

HERMANN RÓBERT

Az 1849-1850. évi kivégzések¹

Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc történetének megírása lényegében már 1849 szeptemberében megkezdődött. Akkor, amikor Kossuth Vidinben megírta híres-hírhedt körlevelét a nyugati magyar diplomáciai ügynökökhöz. Ezt a múltértelmező politikai pamfletet aztán a másik oldalon rövidesen követték az osztrák és orosz hivatalos munkák, a csapattestek és hadvezérek dicsőségét és tetteit elzengő munkák. A magyar félnek itthon nemigen volt módja álláspontjának kifejtésére, tehát az emigráns katonák és politikusok váltak magukra a feladatot - részben egzisztenciális okokból is.

Az osztrák feldolgozások – érthető módon – nemigen foglalkoztak az 1848-49-es szerb és román írtó hadjáratok történetével, s a cs. kir. hadsereg tisztjeinek ebben játszott szerepével. Annál többen emlegették a magyar „terrorizmust”, Lamberg altábornagy meggyilkolását, a magyar szélsőségesek törvénytelen és forradalmi lépéseit. A magyar fél munkáiban az olvasó sokkal több adatot lelt a nemzetiségi fölkelők által rendezett mészárlásokról, a kamarilla kétszínű működéséről, s a szabadságharc leverését követő osztrák bosszúhadjáratról.

Adatok hiányában azonban még a neves historikus, a kortársak adatait is hasznosítani próbáló Horváth Mihály is kénytelen volt bevallani: „...a kivégzettek nagyobb részének neveit közleni képesek nem vagyunk, részint, mivel azon korbeli hirdetések [hirdetmények] kezeinknél nincsenek, részint mivel maga a katonai uralom sem hirdette mind ki a kivégzettek neveit. A pesti és aradi haditörvényszékeken kívül az országnak külön vidékein 16 hadi törvényszék működött, melyek, bár több hazafiakat végeztek ki, neveiket azonban nyilvánosan nem közölték. Sőt hiteles hírek szerint Pesten és Aradon is több agyonlövészek történtek, titkon, az Újépület és a vár belsejében. Erdélyből éppen nem bírjuk a kivégzett hazafiak neveit, holott szinte számosan estek hazafiúi hűségök áldozatául. Egyebek között 24 református lelkes lövett volna agyon”.²

Azért idéztük ilyen hosszan Horváth Mihály véleményét, mert jelzi mindazokat a problémákat, amelyekkel a kutatóknak a kivégzettek névsorának összeállításánál szembe kell nézniük. Az első a források hiányossága. Az egyes hadbíróságok ugyan pontos kimutatást vezettek minden egyes perbefogotról (még az ártatlannak találtakról, és így szabadon bocsátottakról is), s a különböző regiszterekben nemcsak az ítéleteket, hanem azok végrehajtását, módosítását vagy eltörlését is jelezték. A nem a hadbíróságok, hanem alkalmi rögtönítélő törvényszékek, vagy egyszerűen csak egy-egy cs. kir. parancsnok döntései alapján halálra ítéletekről vagy kivégzettekről azonban nincsenek ilyen listák. Ha a kutatónak szerencséje van, a helyi történeti emlékezet, egy cs. kir. katonai jelentés, egy hirdetmény vagy egy naplójegyzet megőrizte ezek emlékét is. A második probléma az, hogy a megtorló gépezet szervezete 1849 januárjától augusztusáig megváltozott, s tudomásunk szerint még az egyes haditörvényszékek ítéleteiről sincsenek pontos összesítések. A harmadik – a két előbbiből fakadó probléma pedig az, hogy az adatok ilyen hiánya tág teret nyit a legendagyártásnak, a titokban kivégzettekről vagy a 24 agyonlőtt református lelkeséről...

¹ A tanulmány a szerző „Megtorlás az 1848-49-es forradalom és szabadságharc után” (Budapest, 1999.) címmel megjelent kötete vonatkozó fejezetének átdolgozott, kibővített és jegyzetekkel ellátott változata.

² Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben. 2. kiadás. Budapest, é. n. III. kötet. (a továbbiakban: Horváth Mihály III.) 506. (A munkának két második kiadása van, a másik 1871-es kiadású. A két szöveg megegyezik, a lapszámozás nem.)

A magyar, de az osztrák történetírás sem foglalkozott túlzottan az 1848-49-et követő megtorlással, holott az óriási forrásanyag ezt kétségkívül lehetővé tenné.

A kivégzések „eszmei” indoklása

Az 1848-49-es eseményeket többnyire két szóval jellemezzük: forradalom és szabadságharc. A forradalom szó kifejezi azt a tényt, hogy az országban 1848 március-áprilisában forradalmi változás ment végbe, részben forradalmi külsőségek, tömegmozgalmak, tüntetések közepette. A meghatározás másik eleme, a szabadságharc elnevezés jelzi, hogy az ország nem tudta békés körülmények között végrehajtani ezt az átalakulást, hanem a polgári átalakulás egyes vívmányainak védelmében végül fegyverhez volt kénytelen nyúlni. Az újabb szakirodalom azonban az 1848 júniusa utáni eseményekre használja a polgárháború kifejezést is, ami annyiban jogos, hogy az ország periferiáin, így a Délvidéken, Erdélyben, illetve korlátozott mértékben a Felvidéken a magyar és a nem magyar lakosság között véres, fegyveres konfliktusokra is sor került.³

Ezeket a fegyveres összecsapásokat, amelyek gyakran a védtelen polgári lakosság lemészárlásával, elűzésével jártak, nem a magyar fél kezdeményezte. A Délvidéken a szerbek, Erdélyben a románok támadták meg a magyar településeket, s az előbbiek 1848 nyarán, majd 1849 telén, az utóbbiak az 1848. október – 1849. január közötti időszakban tucatnyi települést dúltak fel, s több száz, vagy talán több ezer védtelen vagy lefegyverzett magyar, német és más nemzetiségű lakost gyilkoltak meg vagy üztek el.

Természetes, hogy adandó esetben a visszatorlás sem maradt el, s az 1848 őszi magyar tömegmozgalmakat is jellemezte a tömeghisztériára való hajlam. A kezdetet Lamberg Ferenc altábornagynak, a magyarországi haderők kinevezett főparancsnokának 1848. szeptember 28-án történt felkoncolása jelezte.⁴ Szeptember 30-án a pincchelyi lakosság megtámadta és részben lemészárolta a falun áthaladó horvát szállítmány kíséreit. (Roth vezérőrnagy megtorlásként feldúlatta a falut).⁵ Október 4-én Nagykanizsa felszabadítása után egy eltévedt horvát határőr csapat esett a kiskanizsaiak és a segítségükre siető nemzetőrök áldozatául.⁶ Október 12-én a Vas és Sopron megyei népfelkelők megtámadták a kőszegi börtönben őrzött horvát hadifoglyokat, s közülük 42 főt, valamint 2, védelmükre siető nemzetőrt lemészároltak.⁷ Október 15-én a Nagykikinda megsegítésére induló szegedi nemzetőrök lemészároltak le 15 szőregi szerb lakost, délután pedig a kitört tömeghisztéria következtében a szegediek rohanták meg a helyi szerb kereskedőket és a városba érkező moldvai marhahajcsárokat, s közel 60 főt meggyilkoltak.⁸ (A cs. kir. hatóságok utóbb igyekeztek ezeket az atrocitásokat kivizsgálni. Lamberg ügyében még a magyar kormányzat indított vizsgálatot, ezt a császári hatóságok fejezték be. A kőszegi gyilkosságok miatt 1849, majd 1850 januárjában több személyt is kivégeztek.)

A délvideki harcokban sem volt ritka jelenség, hogy a magyarok agyonlőtték hadifoglyaikat. Ez történt a december 14-i jarkováci éjszakai ütközet után, amikor a helyi lakosság

³ Lásd például Deák István: A törvényes forradalom. Kossuth Lajos és a magyarok 1848-49-ben. Budapest, 1994. (a továbbiakban: Deák István) 363.

⁴ Urbán Aladár: Népitélet Lamberg felett. Beszámolók, emlékezők, tanúvallomások. Századok, 1996/5. 1063-1115.

⁵ Varga János: Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén. Budapest, 1953. 164-166.

⁶ Hermann Róbert: Nagykanizsa felszabadítása 1848 októberében. Zalai Múzeum, 7. Nagykanizsa, 1997. 134.

⁷ Molnár András: A kőszegi nemzetőrség 1848 márciusától decemberéig. Vasi Szemle, 1987/2. 201.

⁸ Bíró Csaba: Vérengzés Szőregen és Szegeden. In: Katonák, papok, polgárok 1848/49-ben. Szerkesztette: Döbör András, Jancsik Csaba, Kiss Gábor Ferenc, Nagy Tamás és Zakar Péter. Belvedere Meridionale Kiskönyvtár, 12. Szeged, 1999. 51-60.

almában támadta meg a honvédeket.⁹ Erdély nagy részének felszabadítása után a vadászcsapatok, amelyek soraiban gyakran a mészárlások túlélői is ott voltak, szintén komoly kihágásokat követtek el a magyarok lemészárlásában több-kevesebb joggal vétkesnek tartott románok ellen.

A magyar kormányzat a délvideki polgárháború kitörése után megpróbálta törvényes keretek között tartani az ilyen bűntettek megtorlását. Először Hadzsics Lázár képviselő nyújtott be egy törvényjavaslatot Temes, Torontál és Bács vármegyék ostromállapotba helyezéséről és haditörvényszékek felállításáról. A véleményezésre kiadott tervezetről az osztályok úgy foglaltak állást, hogy nagy fontosságú ügyről lévén szó, a kormánynak kellene saját törvényjavaslatot benyújtania. Ez július 31-én meg is történt. Ennek I. fejezete az ostromállapotról, a II. fejezet az ostromállapotban felállítandó rögtönítélő bíróságról rendelkezett. Az osztályok által augusztus 4-én elkészített vélemény néhány helyen pontosabbá tette a javaslatot, s inkább enyhítette, mint szigorított rajta.¹⁰ Az Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) által 1849. február 3-án beterjesztett, a rögtönítélő bíróságokról (véstörvényszékekről) szóló javaslat ennek II. fejeztét vette alapul.

A február 13-án elfogadott javaslat két §-sal volt bővebb a betervezésnél. A 6. § szerint a képviselő- és felsőház tagjai ellen csak akkor lehet ilyen eljárást lefolytatni, ha a ház külön felhatalmazást ad minden egyes esetre, függetlenül az illető személy tartózkodási helyétől. A 9. § pedig leszögezte, hogy a felsorolt vétségekről „csak a jelen szabályok szerint mondat-hatik ítélet”, s ezért minden más rendkívüli bíróság megszűnik.

A törvény felhatalmazta az OHB-t öt tagból álló rögtönítélő hadi és polgári vegyes bíróságok alakítására. Az elnök lehet katona vagy polgár, de a közbírák között minden esetben 2-2 katonának és polgárnak kell lennie. A közvádlót az OHB nevezi ki. A bíróság nem ítélezhet 18 évnél fiatalabbak, örültek és terhes asszonyok felett. Ítélezési jogköré kiterjed a magyar haza és alkotmány ellen fegyvert fogókra vagy arra izgatókra, az ellenséggel együttműködőkre, a hadsereg mozgását vagy ellátását akadályozókra, az országgyűlés és határozatai ellen izgatókra.

A vádlottat 24 órával elfogatása után bíróság elé kell állítani. A vádlott kifogást tehet a bíróság bármelyik tagja ellen, de akkor a bíróságot ki kell egészíteni. A vádlott kérhet védőt, vagy védeheti magát. Kérheti az eljárás elhalasztását, de ha tetten érték vagy a bizonyítékok elég erősek, a bíróság megtagadhatja a halasztást. A bíróság eljárása nyilvános, arról jegyzőkönyv készül. Ha államérből ez nem lenne tanácsos, a bíróság elhalasztja a tárgyalást. A vádlott elmarasztalására vagy felmentésére egyhangú szavazás szükséges. Ha a bíróság véleménye nem egyöntetű, a vádlottat át kell adni a rendes bíróságnak. Ha a bíróság bűnösnek találta a vádlottat, csak halálos ítéletet mondhat ki; a felmentett vádlottat pedig szabadon kell bocsátani. Az eljárás legfeljebb háromszor 24 óráig tarthat.¹¹

1849 márciusától júniusáig összesen 18 vésztörvényszék működött. Ezek összesen 367 ügyet tárgyaltak, 122 halálos és 107 felmentő ítéletet született, 138 személy ügyét pedig ártették a rendes bíróságnak. A legnagyobb buzgóságot a halálos ítéletek hozatalában a szabadkai vészbíróság tanúsította: 49 személy került kivégzőosztag elé. Az elítéltek szociális és nemzetiségi összetétele is árulkodó: a 122 halálra ítéltből 88 volt paraszt, 108 nemzetiségű lakos. A vésztörvényeszek tehát főleg a nemzetiségi lakosságot felelt ítélték.¹² A kolozsvári vésztörvényszék működésének szomorú fejezetét képezte Stephan Ludwig Rothnak, a szász

⁹ Olchváry Ödön: A magyar függetlenségi harc 1848-1849-ben a Délvidéken. Budapest, 1901. 112.; „Csata mezejéről írom pár soraim”. Büttner Emil levelei az 1848/49-es szabadságharcból. Sajtó alá rendezte Pető Vilmos és Öllös László. Budapest, 1989. 67.

¹⁰ Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés. Szerkesztette: Beér János és Csizmadia Andor. Budapest, 1954. (a továbbiakban: Beér – Csizmadia) 705-714.

¹¹ Beér – Csizmadia 714-720.; Sarlós Béla: Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc büntetőjoga. Budapest, 1959. (a továbbiakban: Sarlós Béla) 157-168.

¹² Sarlós Béla 170-175.

nemzeti mozgalom egyik vezetőjének pere. Roth a Bem tábornok által meghirdetett amnesztiában bízva tért vissza lakóhelyére, azonban elfogták, s mivel rábizonyult, hogy felfegyverezte a szász és román lakosságot, és biztosként vállalt hivatalt az erdélyi cs. kir. adminisztrációban, május 11-én halálra ítélték és kivégezték. Nem sokkal később, június 5-én Bem rendeletben tiltotta meg az erdélyi véstörvényszékek további ténykedését.¹³ Végül Görgei Artúr hadügyminiszter javaslatára a minisztertanács június 2-án határozott a véstörvényszékek megszüntetéséről, a június 8-i pedig „az ítélkezési egyformaság tekintetéből” egy központi véstörvényszék létrehozásáról.¹⁴

Okvetlenül szólni kell néhány szót az 1848-49. évi magyarországi polgárháború áldozatairól, hiszen az osztrák kormányzat az ennek áldozatául esett személyek nagy számára hivatkozva próbálta meg utólag igazolni az igazolhatatlant, a kivégzések nagy számát. „Aki látta, mint én is, mit tettek ezek a gazfickók Magyarországgal, a lehető legigazságosabb dolognak fogja tartani, hogy átsegítjük őket a másvilágra. – Több mint százezer ember vesztette életét gyilkosság, harc, betegség áldozataként – milliók szegényedtek el, egész megyékben felégették a falvakat (a szerbeknél)” – írta Haynau augusztus 24-én Schönhals altábornagynak.¹⁵

A törekvés nem maradt hatástalan: még az 1960-as években is akadt amerikai Monarchia-kutató, aki szerint Haynau védelmében el kell mondani, hogy az Aradon kivégzettek lázadásban voltak bűnösök, s hogy az általuk vezetett csapatok olyan módszereket alkalmaztak ellenfeleikkel szemben, amelyek nagyon emlékeztetnek a náci és kommunista századi módszereire. „A lázadók egyedül Erdélyben 4834 lakost öltek meg” – írja.¹⁶ A magyar 1848-cal egyébként rokonszenvező egyik osztrák szerző is úgy tudja, hogy a magyarok 500 főt végeztek ki haditörvényszéki ítélet alapján, s ennek a tízszeresét anélkül. Ugyanakkor megjegyzi, hogy mindez polgárháborús körülmények közepette történt, s az erdélyi románok és délvidéki szerbek sem jártak el különül a magyarokkal, míg a győzőket hideg számítás jellemezte.¹⁷

A cs. kir. kormányzat 1850-ben tette közzé a magyar forradalmi kormányzat által az Erdély nélküli Magyarország területén haditörvényszéki vagy rögtönítélő bírósági ítélettel, illetve ítélet nélkül kivégzettek névsorát. A névsor, amely 467 nevet tartalmaz, sem nem pontos, sem nem teljes, s egyetlen látható célja az áldozatok számának szaporítása volt. A jegyzékben nem tettek különbséget az 1848 szeptembere előtt és után kivégzettek között, szerepelnek benne köztörvénycsek, olyanok, akiket nem a magyarok, hanem a románok öltek meg, s olyanok, akiket egyes fellázadt községek elfoglalása közben öltek meg a bevonuló csapatok.¹⁸

¹³ Otto Folberth: Der Prozess Stephan Ludwig Roth. Ein Kapitel Nationalitätsgeschichte im 19. Jahrhundert. Graz – Köln, 1959. 165-214.; Sárközi Zoltán: Az erdélyi szászok 1848-1849-ben. Értékezések a történeti tudományok köréből, 74. Budapest, 1974. 78-86.; Sárközi Zoltán: Megjegyzések Stephan Ludwig Roth perének történetéhez. Századok, 1962/3-4. 603-610.; Sárközi Zoltán: Válasz Stephan Ludwig Roth perének ügyében. Századok, 1966/4. 743-749.

¹⁴ Sárközi Béla 229-236., 350.; F. Kiss Erzsébet: Az 1848-1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Budapest, 1989. (a továbbiakban: F. Kiss Erzsébet) 78-79.

¹⁵ Az aradi vértanúk. Szerkesztette: Katona Tamás. 1. kiadás. Budapest, 1979. I-II. kötet. (a továbbiakban: Katona Tamás) II. 70.

¹⁶ Michael McGarvie: Francis Joseph I. A Study in Monarchy. London, 1966. 24.

¹⁷ Robert Endres: Revolution in Österreich 1848. Wien. 1947. (a továbbiakban: Robert Endres) 181.

¹⁸ Jegyzéke a Magyarország forradalmi kormánya alatt véstörvényszékek vagy rögtönítélő bíróság által kivégzett, vagy minden ítélet nélkül meggyilkolt egyéneknek. Hivatalos melléklet a 283-ik számú „Magyar Hírlap”-hoz. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) R 32. Az 1848-1849. évi forradalomra, szabadságharcra és emigrációra vonatkozó nyomtatványok. (a továbbiakban: 1848-49. és emigr. nyomt.) 26. cs. Németül: Verzeichniß der unter der insurrectionellen Regierung Ungarns durch Martial oder Statualgerichte hingerichteten, oder ohne alle Justiz hingschlachteten Individuen. Bécs, 1850. augusztus 27. MOL 1848-49. és emigr. nyomt. 26. cs.; Kriegsarchiv, Wien (a továbbiakban: Kriegsarchiv)

Az erdélyi polgárháború áldozatairól nincsenek pontos adataink. 1849. december 30-án az erdélyi román fölkélok vezetői közös kérvényt fogalmaztak, amelyben kártérítést kértek az elmúlt hónapok hadiseeményei során a románság által elszenvedett károkért. A bevezető előre jelezte, hogy csupán előzetes kártérítési igényről van szó, mert „nem vagyunk még abban a helyzetben, hogy pontos jegyzékét közölhetnők a lefolyt polgárháborúban megölt románoknak, valamint az elpusztított vagy felégetett helységeknél”. A kérvény szerint a magyarok agyonlőttek vagy felakasztottak négy kerületi prefektet, tíz tribunt és legalább 100 centuriót és decuriót. Az agyonlőtt vagy felkoncolt papok közül a kérvény hatot említ név szerint, 47 főt sommásan. Ezután csupán szám szerint közli, hogy a magyarok 14 helységben és környékén összesen 1150 románt végeztettek ki. További 12 községben a székelyek a román férfiak legnagyobb részét felkoncolták, „az asszonyokat elűzték, vagyonukat elragadták, marháikat Szászrégenben és Marosvásárhelyt eladták, s földjeiket egymás között felosztották”. A kérvény ezután a valószínűsíthető tények mezejéről a valószínűsíthető statisztikai adatokéra tér át: eszerint nincs Erdélyben olyan román község a 2400-ból, amelyből 10-12 személyt meg ne ölték volna, továbbá legalább 8-10 000 fő esett el a csatákban, „az áldozatok számát könnyen 35-40 000-re tehetni, melyek tehát negyvened részét képezik az 1 600 000-nyi népességnek”. Emellett kb. 100 falu egészen, 230 falu „részben elhamvadt”. Ez legalább 1 260 000 forint kár. Emellett minden román család (360 000) legalább 50 forint erejéig megsarcoltatott, a megöltek egynegyedénél pedig családjuk legalább 1000 forintnyi tőkéje is elveszett. Ha az állam csak 100 forintnyi évi segítyt ad neki, az is 10 000 000 forint. A románság teljes kára tehát legalább 29 260 000 forint.¹⁹

1851-ben a cs. kir. hatóságok hivatalos felmérést végeztek. Ennek adatai szerint összesen 4834 fő esett a magyar terrorizmus áldozatává, köztük 4425 román, 165 magyar, 242 szász, 72 egyéb nemzetiségű, valamint 24 olyan személy, akinek nemzetiségét nem lehet megállapítani. Törvényszéki ítélettel kivégeztek 478 főt, tiszti parancsra 743 főt, a magyar támadások alkalmával felakasztottak 28, agyonlőttek 706, más módon megöltek 2879 főt. A probléma csak az, hogy a 4834 fő jelentős részénél nincsenek nevek, sőt még pontos dátumok sem. Erdély népességének teljes veszteségét 18 000 főre becsülte Eduard Albert Bielz 1857-es országismerteti kézikönyve. Szintén az ő, hivatalos statisztikákon alapuló munkája szerint a magyar terrorizmus áldozatává esett 6112 személy. (1851 és 1857 között tehát újabb 1278 kivégzettet találtak a cs. kir. hatóságok.) Ezek közül a magyar rögtönítélő bíróságok ítélete alapján kivégeztek 449 főt, tiszti parancsra, formális ítélet nélkül 769 főt. Egyes helységek elfoglalásakor felakasztottak 31 személyt, lelőttek 709-et, más módon életét vesztette 2871. A polgári lakosságból a katonai összecsapások során életét veszítette 1283 fő. A 6112 főből 5680 volt férfi, 363 nő, 69 gyerek; nemzetiségi megoszlás szerint 5405 román, 310 szász, 304 magyar, 93 egyéb. Az Erdély nélküli magyar területeken kivégezettek számát 441 főre becsülte egy másik statisztikai kimutatás. Egy román szerző – a 40 000 román áldozat számát elfogadva – az erdélyi polgárháború magyar áldozatainak számát 100 000 főre tette. Egy helytörténész becslései szerint csak Alsó-Fehér vármegye 4664 magyar és ugyanennyi román és szász lakost veszített a háború alatt. Egyed Ákos legújabb munkájában a töredékes adatok alapján legalább 7500-800 főre becsüli a polgárháború magyar áldozatainak szá-

ban: KA) Alte Feldakten (a továbbiakban: AFA) Karton 3288. Akte des Generalkommando Lemberg. 11. Korps Präsidiale. Az ebben foglalt torzításokat már Vörös Antal, Kossuth titkára kimutatta. MOL. R. 123. Vörös Antal iratai. 5. csomó. 575. kötet. 92-97. Lásd még Beksics Gusztáv: I. Ferencz József és kora. In: Márki Sándor – Beksics Gusztáv: A modern Magyarország (1848-1896). A magyar nemzet története X. kötet. Szerkesztette: Szilágyi Sándor. Budapest, 1898. (a továbbiakban: Beksics Gusztáv) 414-415.; Berzeviczy Albert: Az abszolutizmus kora Magyarországon. Budapest, 1922. I. (a továbbiakban: Berzeviczy Albert I.) 156.

¹⁹ Közli Moldován Gergely: A románság. I. kötet. Nagybecskerek, 1895. 554-557.

mát.²⁰ Hozzátcendő, hogy a hitelesnek tekinthető kimutatások szerint a visszatörlés során kivégzettek száma nagyságrendekkel kisebb volt, mint a megszárlások során megölték.

Mindezeket a tényeket azért kell ismertetnünk, mert nélkülük nehezen érthető, miért ítéli meg időnként eltérően a magyar és a nemzetközi szakirodalom a magyarországi megtorlás súlyosságát.

A megtorlás legsúlyosabb formája természetesen a kivégzés volt. Az elítéltek kivégzése lőpor és golyó, vagy kötél által történt. „Kisebb” bűnösökre inkább az agyonlövés, nagyobbakra a felakasztást mondták ki a hadbíróságok. Az utóbbi büntetésnek – amelyet korábban inkább csak köztörvénycsekre alkalmaztak – becstelenítő jellege is volt. Az 1849 júniusáig halálra ítélték mindegyikén golyóval hajtották végre az ítéletet, még akkor is, ha az ítélet eredetileg kötélre szólt. A hadbíróságok Haynau időszakában kezdték meg a kötél általi halál kimondását és végrehajtását. A kivégzettek közül 39 főt akasztottak fel, 7 főt lekaszaoltak, 82 főt pedig főbelőttek. Ha ebből a számból levonjuk a Bruck an der Murban főbelőtt 13 huszárt, s a hadbírószági ítélet nélkül, rögtönítélettel a helyszínen kivégzetteket vagy lekaszaoltakat, azt látjuk, hogy hadbírószági ítélettel 39 főt akasztottak fel és 42 főt lőttek főbe. Az 1849 október után kimondott halálos ítéletek többsége is kötélre szólt, jóllehet, ezeket már nem hajtották végre.

A magyar történeti köztudat nagyobbrészt csak az 1849. októberi bosszúhadjárat során vértanúhalált szenvedetteket tartja számon, holott a kivégzések már jóval korábban, 1849 januárjában megkezdődtek.

A megtorlás gépezete

A fogságba esett magyar politikusok és katonák elleni eljárásokat kezdetben a Bécsben 1848 novemberében felállított Militär Central Untersuchungs Commission (Katonai Központi Vizsgáló Bizottmány) folytatta le. Ennek feladata kezdetben az volt, hogy kivizsgálja a bécsi októberi forradalomban résztvevők szerepét, mellékesen pedig igyekezzen bizonyítékokat szerezni arra, hogy a bécsi felkelés és a magyar forradalom között szoros összefüggés áll fenn, s hogy a bécsi felkelés a magyar forradalmi párt közvetlen beavatkozásával, illetve a nemzetközi forradalmi párt csmei irányításával robbant ki. A szépen felépített konstrukció igazolását azonban megghiúsította az, hogy a bécsi forradalom legfőbb vezetőit hadbírószági ítélet alapján kivégezték. Ez a bizottmány vizsgálta Cseremiszky Miklósnak, az osztrák külügyminisztérium titkárnak, vagy Wargha Istvánnak, a magyar külügyminisztérium titkárnak ügyét.

Windisch-Grätz még a magyarországi hadjárat megindulásakor létrehozta a hadseregrendőrséget Felsenthal bécsi rendőrfőbiztos vezetésével.²¹ Amikor a cs. kir. csapatok elfoglalták a Dunántúlt, a cs. kir. hadügyminisztérium Dratschmidt katonai feljebbviteli tanácsost rendelte ki Windisch-Grätz főhadiszállására az igazságügyek vezetésére, az ő helyét 1849 májusában Karl Ernst törzshadbíró foglalta el. A korábban Bécsben tárgyalni kezdett ügyek azonban mindvégig ott is maradtak, sőt néhány magasabb állású személy (például Móga Já-

²⁰ Miskolczy Ambrus: Erdély a forradalomban és a szabadságharcban (1848-1849). In: Erdély története. Szerkesztette: Szász Zoltán. III. kötet. 1830-tól napjainkig. Budapest, 1986. (a továbbiakban: Szász Zoltán) 1805-1806.; Egyed Ákos: Erdély 1848-1849. Csíkszereda, 1999. II. 282-303. A listára hivatkozik még Heinrich Friedjung: Österreich von 1848 bis 1860. Erster Band. Die Jahre der Revolution und der Reform 1848 bis 1851. Stuttgart und Berlin, 1908. (a továbbiakban: Heinrich Friedjung I.) 233.

²¹ Sashegyi Oszkár: Az Abszolutizmus kori Levéltár. Budapest, 1965. (a továbbiakban: Sashegyi Oszkár) 24.

nos, Teleki Ádám, Franz Holtsche, Hrabovszky János tábornokok) ügyét is ez a bizottmány tárgyalta.²²

Windisch-Grätz december 24-én utasította Johann Kempen von Fichtenstamm altábornagyot, a pozsonyi katonai kerület parancsnokát, hogy állítson fel Pozsonyban egy katonai vizsgáló bizottmányt, s a politikai foglyokat ezentúl ne küldje Bécsbe. 1849 januárjában pedig elrendelte a Militär und Politische Central Commission (Katonai és Politikai Központi Bizottmány) felállítását, amelynek célja, hogy azon „egyéneknek, kik a magyar pártütési mozgalmaknál vagy semmi vagy csak kisebb mértékben részt vettek, igazoltatásukra alkalom nyújtassék”. A Központi Bizottmány január 10-én tartotta első ülését. Ez a szervezet, illetve ennek egyik alosztálya, a Militär Untersuchungs Commission (Katonai Vizsgáló Bizottmány) folytatta le a vizsgálatokat a súlyosabb bűnösök ügyében is. Így ez foglalkozott a magyar oldalon harcoló vagy szolgálatot teljesítő honvédtisztek, a cs. kir. hatóságok kezére került kormánybiztosok (például Halasy Ede Komárom megyei kormánybiztos), de Batthyány Lajos miniszterelnök ügyével is.²³ A hadseregrendőrség a Központi Bizottmány Politikai osztályaként működött tovább, s feladata az információszerezés volt. A Politikai Osztály intézkedett a radikálisok gyülekezési és tartózkodási helyeinek lezárásáról, irataik lefoglalásáról, a házkutatásokról, a magyar bankjegyek elkobzásáról, a katonai hatóságok által elfogott személyek sommás kihallgatásáról. Ez gyűjtötte a magyar országgyűlés, az OHB és más forradalmi hatóságok iratait, a forradalmi sajtó termékeit annak érdekében, hogy a vizsgálatoknál bizonyító anyagul szolgálhassanak. A bécsi Polizei-Hofstellértől átkérték a magyar forradalom egyes részecskéire vonatkozó reformkori iratokat is.²⁴

Windisch-Grätz januárban elrendelte, hogy minden a fővárosban és környékén lévő csapat – amelynek nincs saját hadbíróháza – a letartóztatott személyeket, a politikai bűnösök kivételével a József-kaszárnyában lévő budai, illetve az Újépületben lévő pesti helyőrségi hadbíróháshoz küldje. A politikai bűnösöket az újonnan felállított Katonai Vizsgáló Bizottmányhoz (Militär Untersuchungs Commission) kellett bekísérni. Politikai bűnösnek számítottak a magyar oldalon szolgált cs. kir. tisztek is.²⁵ A bíraskodásban részt vett Kossalkó János és Hegyessy Péter közvádó is.²⁶

Ugyanígy katonai vizsgáló bizottmányokat hoztak létre a határhoz közel eső településeken, így Pozsonyban és Sopronban is. Ezek szoros összeköttetésben voltak a Bécsben lévő Katonai Központi Vizsgáló Bizottmánnyal, amit az is mutat, hogy ítéleteik egy része ez utóbbi kimutatásaiban is szerepel. A pozsonyi bizottmány 1849. május végéig hét végrehajtott halálos ítéletet hozott; a soproni nyomozott például a kőszegi horvát foglyok lemészárlása ügyében, s négy végrehajtott halálos ítéletet hozott.

A Windisch-Grätz által kinevezett királyi biztosoknak szintén jogukban állt a közveszélyes személyeket letartóztatni, s azokat a legközelebbi katonai parancsnokságnak beszo­l­gá­l­tatni, de minden ilyen esetet jelenteniük kellett a főparancsnoknak.²⁷

Dratschmidt tanácsos azt ajánlotta, hogy minél enyhébb ítéleteket hozzanak, egyrészt azért, hogy így minél többen visszatérjenek a cs. kir. hadseregbe, másrészt hogy ne súlyosbítsák a magyar fogságban lévő Roth és Philippovich tábornokok sorsát. Ladislav Wrba altábornagy, a pesti katonai kerület parancsnoka szintén a fenti megfontolásból javasolta a kötélt általi halálra ítélt Lázár György gróf, honvéd vezérőrnagy és Alois Wiedersperg alezredes ítéletének 10 évi várfogságra történő enyhítését. Az enyhítési javaslat azonban nem vo-

²² Böhm Jakab: A Hadtörténelmi Levéltár őrzetében levő cs. kir. eredetű fondok az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc, illetőleg az abszolutizmus idejéből. Hadtörténelmi Közlemények, 1980/2. (a továbbiakban: Böhm Jakab) 268-269.

²³ Sashegyi Oszkár 167-168.; Böhm Jakab 263., 265.

²⁴ Sashegyi Oszkár 24.

²⁵ Böhm Jakab 269.

²⁶ Berzeviczy Albert I. 81.

²⁷ Berzeviczy Albert I. 83.

natkozott azokra, akik fegyverrel a kézben harcoltak a Magyarországra benyomuló cs. kir. csapatok ellen.²⁸

A főváros elhagyása után a Katonai és Politikai Vizsgáló Bizottmány áttette székhelyét Pozsonyba, s korábbi vizsgálatai alapján itt hozta meg Mednyánszky Cézár és Gruber Fülöp honvédtisztek feletti halálos ítéletét, amelyet aztán Haynau parancsára végrehajtottak.

A nyári hadjárat kezdetén Haynau átszervezte a cs. kir. hadsereg-parancsnokságot, s a nem tisztán katonai jellegű feladatok kezelésére létrehozott egy polgári és egy rendőri osztályt. Erre már csak azért is szükség volt, mert a hadsereg főparancsnokát az ostromállapot tartamára fontos politikai jogok is megillették. A rendőrség megszervezését pedig azzal indokolták, hogy az országban nem létezett államrendőrség, tehát ennek feladata volt a magasabb államrendőri ügyek intézése. A rendőri osztály személyezte nagyobbbrészt a Felsen-thal-féle hadseregrendőrség beosztottjaiból került ki, vezetésével Eduard Podolskyt, a bécsi rendőr-igazgatóság rendőrbiztosát bízták meg. Budapest elfoglalása, majd Haynau dél felé nyomulása után az osztály a Kempen altábornagy vezette pesti katonai kerület rendőri alosztályaként működött. Az osztály egyik beosztottját, Wilhelm Pauly biztonsági biztost (Sicherheitskommissär) Haynau maga mellé vette, hogy a hadsereg-parancsnokság rendőri osztályának vezetőjeként működjön. Pauly hallgatta ki a katonai hatóságok által elfogott és politikai szempontból gyanúsaknak tartott személyeket. Az osztály kettőosztottsága csak a hadjárat befejezése után, 1849. augusztus végén szűnt meg; ekkortól az osztály ismét Haynau közvetlen alárendeltségében működött. Ez az osztály végezte a politikai perekhez szükséges előnyomozati munkát, nézte át a cs. kir. hatóságok kezére került magyar iratanyagot, a Közlönyt. Ez az osztály állította össze a forradalmi kormányzat által kivégzettek listáját is. Szintén ez az osztály vizsgálta felül az országban lévő börtönöket, hogy nem tartanak-e bennük fogva olyan személyeket, akiket még a forradalmi hatóságok börtönöztek be azért, mert hűck maradtak az uralkodóházhoz.²⁹

Haynau július 1-jei kiáltványában jelentette be a rendkívüli haditörvényszékek létrehozását. Ezek közül először a pozsonyi cs. kir. rendkívüli haditörvényszéket állították fel 1849. július 10-én, majd Magyarország meghódításával párhuzamosan megszervezték a haditörvényszékeket Pesten (augusztus 4.), Aradon, Kassán, Kolozsvárott, Nagyváradon, Temesvároton, Pécsen, Nagyszebenben is. Ezek a haditörvényszékek 1854-ig álltak fenn, s ítéleztek katonai és politikai bűnügyekben. Az aradi haditörvényszék nagyobbbrészt a honvédtisztek ügyeit tárgyalták, a pesti elsősorban a politikusok ügyeiben ítéleztek. A más haditörvényszékek által tárgyalt ilyen jellegű ügyeket (kivéve az erdélyieket) általában a két haditörvényszék vette át. Az aradi kivételével valamennyi ítélezett a csekélyebb súlyú bűntettekben (Kossuth-bankók, forradalmi iratok és képek rejtgetése, az uralkodóház megsértése, forradalmi megnyilatkozások, hatóságoknak történő ellenállás, fegyverrejtegetés, sajtóvétség, szökés támogatása, tiltott gyülekezés vagy összejövetel.) A pesti hadbíróság vizsgálta ki például Lamberg meggyilkolásának, Zichy Odön kivégzésének körülményeit, a nagyváradi a Debrecenben agyonvert osztrák tisztek gyilkosai után nyomozott. Vegyes katonai és politikai bizottmány vizsgálta ki Losonc felgyújtásának körülményeit.³⁰

A haditörvényszékek mellett több rögtönítélő törvényszéket is felállítottak, így Győrben, Gyöngyösön, Kecskeméten, Nagykanizsán és Nagybecskereken is. Ez utóbbiak főleg a köztörvényes kategóriába tartozó személyek ügyeivel (rablás, gyűjtogatás, gyilkosság) foglalkoztak, de jó néhány katonaszökevényt vagy gerillát is ezek ítélték el.³¹

²⁸ Böhm Jakab 269-270.

²⁹ Sashegyi Oszkár 186-190.

³⁰ Böhm Jakab 275-280.

³¹ Böhm Jakab 276., Gyűjtemény a Magyarország számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak, valamint a cs. kir. hadsereg főparancsnokai által Magyarországon kiadott hirdetéseknek. Buda, 1849. I-II. füzet. (a továbbiakban: Gyűjtemény) 143-144.

Ferdinand Mayerhoffner von Grünbühl vezérőrnagy, a 9. katonai kerület parancsnoka szeptember 3-án rögtönítélő eljárást helyezett kilátásba Torontál megyében, 13-án pedig Bács-Bodrog megyében a béke és a rend megzavarói ellen.³² Október 16-án Wernhardt vezérőrnagy, a pécsi katonai kerület parancsnoka hirdetett rögtönítéletet, a pesti katonai kerületben december 1-jén rendelték el Pest megyében öt, Esztergom megyében egy, a Jászkun-kerületben három rögtönítélő bíróság felállítását.³³ Haynau október 16-án tette közzé a rögtönbíráskodás szabályait. A rögtönítélő bíróságok „rablógyilkolás, rablás, különösen útonállás és gyűjtogatás” esetében ítélezhettek. Ezeket a cs. kir. katonai kerületi parancsnokok hozhatták létre, egyetértve a cs. kir. kerületi főispánokkal. Egy rögtönítélő bíróság négy ülnökből, egy elnökből, valamint egy törvényszéki tollvivőből állt. A rögtönbíráskodás bevezetését nemcsak hírlapokban, hanem hirdetményeken is közzé kellett tenni, s a szolgabírónak vagy más hivatalos közegeknek, illetve a lelkipásztoroknak is ki kellett hirdetniük. A rögtönbíráskodást csak azon területeken kezdhették meg, ahol azt már kihirdették, legfeljebb 8 nappal a bejelentés után. Rögtönbíráskodást csak 20 év feletti személyek ellen lehetett alkalmazni, tettenérés, szökés közben történt elfogatás, illetve 30 napon belül történt elfogatás esetén. A rögtönítélet az említett bűntettek tekintetében kiterjed a szolgálatbeli vagy szökevény katonákra is. A rögtönítélő eljárás alá vont személynek önmaga által választott, vagy ha ilyen nem volt, az elnök által kirendelt védő járt. A rögtönítélő bíróság eljárásának tárgyát egyedül az a – rögtönbíráskodás alá eső – tett képezte, amiért a vádlottat befogták; egyéb cselekményeket a bíróság nem vizsgálhatott. A bíróság csak teljes szavazatazonossággal hozhatott határozatot, ha a bíróság nem marasztalta el, de büntetlennek sem ítélte, ügyét át kell adni az illető törvényhatósághoz. A bűnösnek ítélt személy ítélete csak kötél általi halál lehet.³⁴

Helyszíni kivégzések

A kivégzések között külön kategóriát képeznek azok, amikor közvetlenül a harci cselekmények után, rögtönítélő eljárással végeztek ki polgári személyeket. Ez történt 1849. március 1-jén Egerben, amikor négy mackói földművessel végeztek a bevonuló cs. kir. csapatok.³⁵ Június 10-én a Pécs előtt vívott turonyi ütközet után egy főt főbelőttek, egyet lckaszaboltak.³⁶ Június 13-án Bősárkánynál 3 helyi lakost lőttek agyon, egyet pedig lckaszaboltak

³² Gyűjtemény 143-144. és 148.

³³ Gyűjtemény 163., 236-237.

³⁴ Gyűjtemény 153-161.

³⁵ MOL H 29. Pénzügyminisztérium. Pénztári Osztály. 1849:7439. Eger város 463. számú felterjesztése Kossuth Lajoshoz. (Kormányzóelnökségi iktatószáma: 1849:7615.) Mellette a négy kivégzett özvegyének kérelme. A szövegből nem derül ki az esemény dátuma. Mivel azonban a szövegben az Egerbe *bevonult* cs. kir. katonák által történt agyonlövétésről van szó, a március 1-jei dátum látszik a legvalószínűbbnek. – A század elején Kreith Béla érdeklődött a kivégzettekéről az egri hatóságoktól. Hering egri főszolgabíró 1905. május 30-án sajnálattal közölte vele, hogy az általa indított nyomozás „nem vezetett semmiféle eredménnyre, amennyiben a község legöregebb és a szabadságharcban is részt vett lakói ez esetről tudomással nem bírnak”. Hadtörténeti Múzeum. Kéziratok Emlékanyag 90.156/1. Kreith egyébként öt kivégzett földművesről érdeklődött.

³⁶ Náray János: Pécsi Krónika (1848-1849). (a továbbiakban: Náray – Bezerédy, BH, 1973.) Közli Bezerédy Győző. Baranyai Helytörténetírás Szerkesztette: Szita László. Pécs, 1973. (a továbbiakban: BH, 1973.) 190-191.; Kelen József pécsi kanonok naplója. Közli Fényes Miklós. BH 1973. 214.; Fánscy József: Az ellenforradalmi rendszer megszilárdítására tett kísérletek Baranyában 1849-1850. BH, 1973. 137. (a továbbiakban: Fánscy József BH, 1973.)

a csornai ütközetből visszavonuló császáriak.³⁷ Június 15-én a Pécs előtt vívott ütközet után két személyt lőttek főbe.³⁸ Ez történt június 16-án Zsigárdon is, ahol a zsigárdi, farkasdi és negyedi lakosság egy része támogatta a községért folyó harcban Asbóth Lajos ezredes csapatait, s kaszákkal, botokkal felfegyverezve támadták meg a falut védő cs. kir. vadászokat. Ezek közül többeket kaszavágástól és -döféstől megcsonkítva találtak a helyszínen. Amikor a cs. kir. Pott-dandár visszafoglalta Zsigárdot, egy parasztban felismerték a támadók egyikét, majd Herzinger vezérőrnagy parancsára agyonlőtték.³⁹ Június 30-án Nagyigmánd és Bábolna között egy szökni próbáló foglyot kaszabolnak le, miután az halálosan megsebesítette az őt kísérő egyik tisztet.⁴⁰ Július 21-én Sárvárnál Dondorf őrnagy különítményét Ivánkovits János vezetésével 500 népfölkelő támadta meg. Az első rakétalövedék megölt egy népfölkelőt és tizenötöt megsebesített, közülük egy később szintén meghalt. Egy Rettig Vilmos nevű asztalost, akit fegyverrel a kézben fogtak el, az osztrákok a helyszínen lőttek agyon.⁴¹

Lényegében ilyennek kell tekintenünk az oroszok kegyetlen eljárását a július 6-i dernői összecsapás után. A dernői völgyben lévő gömöri grillákon a cserkeszek rajtaütöttek, és szétszórták őket. Az összecsapásban 23 foglyot ejtettek. A csapatot vezető Hoky István rozsnyói pap-tanár kegyelmet kért üldözőitől, de azok előbb mindkét karját levágták, fogait kiverték, nyelvét kivágták és „kegyetlenül megcsonkították”. Ugyanígy végeztek egy Malinák nevű festővel, Ricsovsky pacsai bíróval és a krasnahosszúréti kasznárral is.⁴²

Tisztázatlan körülmények között veszítette életét a győri Hyross Sándor, aki 1849. február végén indult vissza Egerből Győrbe. Hatvanban a cs. kir. csapatok elfogták, minden ok nélkül agyonlőtték, s elvették 6000 forintját.⁴³

A rögtönítélő eljárások során kivégzettek

A következő kategória a hadbíróági eljárás nélkül, rögtönítélő eljárással kivégzettek. A szabadságharc vértanúinak sorát két ilyen személy nyitotta meg. A Mednyánszky Sándor őrnagy vezette, 1848. december végén alakult győri portyázó csapat január elején Kisbéren rajtaütött egy cs. kir. osztagon, majd Ugodig ment. Ugodról visszatért Bakonybélbe. Itt ütött rajta január 14-én Ferdinand Althann cs. kir. alezredes mozgó különítménye. A csapat az ütközetben 10 halottat és 6 foglyot veszített. Közülük kettőt, Rédl Antal tamási és Szalay

³⁷ Nagy István: Bősárkány szabadságharcos helytállása és pusztulása 1849-ben. Soproni Szemle, 1969. 178.; Hermann Róbert: A csornai ütközet története és okmánytára. 1849. június 13. Győr – Sopron – Moson Megye Soproni Levéltára. Sopron, 1999. 35., 157.

³⁸ Náray – Bezzerdy BH, 1973. 193.; Fáncsy József BH 1973. 138.

³⁹ Pott vezérőrnagy 1849. jún. 17-i jelentése. Közli Sajtó kezébe, ott, ahol... Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból. Szerkesztette: Farkas Gyöngyi. Az iratokat válogatta, a német nyelvű iratokat fordította Bóhm Jakab. A bevezető tanulmányt írta Csikány Tamás. Budapest, 1998. 160-161.

⁴⁰ Ruisz Gyula: Bábolna a magyar szabadságharc idején. Komárom, 1906. (a továbbiakban: Ruisz Gyula) 46.; Nagy István: Nagyigmánd. Törödékek a múltból. Nagyigmánd, 1996. (a továbbiakban: Nagy István) 71.

⁴¹ KA Nachlaß Nugent. Karton 11. 1849-7-97., 105., 116. és 123. Rettig nevét kutatásai alapján Katona Tamás közölte velem. Szívességét ezúttal is köszönöm.

⁴² A magyarországi hadjárat 1849. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról. Sajtó alá rendezte Rosonczy Ildikó és Katona Tamás. Fordította: Rosonczy Ildikó és Gercsés Zsigmond. Budapest, 1988. (a továbbiakban: A magyarországi hadjárat) 239., 715. és 839.; Kacziány Géza: Magyar vértanúk könyve. Budapest, 1905. (a továbbiakban: Kacziány Géza) 68.; Ambrus József: Az 1848 és 1849-ik évi szabadságharcban részt vett római és görög katolikus paphonvédek albuma. Nagy-kikinda, 1892. (a továbbiakban: Ambrus József) 235-237.

⁴³ MOL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok. 1849:22123.

Gábor győri lakosokat január 15-én Pápán kivégezték. Egy harmadik fogolynak, Varga Gergelynek fiatal korára való tekintettel megkegyelmeztek, „csupán” súlyos botbüntetésre ítélték.⁴⁴

A hírszerzők ellen mindkét fél kíméletlenül lépett fel. Május 1-jén a temesvári várban lőttek agyon egy Kígyóssy nevű aradi lakost, mert Scheiner aradi városkapitány megbízásából a lakosság és a csapatok hangulatáról tájékozódott, a védőserег és a tüzérség összetételét és erejét próbálta meg tudni, s az ágyúállásokról készített rajzokat a magyarok számára. Azzal védekezett, hogy „nem tudta, hogy az oly bűn lenne, minél fogva halált érdemelne”.⁴⁵

Az ilyen jellegű ítéletek Haynau fővezéri kinevezése után megsokasodtak. Alighogy főserегe június 28-án bevette Győrt, másnap, június 29-én a cs. kir. főhadparancsnokság rögtönítéllettel kivégeztette Woititz Adolf 21 éves győri zsidó fiatalembert és az aradi születésű 37 éves Szwelka Rotiast, akiket azzal vádolt, hogy egy cs. kir. század katonáit átállásra akarták csábítani, s emellett őket „lechangelni és bátortalanítani szándékozván, hamis és félreérthető beszédeket tartottak”. Az cseménnyről csak a haditörvényszéki ítélet végrehajtását tudató nyomtatványt ismerjük, magyar leírásról nem tudunk. Mindenesetre Goldmark Károly visszaemlékezéséből tudjuk, hogy a cs. kir. csapatok bevonulása után félreértés folytán őt is majdnem kivégezték. Elképzelhető, hogy a két kevésbé ismert vértanú is a cs. kir. katonaság hisztérikus gyanakodásának áldozata lett.⁴⁶

Július 12-én Mannsbarth Antal csákbereinyi katolikus plébános és Szikszay János ottani református lelkész végzett ki rögtönítéllettel Nagyigmádon. A két pap bűne az volt, hogy a szószékről a magyar kormány rendelete értelmében kihirdették a Függetlenségi Nyilatkozatot, s állítólag népfelkelésre, s arra hívták fel híveiket, hogy fegyver híján kövekkel verjék agyon a betolakodókat. Hozzáteendő, hogy ezen az alapon a magyar papság legnagyobb részét halálra lehetett volna ítélni. A két papot Buder Endre csákbereinyi jegyző, Axmann József kántortartó és Hub István fővadász adta fel.⁴⁷

⁴⁴ Mednyánszky Sándor: A győri portyázók viszontagsága. In: Honvéd album. Szerkesztette: Szokoló Viktor. Pest, 1868. 17-22.; Sörös Pongrácz: Episod a nagy napokból. Századok, 1900. 357-361.; Kacziány Géza 57-58.; KA AFA Karton 1948. Streifkorps Althann. 1849-1-134., 1849-1-148a.; Varju Dezső: Vidovics Ágoston pápakovácsi plébános naplója az 1848-49-es cseménnyekről. Részlet a pápakovácsi római katolikus plébánia Historia Domusából. Jókai Füzetek, 20. Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa, 1997. 39-40.; Hermann István: Plosszer Ferenc káplán feljegyzései 1848-1849-ről a pápai Szent István Római Katolikus Plébánia historia domusában. Jókai Füzetek, 21. Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa, 1998. 65-66.; Hermann István: Pápa 1848/49-ben a Wéber-feljegyzés alapján. Horizont, 1998. Különszám. 23. Az ítéletről szóló hirdetményt lásd HL 1848-49. 52a/29.; MOL 1848-49. és emigr. nyomt.

⁴⁵ Bogma István naplójegyzetei Temesvár 1849. évi ostromáról. Közli dr. Berkeszi István. Történelmi és Régészeti Értesítő. A Dél-Magyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum Társulat Közleményei. 1904. XX. évfolyam. 73.; Lapónyi Alajos: Temesvár város történetéhez. Naplójegyzetek 1849-iki január 24-től egész 1849-iki június 30-ig. Közli Pfeiffer Antal. Történelmi és Régészeti Értesítő. A Dél-Magyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum Társulat Közleményei. 1888. 181. (innen az idézet) (Átvétel a Temesvári R. Kath. Főgymnasium Értesítőjéből, 1887-1888. Megjelent még Pfeiffer Antal: A temesvári r. kath. főgymnasium története. Temesvár, 1890.); Karl Hirschfeld: Die Belagerung von Temesvar im Jahre 1849. (Tagebuch von 107 Tagen.) Temesvar, 1849. 2., jav. kiadása uo., 1850. 20.; Rückblicke auf Temesvár bei der Enthüllungsfeier des Monuments am 17. Januar 1853 für die tapfere Vertheidigung der Festung im Jahre 1849. Temesvár, [1853.] 25.; Kacziány Géza 65.

⁴⁶ Szávay Gyula: Győr. Monografia a város jelenkoráról a történelmi idők érintésével. Győr, 1896. I. kötet. 468.; Kacziány Géza 65-66.; Bernstein Béla: A negyvennyolcas magyar szabadságharc és a zsidók. Sajtó alá rendezte Kiss József. Múlt és Jövő Könyvek. Budapest, 1998. (a továbbiakban: Bernstein Béla) 156.; Hadtörténelmi Múzeum (a továbbiakban: HM). Kézírtas Emlékanyag (a továbbiakban: KEM) 90.160.1., 90.161.1.; Goldmark Károly: Emlékek életemből. Fordította, sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és a függeléket írta Kecskeméti István. Budapest, 1980. 32-35.

⁴⁷ Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien (a továbbiakban: HHStA.) Nachlaß Johann Kempen von Fichtenstamm: Das Tagebuch des Polizeiministers Kempen von 1848-1859. Hrsg. von Josef Karl Mayr.

Július 23-án este 7 órakor Pesten, a Nemzeti Múzeum udvarán lőttek agyon egy honvédtisztet, aki korábban állítólag a cs. kir. hadseregben szolgált, s polgári ruhában fogták el, ezért a cs. kir. hatóságok kémnek tekintették.⁴⁸ Másnap, július 24-én délből szintén itt végeztek ki egy Szatmár megyei honvédet, aki elszakadt Görgői seregétől, s Pest felé jöve, a váci úton egy kocsin jövő szerzsánra lőtt. A szerzsán megsebesült a kezén, s miután két polgári személy is a honvéd ellen vallott, főbe lőtték.⁴⁹

Július 26-án Ócsán végezték ki Halász[y] Károly helyi jegyzőt, aki korábban nemzetőrtisztként szolgált. Végh László volt nemzetőr őrmester és Angyal István esküdt sügták be őt a cs. kir. csapatoknak, s miután a házkutatás során megtalálták a csákóját, a falu végén főbe lőtték.⁵⁰

Utoljára, 1849. augusztus 21-én a Somogy megyei Juta község fiatal jegyzőjét, Nagy Istvánt lőtték főbe azért, mert elmulasztotta eltávolítani a templom ajtajáról Noszlopy Gáspár kormánybiztosnak a cs. kir. csapatok elleni harcra felhívó proklamációját, s nem hirdette ki a cs. kir. kiáltványokat.⁵¹

A hadbíróági ítélet alapján kivégzettek

A kivégzések harmadik fajtája közé azok tartoznak, amelyeket szabályos vizsgálat és hadbíróági ítélet előzött meg. Ha a Windisch-Grätz fővezérsége időszakában halálra ítélt és kivégzett személyek listáját áttekintjük, nehéz szabadulni attól a benyomástól, hogy a politikai és katonai elit ellen korábban oly nagy garral meghirdetett megtorlást a fővezér nem gondolta komolyan. A kivégzések közül hármat Pozsonyban, ötöt Pesten, négyet pedig Sopronban hajtottak végre.

Január 18-án Pozsonyban végezték ki Daniel Christian Dresslert (Kurzot), mert egy kocsmában szidta az uralkodóházat, Windisch-Grätzet és társait. Március 27-én Giovanni Baldini vasúti mérnököt, a többnyire olaszokból alakult Frangepán-csapat főhadnagyát lőtték agyon az olasz legénységű 23. (Ceccopieri) gyalogezred tagjainak magyar oldalra csábításáért, valamint fegyveres felkelésben való részvételért. Március 30-án pedig Barta Józsefet,

Wien und Leipzig, 1931. (a továbbiakban: Kempen) No. 39. Varia. (Az ítélet nyomtatott példánya); KA AFA Karton 1972. Generalkommando in Ungarn 1849. (A vonatkozó iratok); Kacziány Géza 68.; Meszlényi Antal 234.; Ambrus József 32-35.; Nagy István 77.; Farkas Gábor: Nemzetiségi viszonyok Fejér megyében 1848-1868 között. Fejér Megyei Történeti Évkönyv, 12. Szerkesztette: Farkas Gábor. Székesfehérvár, 1978. (a továbbiakban: Farkas Gábor 1978.) 256.; Erdős Ferenc: A polgári forradalom és szabadságharc története Fejér megyében 1848-1849. In: Farkas Gábor 1978. (a továbbiakban: Erdős Ferenc 1978.) 120.; Erdős Ferenc: Székesfehérvár a forradalom és szabadságharc városa 1848-1849. Székesfehérvár, é. n. (a továbbiakban: Erdős Ferenc é. n.) 48-49. (júl. 14-i dátummal); Erdős Ferenc: Forradalom és szabadságharc Fejér megyében 1848-1849. Fejér Megyei Levéltár. Székesfehérvár, 1998. (a továbbiakban: Erdős Ferenc 1998.) 246.; „Hogy még ilyesmit megérhessünk valaha, ki hitte volna”. Koller János naplója. In: A haza, az egyház és a trón érdekében. A magyar katolikus egyház 1848-1849-ben. Válogatta, szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Elmer István. Budapest, 1999. (a továbbiakban: Koller János) 226. (tévésen Monsbach Antal ír).

⁴⁸ Mátray Gábor: Töredék jegyzemények Magyarország történetéből 1848/49. Sajtó alá rendezte Fülep Katalin. Budapest, 1989. (a továbbiakban: Mátray Gábor) 227-228.; Bártfay László naplójából. II. Bártfay László naplója 1849-1851. és válogatott levelei Kölcsy Ferenchez. Összeállította és a jegyzeteket írta. Budapest, 1969. (a továbbiakban: Bártfay László) II. 29.; Spira György: A pesticki Petőfi és Haynau között. Budapest, 1998. (a továbbiakban: Spira György) 653-654.

⁴⁹ Mátray Gábor 228.; Bártfay László II. 29.; Spira György 654.

⁵⁰ Kacziány Géza 68-69.; HM KEM 1990.162.1., 90.163.1., 90.168.1., 90.169.1.

⁵¹ Andrassy Antal: A szabadságharc jutai mártírja. Somogy, 1978. 4. 75-79.

Simonyi Ernő gerillacsapatának őrmesterét állították kivégzőosztag elé fegyveres lázadásban való részvételért, valamint a verebélyi sópénztárban található pénzüsség „elrablásáért”.⁵²

Az első olyan halálos ítélet, amelyet magas rangú katona felett hoztak, Witalis Söll őrnagy, a tirol vadászcsapat parancsnoka ellen született. Söllt a fővárosba bevonuló cs. kir. csapatok fogták el, s miután a Katonai és Politikai Központi Vizsgálóbizottmány halálra ítélte, január 30-án agyonlőtték. Valószínű azonban, hogy az ítélet végrehajtását komolyan befolyásolta az a tény, hogy Söll harcolt a bécsi forradalomban is.⁵³

Másnap lőtték agyon Csömy Zsigmond aranyosi molnárt az uralkodó és a kormány szidalmazásáért, valamint fegyverrejtegetésért.⁵⁴ Február 6-án a lengyel Feliks Slawsky szabót végezték ki, mert január 30-án több cs. kir. katona szállásán „őfelsége a császár ellen a legdurvább és legingerlőbb rágalmakat szórta”, s a katonákat „hitszegésre is csábítani igyekezett”.⁵⁵

Február 8-án lőtték agyon Förster Ferencet, a tokodi kőszénbánya szállítóját, akit azzal vádoltak, hogy el akarta foglalni a Hermina gőzhajót, s azt át akarta játszani a honvédeknek. A magyar források szerint viszont Förster arra ajánkozott, hogy a gőzhajón titokban szállított cs. kir. csapatok segítségével megpróbálja cselrel foglyul ejteni az Esztergom megyei ellenállás lelkének tartott Palkovics Károly főjegyzőt. A gőzöst Karvára küldték, s belscjében egy század gránátost helyeztek el. A fedélzeten parasztruhába öltöztetett gránátosok voltak, akiknek Karvához érve azt kellett volna kiabálniuk, hogy „Éljen Kossuth!” Förster csele azonban valahogy kitudódott, s a gőzöst Csenkénél magyar ágyútűz fogadta. Petrichevich-Horváth János ezredes erre haditörvényszék elé állította Förstert, amely halálra ítélte.⁵⁶

Novák Tivadar nyugalmazott cs. kir. hadnagyot pedig azért lőtték agyon március 14-én, mert február 19-én „Pesten egy korcsmában több katonát hitszegésre csábítani igyekezett”.⁵⁷

Sopronban négy frankói lakost végeztek ki, mert 1848. október 12-én a helyi malomban megöltek három horvát katonát, akik a Jelačić által Horvátországba hazaküldött Todorović-hadoszloptól keveredtek el.⁵⁸

Ludwig Welden fővezérsége alatt csupán egyetlen személy kivégzéséről tudunk: Petőcz Györgyöt, Pozsony megye másodalispánját azért lőtték főbe május 24-én, mert az alsó-csalálóközi járásban újoncozott a magyar hadsereg számára, a honvédcsapatokat élclmezte, „és az alája rendelt hatósági közegeknek kémhírek beszerzését írásban is javallotta”.⁵⁹ Petőcz kivégzésével kapcsolatban azonban már felvethető Haynau tábornok felelőssége, aki két nap-

⁵² Kumlik Emil: A szabadságharc pozsonyi vértanúi. Sajtó alá rendezte Koncsol László. Csallóközi Könyvtár. Pozsony, 1998. (a továbbiakban: Kumlik Emil) 37-48.; Kacziány Géza 47-48. Baldinira Lásd még Bona Gábor: Hadnagyság és főhadnagyság az 1848/49. évi szabadságharcban. I. kötet. A-Gy. Budapest, 1998. (a továbbiakban: Bona Gábor 1998. I.) 70.

⁵³ Kacziány Géza 18.; Bona Gábor: Tábornokok és törzsiszték a szabadságharcban 1848-49. 2. kiadás. Budapest, 1987. (a továbbiakban: Bona Gábor, 1987.) 295.; Rózsa György – Spira György: Negyvennyolc a kortársak szemével. Budapest, 1973. (a továbbiakban: Rózsa – Spira) 277.; Bóhm Jakab 270.; Spira György 440.

⁵⁴ Rózsa – Spira 283.; Spira György 440. Csömy apja, Csömi Máté azt mesélte fiáról, hogy az „semmi áron se akart a németnek engedelmessé válni, sőt parancs ellenére puskával és vörösstollal járt a kocsmába, és miután ott verekedés közben egypárt lelőtt, fogták el és lőtték főbe”. Szinnyei József: Komárom 1848-49-ben. (Napló-jegyzetek.) Budapest, 1887. 120.

⁵⁵ Sarlós Béla: Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc büntetőjoga. Budapest, 1959. 330-331.; Spira György 440.

⁵⁶ Kacziány Géza 58-60.; Esztergom vármegye. Szerkesztette: Borovszky Samu. Budapest, é. n. [1908., reprint kiadása 1989.] 407.

⁵⁷ Rózsa – Spira 282.; Spira György 440.

⁵⁸ Smidt Lajos: Egy 1849-es hirdetés. Soproni Szemle, 1969. 181-183.; Kacziány Géza 60.

⁵⁹ Kumlik Emil 49-56.; Kacziány Géza 48-50.; Kempen 137.

pal korábban érkezett a pozsonyi főhadiszállásra, hogy a fővezér adlátusaként tájékozódjon a helyzetről.⁶⁰

Mint az eddigiekből is látszik, mind Windisch-Grätz, mind Welden fővezérsége időszakában elsősorban kisebb vétkes elkövetőit végeztették ki a hadbíróságok. A politikai és katonai elitből csupán Söll őrnagyra és Petőcz másodalispánra került sor; ugyanakkor a cs. kir. csapatok kezére került magas rangú honvédtiszteket inkább súlyos börtönbüntetésekkel sújtották. Mindebből úgy tűnik, hogy a cs. kir. hatóságok elsősorban az elrettentést, s nem a megtorlást tartották fő célnak, s a kivégzésekkel a szabadságharc tömegbázisát alkotó népretegeket akarták elijeszteni az ügytől.

Az 1849. május 30-án a magyarországi cs. kir. hadsereg fővezérévé kinevezett Julius Jakob von Haynau tábornagyáról közismert volt, hogy nem rajong a magyarokért. 1848 tavaszán azért vezényelték át Temesvárról Itáliába, mert többször is nyíltan az új, független magyar minisztérium ellen nyilatkozott. Az olasz hadszíntéren jó, de kíméletlen katonának mutatkozott. Haynau sokkal keményebb kezű volt elődeinél. Magyarországon egyébként is megelőzte már rossz híre. 1849 áprilisában kíméletlenül verte le az észak-itáliai Brescia lakosainak fegyveres felkelését, s a város lakói közül tucatnyi embert végeztetett ki, s sokakat – köztük nőket – botoztatott meg.⁶¹

A keményebb megtorlás kezdetét jelezte az a tény, hogy május 31-én – elsőként a kivégzettek között – kötel által végezték ki Nimrichter János süttőt, aki az 1. (Civallart) dzsidászred két tizedesét állítólag a magyarokhoz való átpártolásra csábította.⁶²

Ennél sokkal nagyobb feltűnést keltett, hogy Haynau június 5-én Pozsonyban felakasztatta Mednyánszky László honvédőrnagyot és Gruber Fülöp századost, akik az 1849 februárjában kapitulált lipótvári várórséghez tartoztak, s a megadás ellen szavaztak. A hadbíróság már korábban halálra ítélte őket, de az ítéletet sem Windisch-Grätz, sem Welden nem erősítette meg. Kivégzésük valósággal sokkolta a magyarországi közvéleményt. Annál is inkább, mert az eddig kivégzettek között a bécsi forradalomban betöltött szerepéért halálra ítélt Witalis Söllön és Novák Tivadar nyugalmazott hadnagyon kívül nem voltak katonák. Mednyánszky báró volt, s az ilyen magas társadalmi állású személyeket az osztrák hadbíróságok eddig legfeljebb börtönbüntetésben részesítették.⁶³ Klapka tábornok a következőket írta Görgeinek: „Az ellenség ilyen vadállati kegyetlensége elkeseríti a hadsereget – s egyhangúan visszatörlesztést kiált. A további részvét a világ szeme előtt gyávanak mutatna minket. – Mednyánszky halála által a magyar hadsereg megszégyenített – meg kell bosszulni – az utat és módot a kormánynak kell meghatároznia.”⁶⁴ Az ítélet óriási felháborodást keltett a magyar hadseregen belül, de a kormány – Görgei javaslatára – úgy döntött, hogy nem él a viszont megtorlás fegyverével.⁶⁵ „Haynau egy oly ember, ki kegyetlenkedésben gyönyört talál – írta Ludvig János kormánybiztos Kossuthnak június 24-én. – Magok az osztrákok tébolyodott

⁶⁰ Steier Lajos: Haynau és Paskievics. Budapest, é. n. I. kötet. (a továbbiakban: Steier Lajos I.) 7.

⁶¹ Haynaura legutóbb lásd Hermann Róbert: Haynau tábornagy. Múlt és Jövő, 1999/2. 89-107.

⁶² Kumlik Emil 57.; Kacziány Géza 50.; Kempen 138.

⁶³ Kumlik Emil 44-55.; Kacziány Géza 50-52.; Kempen 139.; Bona Gábor: Haynau első áldozata. História, 1983/4. 17-19.; Bona Gábor 1987. 233.; Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Budapest, 1988. (a továbbiakban: Bona Gábor 1988.) 234.; Rabár Ferenc: Lipótvár ostroma 1848-1849-ben. Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban: HK) 1988. 381-383.

⁶⁴ HL 1848-49. 32/243. Közl. Hermann Róbert: Győr város és megye hadtörténete 1848-49-ben. Győr, 1998. 287-288.

⁶⁵ F. Kiss Erzsébet 81.; Pap Dénes: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez 1848-1849. Pest, 1869. II. k. 495-496.

bolondnak tartották. Ő kegyetlenkedési hajlama után ítélve, egyetlen egy fogolynak sem fog megkegyelmezni, hanem valamennyit megöletni.”⁶⁶

Hadbíróági ítélettel még további hat személyt végeztek ki Pozsonyban. Június 18-án felakasztották Rázga Pált, a pozsonyi evangélikus egyház hitszónokát. Rázga bűne az volt, hogy 1848 októberében, a schwechati csata előtt több nyilvános beszédben biztatta a pozsonyi nemzetőrséget a harcra, illetve tagja volt annak a bizottmánynak, amely Újházi László kormánybiztos megbízásából átvizsgálta a Pozsonyba érkező leveleket. Esete annyiban rokon Mednyánszkyéval és Gruberével, hogy őt is 1849 áprilisa előtti cselekedeteiért ítélték halálra, s az ő ítéletét is Haynau kinevezése után hajtották végre.⁶⁷

Mészáros Dániel sopornyai lelkészt július 14-én azért lőtték főbe, mert megtalálták nála Kossuth néhány proklamációját, s mert azzal vádolták, hogy híveit fegyveres felkelésre izgatta.⁶⁸ Stift József sarluskai földbirtokost július 20-án azért végezték ki, mert a hónap folyamán több forradalmi kiáltványt adott át kihirdetésre a nagyrippényi plébánosnak, a jegyzőnek pedig megparancsolta, hogy sürgesse az újoncállítást; ezenkívül kitűzette a magyar nemzeti zászlót.⁶⁹

Treksler Ferenc tardoskeddi jegyzőt, Bugyik József és Tóth József földműveseket pedig azért lőtték főbe július 23-án, mert még 1849. január 22-én több társukkal együtt feltartóztattak és lefegyvereztek egy öt főből álló cs. kir. járőrt. Velük együtt Pozsonyban összesen 13 személyt végeztek ki 1849-ben.⁷⁰

A magyar szabadságharc vértanúi között kell számon tartanunk azt a tizenhárom huszárt is, akiket ugyan nem Magyarországon, azonban egyértelműen a szabadságharc támogatásáért végeztek ki. A külföldön szolgáló huszárezredek katonái 1848 őszétől kezdve minden módon igyekeztek hazajutni az ország védelmére. A kisebb-nagyobb csapatokban útnak induló huszárok sokszor súlyos harcok árán küzdötték ki a hazajutást, s némelyik csapat óriási veszteségeket szenvedett. Különösen a Csehországban állomásozó jászkunsági kiegészítési 12. (Nádor) huszárezred katonáinak volt nehéz dolguk. A fogságba esett huszárok ellen azonban egyelőre nem alkalmaztak súlyosabb rendszabályokat. Az ezred maradékát 1849 májusában Ausztrián át az olasz hadszíntérre irányították. Linz környékére érve azonban a huszárok, közel lévén a magyar határ, úgy döntöttek, hogy még egyszer megpróbálják a hazajutást. Először június 4-én Udvardy Ferenc őrmester vezetésével Losensleiten faluból indult haza 98 huszár, ezek június 8-án Pinkafő környékén értek magyar területre. Június 10-én Trüben városából Gyökercs András és Kőmíves János vezetésével 108 huszár indult haza. Ekkorra azonban a cs. kir. csapatok – Udvardyék szökése miatt – szoros határázárat létesítettek. Így aztán a csapat több kisebb összeütközés után június 11-én kénytelen volt megadni magát. Június 12-én Althofenből egy újabb század szökött meg Szokolay János őrmester vezetésével, de 13-án egy Gams környékén vívott ütközet után ők is fogságba estek.

Laval Nugent gróf, tábornok, a cs. kir. II. tartalék hadtest parancsnoka szigorú fellépést kívánt a huszárok ellen, a grazi főhadparancsnokság hadbírái viszont azzal érveltek, hogy a huszárokat nem lehet rögtönítélő bíróság elé állítani és megtrézdelni, mert a főhadparancsnokság területén nincs hadiállapot, s mert nem lehet megállapítani, hogy szökés közben melyikük használt fegyvert. Nugent erre a hadügyminisztériumhoz fordult, amely megtalálta a megoldást a huszárok megbüntetésére.

⁶⁶ MOL H 2. Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány és Kormányzóelnökség iratai. (a továbbiakban: OHB) 1849:8592. Közli Steier Lajos I. 130-132. és Deák Imre: 1848, ahogy a kortársak látták. A szabadságharc története levelekben. Budapest, é. n. 1942. 380-381.

⁶⁷ Kumlik Emil 70-88.; Kacziány Géza 52-53.; Kempen 141.

⁶⁸ Kumlik Emil 89-91.; Kacziány Géza 54.; Kempen 144.; Farkas Gábor 1978. 256. tévesen sopornyai (Fejér vm.) lelkészként tünteti fel Mészároost.

⁶⁹ Kumlik Emil 92-93.; Kacziány Géza 54-56.; Kempen 144.

⁷⁰ Kumlik Emil 94-95.; Kacziány Géza 56.

A hadügyminisztérium szerint az ezredparancsnok valószínűleg még az Itáliába indítás előtt kihirdette az ezredben az ostromállapotot. Ha ez megtörtént, akkor a helyi vonatkozások figyelembevétele nélkül a katonai törvényeket kell figyelembe venni. Ha mégsem hirdették volna ki az ostromállapotot, akkor a huszárokat felségsértésért kell ítélni, hiszen nyilvánvalóan azzal a szándékkal szöktek meg, hogy őfelsége, a császár csapatai ellen harcoljanak fegyveres kézzel. Így minden résztvevőt halálra kell ítélni.

A Bruck an der Murban összeült haditörvényszék előtt az első csoportból 79 fő került a vádlottak padjára. A hadbíróság mindegyiküket zendülés és hűtlenség miatt közteli általi halálra ítélte, de a megerősítés után csupán három tizedes halálos ítéletét tartotta fenn, a 76 huszár ítéletét tizedelésre enyhítette. Július 23-án újabb 29 huszár kapott kegyelmet, így három tizedest és négy huszárt ítélték főbelövésre. Az utolsó pillanatban egy nő, többgyermekes huszár még kegyelmet kapott, s reggel 6 órakor hat főt hajtották végre az ítéletet. A másik csoportból július 5-én nyolc főt ítélték halálra (köztük két, az első csoportba tartozó, sebesüléséből felépült, illetve időközben elfogott személyt), a legénységet pedig megtizedelésre. Végül a hadbíróság a tizedelésre ítélt legénységnek s további egy huszárnak kegyelmet adott. Július 6-án Marburgban 7 huszárt lőttek agyon.⁷¹

A Klapka komáromi kitörését követően Székesfehérvárott kitört felkelés elfojtása során fogták el Falkenhayn vezérőrnagy katonái Gáncs Pál, Havelka Ferenc, Hübner András, Kutzka Mihály, Uitz Ignác és Varga Mihály székesfehérvári lakosokat. A pesti hadbíróság ítélete alapján mindegyiküket fegyveres lázadásban való részvételért golyó általi halálra ítélték, s augusztus 14-én a pesti Újépület mögött főbe lőtték.⁷² A fehérvári felkelés után, augusztus 13-án tartóztatták le Meczy József kajászácszenpéteri jegyzőt, az ottani népfelkelők vezetőjét. Őt szintén Pesten, augusztus 22-én lőtték főbe.⁷³

Közben Haynau folytatta a volt cs. kir. tisztek elleni bosszúhadjáratát is. Augusztus 20-án Temesvárott lőtték főbe Hruby Gyula őrnagyot, Görgői volt segédtisztjét,⁷⁴ majd 22-én Aradon felakasztották Ormai (Auffenberg) Norbert ezredest, a vadászrezdek szervezőjét. Ormai 1848-ban Munkácsról szabadult politikai fogolyként, előbb Kossuth szárnysegéde, majd az 1. honvéd vadászrezdek szervezője, később valamennyi vadászrezdek felügyelője volt. A hadbíróság megállapította személyazonosságát, azt, hogy cs. kir. tiszt volt és a honvédseregben szolgált, majd halálra ítélték. Haynau hasonló eljárással akart végezni valamennyi volt honvédtiszttel.⁷⁵ Három nap múlva, augusztus 25-én a temesvári haditörvényszék ugyanígy ítélte halálra a temesvári csatában fogságba esett Murmann Sámuel nemzetőr őr-

⁷¹ Rédvay István: Huszáraink hazatérése 1848/49-ben. Budapest, 1941. (a továbbiakban: Rédvay István) 101-107.; Ruisz Gyula 43-44.

⁷² Kacziány Géza 73.; Kempen 148.; Rózsa – Spira 432.; Erdős Ferenc é. n. 55-56.; Erdős Ferenc 1978. 129-130.; Erdős Ferenc 1998. 264-265., 290.; Kuczka Péter: „Tudásom, lelkem szerves részévé vált...” (Családi dokumentumok 1848-49-ből). Árgus, 1998/2. 59-62.; Források Székesfehérvár történetéből I. Az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc forrásai. Szerkesztette: Csurgai Horváth József, Hudi József, Kovács Elonóra. Székesfehérvár, 1998. 436-438.; Spira György 660. (tévésen Kutzkót ír). – Kutzka és Hübner búcsúlevelét közli még Magony Imre: Székesfehérvár nemzetőrei 1848-ban. Székesfehérvár, 1998. 98-100. és képmellékletek. Az ítéletet lásd HHStA Geheimakten (a továbbiakban: HHStA Geh.) Nachlaß Schwarzenberg (a továbbiakban: N. Schw.) Karton 13. Fasc. VIII. No. 402.

⁷³ Kacziány Géza 74.; Kempen 150.; Erdős Ferenc é. n. 55-56.; Erdős Ferenc 1978. 130.; Erdős Ferenc 1998. 265.; Spira György 660. Az ítéletet lásd HHStA Geh. N. Schw. Karton 13. Fasc. VIII. No. 402.

⁷⁴ Kacziány Géza 74.; Bona Gábor 1988. 273. Az ítéletet lásd HHStA Geh. N. Schw. Karton 13. Fasc. VIII. No. 399.; HM KEM 90.154.1.

⁷⁵ Katona Tamás I. 24-26.; Katona Tamás II. 62-64. és 69.; Bona Gábor 1987. 255-256.

nagyot, nyugalmazott cs. kir. főhadnagyot.⁷⁶ Az uralkodó augusztus 29-i részletes eljárásokat előíró rendelete azonban egyelőre megakadályozta az ilyen ítélkezés folytatását.⁷⁷

A „kisebb” vétkek elkövetői ellen azonban továbbra is a már említett elrettentés szellemében folyt a megtorlás. Augusztus 27-én Pesten főbe lőtték Kantsur András szokolyai református lelkészt, mert egy gerillacsapat tagjai nála helyezték el egy császári futártól elvett pénzes ládát.⁷⁸ Ugyanezen a napon hajtották végre a halálos ítéletet Schweitzer József nyomdász, fegyverrejtegetésért.⁷⁹ Augusztus 30-án Fülöp György dunavecsei jegyzőt lőtték főbe, szintén fegyverrejtegetésért. (Fülöp 1849 tavaszán egyike volt a solti járásban kitört népfelkelés vezetőinek.⁸⁰)

Mint láttuk, 1849. augusztus végéig a megtorlás legszélsőségesebb módja, a halálbüntetés főleg a polgári lakosságot sújtotta. Elég volt egy „rossz” prédikáció a templomban, egy kormány- vagy kormánybiztosi rendelet kihirdetése a faluban; néhány érdeklődő szó egy cs. kir. katonához, s az illető máris a haditörvényszék vagy a rögtönítélő bíróság előtt találta magát. Különösen „veszélyeztetett” helyzetben voltak a falusi papok, jegyzők, tanítók, akikre a kormányrendeletek kihirdetésének feladata jutott. Közülük került ki a kivégzettek egyötöde. A többieket nagyobb részben népfelkelésben való részvételért, fegyverrejtegetésért, cs. kir. katonák átállásra csábításáért végeztették ki. Nem tudjuk, hányan voltak azok a menekülő polgárok és katonák, akiket a déli és az erdélyi hadsereg felbomlása után a cs. kir. katonák üldözés közben agyonlőttek, vagy az irreguláris nemzetiségi csapatok agyonvertek. Bizonyára nem tévedünk, ha több száz főre becsüljük számukat.

Szeptember 7-én Streith Miklós vértesszabolczi plébánost lőtték agyon. Streithet és káplánját, König Mórt néhány helyi lakos jelentette fel. A vád az volt ellenük, hogy felolvasták és nyilvánosan megmagyarázták a templomban a függetlenségi nyilatkozatot, s a népet fegyveres felkelésre buzdították és fegyverhasználatra oktatták. Noha a vádak nagyobb része Königt érintette, az érdekében közbenjáró Streithet is letartóztatták; Königt 15 év várfogságra, Streithot pedig halálra ítélték.⁸¹

Szeptember 12-én Gábel Mátyás selmecbányai bányamestert lőtték főbe. Gábel egy kisebb gerillacsapat tagja volt, ennek feloszlása után hazament. A házkutatást végző cs. kir. katonák megtalálták fegyverét, illetve Kossuth-bankókból álló pénzét.⁸²

Az eddigi történeti irodalom egyáltalán nem regisztrálta Szilva János és Vertike Gábor honvédek kivégzését. A haditörvényszéki ítélet és a korabeli források alapján nem egészen egyértelmű, hogy esetükben vértanúkról vagy köztörvényesekről van-e szó. Mindketten megszöktek az északi várból, s a Pécs környéki pincékben bujkáltak. Szeptember 25-én egy 9 szercezsámból álló járőr rajtuk ütött, ők azonban egy pincébe bújva a járőrt vezető tizedest

⁷⁶ Kacziány Géza 74.; Tatay Jenő: Adalékok Murmann Sámuel 1849-es temesvári vértanú életéhez. Soproni Szemle, 1985. 264-267.; Bona Gábor 1987. 247. Az ítéletet lásd HHStA Geh. N. Schw. Karton 13. Fasc. VIII. No. 399.; HM KEM 90.154.1.

⁷⁷ Közli Katona Tamás II. 79-80.

⁷⁸ Kacziány Géza 78.; Kempen 150.; Spira György 660-661.

⁷⁹ Rózsa – Spira 457.; Kacziány Géza 78.; Kempen 150.; Spira György 660-661.

⁸⁰ Kacziány Géza 78-80.; Spira György 661.; Kossuth Lajos összes munkái. XIV. kötet. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. II. Sajtó alá rendezte Barta István. Budapest, 1953. 418-419.; MOL OHB 1849:1866.

⁸¹ Ambrus József 42-48.; Kacziány Géza 82-84.; Koller János 229.; Kempen 152.; Spira György 666. Az ítéletet lásd HHStA Geh. N. Schw. Karton 13. Fasc. VIII. No. 402. – Tóth Sándor: A szabadságharcot követő megtorlás Szabolcs megyében. Szabolcs – Szatmár – Beregi Szemle, 1999. 3. 342. a Szabolcs megyei Polgár plébánosának teszi meg Streithet.

⁸² Kacziány Géza 84.; Spira György 666-667. Az ítéletet lásd HHStA Geh. N. Schw. Karton 13. Fasc. VIII. No. 402. A pesti kivégzésekre általában lásd még Friedreich Endre: Gróf Batthyány Lajos utolsó napjai. Századok, 1927. (a továbbiakban: Friedreich Endre) 121.

agyonlőtték, másik négy főt megsebesítettek. Erre a többiek rájuk gyújtották a pincét, mire megadták magukat. Október 2-án Pécsen lőtték főbe őket.⁸³

Október 6-án aztán kezdetét vette a politikai és katonai elit elleni megtorlás. Ezen a napon Pesten főbe lőtték Batthyány Lajos grófot, az első független felelős magyar kormány miniszterelnökét, Fekete Imre gerillaszázadost, s ugyanezen a napon Aradon a honvédsereg három tábornokát és egy ezredcsét, kilenc tábornokot pedig felakasztottak. A dátum kiválasztása nem volt véletlen: 1848-ban a bécsi forradalmi nép ezen a napon végzett Theodor Baillet de Latour tábornokot, cs. kir. hadügyminiszterrel. Márpedig a bécsi kormánykörök meg voltak győződve arról, hogy a bécsi forradalmat és Latour halálát a magyarok, köztük Batthyány titkos akciói okozták.

Batthyány perc és kivégzése az 1849. évi justizmordok tipikus példája. A volt miniszterelnök 1848. október 5-én éjjel hagyta el Bécsset, s ment Sopronba. Október 10-én csatlakozott a Vas megyei nemzetőrség és népfelkelés csapataihoz, hogy részt vegyen a megyén átvonuló horvát csapatok elleni hadműveletekben. Erre azonban nem került sor, mert 11-én Hegyfaluán kifecamította a karját. Rövidesen lemondott képviselőségéről, december elején azonban a sárvári kerületben újjáválasztották. December 31-én részt vett az országgyűlés zárt, majd nyílt ülésén, s ő javasolta, hogy küldjenek békekövetséget Windisch-Grätzhez. Ő maga is ott volt a küldöttség soraiban, azonban a cs. kir. fővezér őt nem volt hajlandó fogadni. A bicskei főhadiszálláson már ekkor szóba került, hogy Batthyányt le kellene tartóztatni. Miután a cs. kir. csapatok elfoglalták a fővárost, 1849. január 8-án Windisch-Grätz utasítására letartóztatták, majd perbe fogták Batthyányt.

A per célja elsősorban az volt, hogy Batthyányra rábizonyítsák a bécsi forradalomban való bűnrészességet. A vádirat első változatában vádként szerepelt a külhatalmakkal (Franciaország, frankfurti német parlament) történő kapcsolatfelvétel, a horvátokkal és az osztrák kormánnyal való megegyezés elmulasztása, reguláris cs. kir. csapatoknak zászlójuktól való elbocsátása, az uralkodói jóváhagyás nélküli 1848. szeptemberi honvédujjoncozás és papírpénz-kibocsátás, valamint a Jellačić elleni népfelkelés szervezése; a Batthyány lemondása utáni időszakból a cs. kir. csapatokkal szembeni ellenállás és a törvénytelennek tekintett országgyűlésre való visszatérés. A vádak képtelenségét az adta, hogy többségük az 1848. október 3-i manifestum kibocsátása előtti időszakra esett; illetve hogy Batthyány ténylegesen nem szállt szembe Jellačić hazavonuló – hordaszerű – cs. kir. csapataival, hiszen október 11-én balesetet szenvedett. Februárra kiderült, hogy Bécsben nem találtak érdemi dokumentumot, ami Batthyány bűnrészességét igazolná. A Leuzendorf hadbíró által 1849 április-májusában Bécsben végzett újabb kutatások sem jártak eredménnyel. Ugyanakkor valószínűsíthető, hogy Schwarzenberg miniszterelnök érzékeltette vele: az ügy politikai szempontból nagy fontosságú. A hadbíró június 13-i előterjesztésében kifejtette, hogy Batthyány ellen az október 3-a előtti vádak ügyében a hadbíróság nem illetékes; a katonai fellebbviteli törvényszék azonban úgy határozott, hogy a Batthyány elleni vádakat egyetlen eljárás keretében, csak a főbb pontokra szorítkozva kell vizsgálni, hiszen a vádlott tevékenysége összefüggő egészet alkot. Június 24-én pedig az osztrák minisztertanács arra a kérdésre, hogy ha Batthyányt esetleg halálra ítélnék, végrehajtsák-e az ítéletet, úgy döntött, hogy a főbűnösöknek el kell nyerniük büntetésüket.

Batthyány védekezését nagyban megneghézítette az a tény, hogy a cs. kir. hatóságok nem voltak hajlandók szabadlábra helyezni; nem egyeztek bele abba, hogy védelmét Deák Ferenc lássa el; s megakadályozták István nádor tanúságtételét is. A volt miniszterelnököt előbb Budán, majd – a főváros kiürítése után – Olmützben hallgatták ki. Batthyány jól és szelleme-

⁸³ Náray – Bezerédy 200. Az ítéletet lásd MOL 1848-49. és emigr. nyomt. d. sz. Ismerteti A szabadságharc emlékei Zalaiban 1848-1849. Szerkesztette: Béres Katalin. 2., javított, bővített kiadás. Zalagerseg, 1999. 201. – Korábbi munkáimban tévesen azt állítottam, hogy az ítéletet október 6-án hajtották végre.

sen védekezett, s azt bizonygatta, hogy az ország veszélyeztetett helyzetében nemigen cselekedhetett másként; s hogy ő, mint miniszterelnök, köteles volt az áprilisi törvények értelmében eljárni.

A hadbíró augusztus 29-ére készült el a vádirattal. Eszerint Batthyány a bankjegykibocsátással, a szentesítés nélküli újoncállítással és a külhatalmakkal történő kapcsolatfelvétellel beavatkozott a felségjogokba. Vádolta még a horvátokkal való kiegyezés elmulasztásával, valamint azzal, hogy nem akadályozta meg miniszter társainak Béccsel szembeni ellenséges intézkedéseit. Miniszterelnöki lemondása után bűnösnek mondta az október 6-i forradalom előidézésében játszott szerepe, a Vas megyei népfelkelésben való részvétele, az október 15-e előtt Bezzerédj Istvánhoz intézett hegyfalvi levél felség sértő kitételei, valamint az országgyűlésre való visszatérése miatt. A hadbíró szerint ezek a cselekedetek önmagukban, de még inkább összefüggésükben kimerítették a felségárulás fogalmát. Ezért a hadbíróság Batthyányt augusztus 30-án az ő előterjesztésére felségárulásért egyhangúlag teljes vagyoneklkobzásra és kötélt általi halálra ítélte. Ugyanczen a napon viszont a hadbíró rendkívül jól megindokolt kegyelmi kérvényt terjesztett elő, amelyet a hadbíróság hasonlóan egyöntetűen támogatott. Mindezek alapján valószínűsíthető, hogy Bécsben közölték Leuzendorffal: Batthyány elítélése politikai szükségzerűség, ugyanakkor a súlyos ítéletet uralkodói kegyelem fogja követni.

Erre a minisztertanács augusztus 31-i határozata alapján meg is lett volna a lehetőség. E határozat ugyanis arra utasította volna Haynaut, hogy a halálos ítéleteket végrehajtás előtt jóváhagyásra terjessze fel a minisztertanácshoz. Azonban Ferenc József augusztus 29-i utasítása ezzel ellentétes módon, az ítéletek végrehajtása utáni utólagos bejelentésre kötelezte a cs. kir. fővezért. Ennek következtében Haynau pozíciója megerősödött, s így elérte, hogy Batthyányt és a többi foglyot szállítsák Pestre. Schwarzenberg örömmel láthatta, hogy így a politikai vezetés s maga a császár is mentesül Batthyány elítélésének ódiumától. Haynau-nak pedig csak ágában sem volt megkegyelmezni. Október 3-án elrendelte az ítélet késedelem nélküli végrehajtását, majd úgy módosította, hogy az ítéletet október 6-án hajtsák végre.

Batthyány nem félt a haláltól, de az akasztást megaláazónak tartotta. Ezért a felesége által becsúszott törrel a kivégzés előtti éjszakán felmetszette a nyaki ütőereit. Ám a tör nem volt elég hosszú és elég éles, s Batthyány csupán súlyos vérvesztést szenvedett, de életben maradt. A pest-budai katonai kerület parancsnoka, Kempen altábornagy tudta, hogy Batthyány felakasztása ilyen körülmények között lehetetlen, de az ítélet végrehajtását sem akarta elhalasztani. Ezért úgy döntött, hogy agyonlöveti Batthyányt. A grófot, aki a súlyos vérvesztéstől még mindig tántorgott, ketten kísérték. A kivégzőosztag előtt fél térdre ereszkedett. „Éljen a haza! Rajta, vadászok” – kiáltotta.⁸⁴

Batthyányval egy napon végezték ki Pesten Fekete Imre gerillaszázadost. Az ő ítélete is kötéltre szólt, azonban az ítéleti jegyzőkönyv szerint őt is főbe lőtték. Bűne az volt, hogy elfogott egy cs. kir. futárt, elvette tőle az iratokat, majd szabadon engedte.⁸⁵

Haynau már augusztus 25-én megbízta Karl Ernst törzshadbírót az Aradra érkezett honvédtisztek elleni vizsgálatok megkezdésével, azonban a gyorsított eljárással történő végrehajtást a minisztertanács augusztus 20-i határozata megakadályozta.⁸⁶ Haynau augusztus 31-én – Ferenc József augusztus 29-i utasítását véve – négy kategóriába sorolta a hadbíró-sági eljárás alá vonandókat: 1.) a magyar hadsereg tábornokai, 2.) az OHB és a Szemere-

⁸⁴ Batthyány perére lásd Károlyi I-II.; Batthyány Lajos főbenjáró pöre. Szerkesztette: Urbán Aladár. Fordította: Kurucz György. Budapest, 1991. (a továbbiakban: Urbán Aladár 1991.) A kivégzésre lásd még Friedreich Endre 133-148.

⁸⁵ Bona Gábor 1988. 686.; Friedreich Endre 133.; Spira György 675. – A votum informativumot és az ítéletet lásd HHStA Gch. N. Schw. Karton 13. Fasc. VIII. No. 402. – Kacziány Géza 82. és 98. külön említi Fekete Ferencet és Imrét; az előbbi kivégztetését szeptember 4-ére teszi. E kivégzésnek azonban semmi nyoma. – Spira György érzekelte, hogy Kacziány tévesen írja ügyvédnek Feketét, de nem vette észre, hogy Fekete Ferenc és Imre ugyanaz a személy. 666. és 675.

⁸⁶ Mindkettőt közli Katona Tamás II. 54-55. és 75-76.

kormány tagjai, az 1849. április 14-i trónfosztási határozatban részt vevő képviselők, illetve a kormánybiztosok, 3.) a honvédseregben szolgált volt cs. kir. tisztek, 4.) mindazon tisztek, polgári hivatalnokok és papok, akik 1849. április 14-e után a magyar kormány érdekében kiemelkedő tevékenységet fejtettek ki. A kategorizálás azért is érdekes, mert I. Ferenc József császár augusztus 29-i utasításában az 1. és 2. kategóriák fordított sorrendben szerepeltek. „Szorgalmától, körültekintésétől és energiájától várom ezeknek az eljárásoknak a meggyorsítását és mihamarabb való befejezését; külön kötelességévé teszem, hogy tekintsen el minden haszontalan és időt rabló formaságtól, és csak a mostani rendkívüli haditörvényszékek számára kiadott különleges utasításokat tartsa szem előtt a haditörvényszéki vizsgálatok során”. A meghozott ítéleteket esetről esetre kellett megerősítésre felterjeszteni.⁸⁷

Haynau valószínűleg azért „cserélte fel” a két kategóriát, mert a Szemere-kormány tagjaiból – Aulich Lajos hadügyminisztert, tábornokot nem számítva – mindössze ketten (Csány László és Duschek Ferenc), az OHB tagjai közül is csak ketten (Perényi Zsigmond, Nyáry Pál) kerültek ekkor a cs. kir. hadsereg kezére. Haynaut külön dühítette, hogy az oroszok kegyelmet kértek a tiszteknél.

Az eljárások 1849. augusztus 25-én Kiss Ernő altábornagynak, volt cs. kir. ezredesnek a perével kezdődtek meg. Kiss 1849. január eleje óta nem teljesített fegyveres szolgálatot, viszont ő volt a legmagasabb rangú olyan fogságba esett cs. kir. tiszt, aki mindvégig kitartott a magyar oldalán.⁸⁸

Másnap, augusztus 26-án kezdődött meg Aulich Lajos, Damjanich János, Dessewffy Arisztid, Knezić Károly, Láhner György, Leiningen-Westerburg Károly gróf, Nagysándor József, Poeltenberg Ernő, Schweidel József, Török Ignác vezérőrnagyok és Lázár Vilmos ezredes pere. Közülük a legmagasabb rangot (alezredes) ketten, Aulich Lajos és Török Ignác viselték a cs. kir. hadseregben, a legalacsonyabbat pedig Lázár Vilmos, aki rangjának megtartása nélkül kilépett hadnagy volt. Lázár „véletlenül” került ebbe a csoportba, hiszen nem volt tábornok. Ezredesi kinevezését is augusztus 13-a után Bémtől kapta, s ebben a rangjában egyetlen ténykedése is volt, hogy a IX-X. hadtestek maradványaival letette a fegyvert a cs. kir. csapatok előtt. Mivel azonban a végnapokban önálló sercstestet vezényelt, őt is a tábornokok közé sorolták.⁸⁹

Külön, 1849. szeptember 3-án kezdte el tárgyalni a hadbíróság Vécsey Károly gróf vezérőrnagy, volt cs. kir. őrnagy ügyét. Vécsey hat nappal a többiek után, Nagyváradon adta meg magát az oroszoknak (hadteste Borosjenónél tette le a fegyvert), s némi késéssel adták át a cs. kir. hatóságoknak. Az ő ügyét valószínűleg azért is kezelték külön, mert Ferenc József főhadsegéde, Karl Grünne gróf erre biztathatta Haynaut. Grünne Vécsey halálos ellensége volt, s augusztus 25-én ő hozta az osztrák minisztertanács határozatát Haynauk, amely szerint a tábornokok és más volt cs. kir. tisztek ellen részletes eljárásokat kell lefolytatni.⁹⁰

Az osztrák hadbíróságok szervezete szerint a teljes hadbíróságnak tízennégy tagja volt: két-két közvitész, tizedes, őrmester, hadnagy, százados, őrnagy, egy tábornok vagy magasabb rangú törzstiszt mint elnök, és a hadbíró. Minél magasabb rangú volt a vádlott, annál magasabb rangú volt a hadbíróság elnöke, s annál magasabb rangúak voltak a hadbíróság tagjai is. Jogi végzettséggel csak a hadbíró rendelkezett. Ő képviselte egy személyben a vádat és a védelmet, s ő látta el a tárgyalásvezetői teendőket is. Gyakorlatilag a hadbíró hozta a per végén az ítéletet. A tárgyalásvezetői előterjesztés (votum informativum) végén megírta, milyen súlyosbító és enyhítő körülmények állnak fenn a vádlott esetében, s ennek alapján milyen ítélettel kell sújtani. Az ítéletet meghozó haditörvényszéki tárgyaláson a hadbíróság tagjai

⁸⁷ Katona Tamás II. 81-82.

⁸⁸ A peranyagot közli Katona Tamás II. 83-111.

⁸⁹ A peranyagot közli Katona Tamás II. 126-225.

⁹⁰ A peranyagot közli Katona Tamás II. 112-125.

rövid tanácskozás után párosával (rendfokozatonként alulról felfelé haladva) jegyzőkönyvbe mondták ítéletüket. Ez általában megegyezett a hadbíró által javasolt büntetéssel.⁹¹

Az aradi hadbíróság által lefolytatott első perek (így a tábornokok elleni eljárások) ugyan részletesebbek voltak például az Ormai ezredes elleni rögtönítélő eljárásnál, de lényegében csak a vádlottak vallomásaira, illetve az általuk benyújtott dokumentumokra (kinevezések, bizonyítványok, magán- és hivatalos levelek) támaszkodtak. A későbbi perek során gyakran előfordult, hogy a vádlott többoldalas előzetes írásbeli vallomást nyújtott be a hadbíróséghez, s kérte mentő- vagy igazolótanúk kihallgatását is. 1849. október végétől már ilyen részletesebb eljárásokkal találkozunk (ilyet folytattak le például két másik, később kézre került tábornok: Gyulai Gaál Miklós és Pikéth Gyusztáv ellen is), de október végéig a gyorsaság volt az elsődleges követelmény.⁹² Az eljárások során természetesen nem szó szerint vették jegyzőkönyvbe az elhangzottakat, hanem a tárgyalásvezető hadbíró vezette őket vagy mondta tollba azokat. Így a tárgyalás hangulata és tényleges lefolyása nem, csupán tárgysorozata állapítható meg belőlük.⁹³

A kihallgatás általánosságban (ad generalia) a személyi adatok közlésével kezdődött. Ezek a következők voltak: név, születési hely, életkor, vallás, családi állapot, a cs. kir. hadseregben való szolgálat kezdete, az alakulatok, amelyben szolgált, az elért legmagasabb rang, nyilatkozat, hogy megesküdött-e a hadikötelezésekre, s állt-e hadbíróság előtt, végül a magyar hadseregben elért legmagasabb rang. (A cs. kir. hatóságok nem ismerték el a magyar hadseregben elért rangokat, de a cselekmény súlyosságának megítélésénél figyelembe vették.)

A vádlottak természetesen igyekeztek mindent megtenni, hogy cselekedeteik súlyát csökkentse, s ezért vallomásaikban nagy teret szenteltek a magyar hatóságokkal szembeni konfliktusaiknak, s a magyar hadseregből való távozásuk akadályául szolgáló tényezők ecsetelésének.

A vádlottaknál két határnapot vettek figyelembe. Egyrészt 1848. október 3-át, tehát annak a királyi manifestumnak a kibocsátását, amely feloszlatta a magyar országgyűlést, törvénytelennek minősítette Kossuth és társai ténykedését, az országot a haditörvények alá helyezte és Jellačićot nevezte ki teljhatalmú királyi biztossá. A haditörvényszék természetesen némi „rátartással” kezelte ezt a határnapot: a Délvidéken szolgáló tiszteknél 1848. október 10-étől számították azt az időpontot, amikortól fegyveres lázadásban való részvétellel vádolták őket. (A temesvári várórség és főhadparancsnokság ugyanis ezen a napon hirdette ki az október 3-i manifestumot.) A feldunai hadseregben szolgálóknál Windisch-Grätz október 17-i felszólítását, illetve az október 30-i schwechati csatát tekintették kiindulási időpontnak.

A második dátum 1849. április 14., a magyar függetlenség kimondásának és a Habsburg-Lotharingiai-uralkodóház trónfosztásának napja volt. Azok a tisztek, akik ezt követően szolgáltak, fелségsgértés büntettségben voltak elmaraszthatók. A bíróság itt is engedett némi „türelmi időt”. Gáspár András, aki 1849. április 24-én köszönt le a hadtestparancsnokságról és kért betegszabadságot, csupán fegyveres lázadás büntettségben marasztalták el.

Kiss Ernőt először augusztus 25-én, majd szeptember 10-én és 16-án hallgatták ki. Kiss ez utóbbiakon beszélt 1849. június 29-i komáromi küldetéséről. Szeptember 18-án utólagos beadványt nyújtott be, amelyben néhány vádponttal kapcsolatban fejtegette ki mentségét. Ernst szeptember 21-én készült el a tárgyalásvezetői előterjesztéssel, s a bíróság még aznap meghozta az ítéletet, amely Kiss rangjától és rendjeltől való megfosztására, lőpor és golyó általi halálra, valamint teljes vagyonelkobzásra szökött.

Vécsey Károly kihallgatására szeptember 3-án, majd 16-án került sor. Az ő eljárása épült a legnagyobb dokumentumanyagra: 83 iratát csatolták a jegyzőkönyvhöz. Második kihall-

⁹¹ Katona Tamás I. 29.

⁹² Gaál perére lásd Szarka Lajos: A tábornok bérc. Hévíz, 1997. 121-135.

⁹³ Katona Tamás II. 29., 40.

gatása idején külön kitért 1849. januári nagybecskereki ténykedésére, amikor 65 tisztet bocsátott el a bácskai hadtestből, illetve 1849. áprilisi, Bemmel támadt összeütközésére. Ernst az ő votum informativumával is 21-én készült el, s a hadbíróság még aznap meghozta az ítéletet: rangfosztás, kötél általi halál, teljes vagyonek kobzás és – egyedülként a tábornokok közül – kamarási méltóságától való megfosztás.

A nagy perben a tárgyalás első napján öt személyt: Aulich Lajost, Poeltenberg Ernőt, Láhner Györgyöt, Török Ignácot és Gáspár Andrást hallgatták ki. Poeltenberg volt a második közöttük. A vádlottak kihallgatásának sorrendjében semmilyen törvényszerűséget nem figyelhetünk meg: két cs. kir. alezredes (Aulich és Török) és egy őrnagy (Láhner) mellett két kapitánnyal, azaz lovassági századossal (Poeltenberg és Gáspár) találkozunk. Közülük ketten szolgáltak a gyalogságnál (Aulich és Láhner), egyikük a mérnöknárnál (Török) és ketten a lovasságnál (Poeltenberg és Gáspár). Láhner kivételével mindannyian voltak hadtestparancsnokok. Másnap, augusztus 27-én került sorra Nagysándor József, Lenkey János, Schweidel József, Knezić Károly, Leiningen-Westerburg Károly és Dessewffy Arisztid. A kihallgatottak között volt két nyugállományú százados (Nagysándor, Dessewffy), három aktív százados (Lenkey, Knezić, Leiningen) és egy őrnagy (Schweidel). Közülük csupán Knezić szolgált a gyalogságnál; Schweidel kivételével hosszabb-rövidebb ideig mindannyian szolgáltak hadtestparancsnokként. Augusztus 28-án Lázár Vilmost és Damjanich Jánost hallgatták ki, Lázár nyugalmazott gyalogsági hadnagy, Damjanich aktív gyalogsági százados volt. Lázár csak a szabadságharc utolsó napjaiban volt a IX. hadtest maradványainak parancsnoka.

A vádlottak általános és részletes kihallgatásának első fordulója augusztus 28-án ért véget, s az újabb részletes kihallgatásokkal csak szeptember 12-én folytatódott, s szeptember 15-éig tartott. Ezekben többnyire arról faggatták őket, hogy miért maradtak meg a magyar hadseregben az október 3-i manifeszturn, illetve a Függetlenségi Nyilatkozat után. Láhner-től és Damjanichtól a magyar kormány külföldi fegyverbeszerzéséről, Poeltenberg-től egy, 1849. június 14-én Schlikhez intézett átiratának indokairól, Nagysándortól és Leiningentől Buda bevételéről, az olasz legénységű 23. (Cecopieri) gyalogezred zászlóalj állítólagos árulásáról, Lenkeytől 1848. májusi szökéséről, Schweideltől városparancsnoki tevékenységéről érdeklődtek. Szeptember 15-17-c között Lenkey, Poeltenberg, Schweidel, Dessewffy, Láhner, Leiningen, Nagysándor adtak be utólagos, kiegészítő beadványt vallomásukhoz. Ezek többnyire a második kihallgatáshoz kapcsolódtak. Leiningen például részletesen cáfolta azt a sajtóban megjelent vádat, hogy Buda bevételénél osztrák hadifoglyokat mészároltatott volna le.⁹⁴ A vádlottak igyekeztek megerősíteni egymás védekezését: Nagysándor és Damjanich tanúsította, hogy Gáspár nem szolgált a trónfosztás után; s szintén Damjanich erősítette meg, hogy Lázár legfeljebb alezredes lehetett, Schweidel pedig nem teljesített fegyveres szolgálatot. Egyetlen kivételről tudunk: Knezić azzal vádolta Vécseyt, hogy agyonlövétéssel fenyegette meg őt, amikor 1849 januárjában el akarta hagyni a magyar szolgálatot.⁹⁵

Noha Kiss és Vécsey pere már szeptember 21-én befejeződött, az ítéletről a többiek nem tudtak, hiszen azokat a vádlott távollétében hozták meg. A vádlottakat – ha nem is hermetikusan – de igyekeztek elzárni egymástól. Az ok valószínűleg az lehetett, hogy így akadályozzák meg a vallomások egyeztetését. Így csak szeptember 26-án, a felvett vallomások felolvasásakor és ismételt hitelesítéskor találkoztak.⁹⁶

Újabb tizenegy nap kellett ahhoz, hogy Ernst elkészüljön a tárgyalásvezetői előterjesztéssel (votum informativum). Ernst röviden összefoglalta a vallomásoknak a vádlottakat terhelő adatait, illetve a mentésükre felhozottakat. Megállapította, hogy – Gáspár András kivételével – valamennyi vádlott „csatlakozott a lázadó hadseregben való szolgálatrétellel a királyi hatalom fenntartása és a rend és nyugalom helyreállítása céljából Magyarországra be-

⁹⁴ Katona Tamás II. 191.

⁹⁵ Katona Tamás II: 117. és 148.

⁹⁶ Katona Tamás I. 193. (Schweidel József naplója.)

vonuló cs. kir. hadsereg elleni, a magyar lázadó kormány által elrendelt erőszakos ellenálláshoz”, s valamennyien harcoltak „az április 14-i debreceni országgyűlési határozatok végrehajtásáért, Magyarországnak a császárságtól való elszakadásáért és az uralkodóház kizárásáért, s ezáltal ezeket a határozatokat tettegleg elismerték”. Ezzel megvolt a jogalap ahhoz, hogy a felségsértés büntetével vádolják őket. Ennek alapján Aulichot, Törököt, Láhnert, Poeltenbergeret, Nagysándort, Dessewffy, Knezićet, Leiningent és Damjanichot rangjuktól, illetve nyugdíjuktól történő megfosztásra, s Lázárral együtt vagyonelkobzásra és kötél általi halálra, Schweidelt rangfosztásra, vagyonelkobzásra és golyó általi halálra, Gáspárt pedig rangjától és rendjelétől való megfosztásra, valamint 10 évi várfogságra javasolta büntetni. Lenkey esetében az ítélethozatalat felfüggesztették, mert a vádlotton az elmezavar jelei mutatkoztak.

Koncepcióis per volt-e az aradi vértanúk elleni eljárás? Nem tekinthető annak 20. századi értelemben, hiszen a vádlottakat nem vádolták el nem követett cselekedetekkel. Erre halvány kísérletet csak Leiningen-Westerburg Károly esetében tettek, akit azzal vádoltak, hogy Buda bevételénél magukat megadó cs. kir. tiszteket lövett agyon. Leiningen azonban megcáfolta ezt, s így a vádiratban már nem is szerepelt.

Koncepciósnak tekinthető viszont a per két szempontból. Egyrészt, az ítéletek már az eljárás előtt készen álltak. Mint láttuk, Haynau credeti szándéka az volt, hogy a magukat megadó volt cs. kir. tiszteket gyorsított eljárással azonosítja, halálra ítélteti és kivégezti. Ettől csak az augusztus 20-i minisztertanácsi határozat kézhezvétele után volt kénytelen elállni. De továbbra is ragaszkodott a szigorú büntetésekhez, s I. Ferenc József – amint láttuk – felhatalmazta arra, hogy a halálos ítéleteket csak végrehajtásuk után jelentse neki.

A másik elem az ítéletek jogi megalapozottsága volt. Az október 3-i manifesztum ugyanis a magyar közjog szempontjából törvénytelen volt. Formailag azért, mert nem szerepelt rajta a felelős magyar miniszter ellenjegyzése. Tartalmilag pedig azért, mert az uralkodónak az éves költségvetés elfogadása előtt nem volt joga felosztatni a parlamentet. A manifesztumra való hivatkozás azért is kétséges volt, mert Jellačić lényegében nem töltötte be a királyi biztosi tiszteket, tehát egy rendelkezéseit tekintve törvénytelen, illetve meg nem valósult manifesztum volt a fegyveres lázadás vádjának legfőbb alapja. Ugyanez mondható el a többi, hivatkozott uralkodói kéziratokról és fővezéri rendeletekről is. Kiss Ernő azzal védekezett, hogy az október 3-i manifesztum kibocsátása után két héttel az uralkodó még a magyar hadügyminisztérium által felterjesztett kinevezéseket erősített meg, s ezzel elismerte a minisztérium törvényességét. Erre Ernst törzshadbíró is csak annyit tudott mondani, hogy a vádlott „a dolgok katonai szempontból való megítélésével védekezik”. Ami rá csak azért is groteszk volt, mert a cs. kir. hadsereg tisztjeit feletteseik mindig is igyekeztek távol tartani a politikától, s most azt kérték számon rajtuk, hogy egy közjogi-politikai szempontból tisztázatlan és kétes helyzetben nem találták el és nem találták ki az uralkodó akaratát.

A felségsértés vádja ugyanilyen kétes alapokra épült. I. Ferenc József ugyanis nem volt magyar király, hiszen nem koronáztatta meg magát, nem adott ki koronázási hitlevelet, nem esküdött meg az ország törvényeire. V. Ferdinánd 1848. december 2-i lemondása után a magyar trón jogilag üres volt. A meg nem koronázott uralkodó trónbitorlónak minősült, s így a tábornokok – ha voltak is kételyeik a trónfosztás célszerűségével kapcsolatban – jogi szempontból indokoltnak tekinthették azt, hogy továbbra is a magyar oldalon harcoljanak.

Az ítéletekben tehát nemcsak a győztes hatalom kíméletlensége fejeződött ki. Kifejeződött bennük az alkotmányosság két eltérő értelmezése is. A birodalmi logika szerint az alkotmány az uralkodó adománya, amelyet az bármikor visszavehet. Azaz az Isten kegyelméből uralkodó személy nincs alávetve az alkotmányosság földi játékszabályainak. A magyar értelmezés az alkotmányt szerződésként fogta fel: olyan okmányként, amely mindkét felet kötelezi, s amely csak a két fél kölcsönös beleegyezésével módosítható. A tábornokok tehát hiába érveltek azzal, hogy ők az uralkodó akaratából esküdtek fel a magyar alkotmányra. A hadbíróság – a birodalmi logikát követve – azt kérte számon rajtuk, hogy konfliktushelyzetben miért nem a szerződészegző oldalára álltak. Az aradi vértanúk pere tehát nem csupán

jogi megalapozottságát tekintve volt koncepciónak tekinthető per: az eltérő alkotmányértelmezési koncepciók pöre is volt.

A perek jogszerűsége igencsak kétséges, noha egy osztrák szerző a centenáriumra megjelent munkájában úgy véli, az elítélések menete korrekt volt, a szemtanúk kihallgatásában, a vádlottak vallomástételében stb. a legnagyobb pontosság uralkodott, minden önkényt és jogi csúfítás-csavarást kínosan kerültek, s minden pert szigorú, azonban tiszta, formálisan támadhatatlan jog szerint vezettek. Igaz, ez a szerző is megjegyzi, hogy az iratok közt hiába keresük a győztes nagylelkű megbocsátásának jeleit.⁹⁷

A vádlottakat szeptember 26-án délelőtt kilenc órára a haditörvényszék elé idézték, ismét felolvasták nekik vallomásaikat, s megkérdezték tőlük, megerősítik-e az elhangzottakat, s van-e még előadnivalójuk. Mindannyian megerősítették vallomásukat. A vallomások felolvasásával elment a délelőtt, s a tábornokoknak alkalmuk volt arra, hogy közben a folyosón beszélgessenek. „Ha ma vagy holnap felterjesztik a haditörvényszéki iratokat, 4-éig megtudhatjuk a határozatot – írta naplójába Schweidel József – Adja Isten, hogy kedvező legyen”.⁹⁸ „Poeltenberg még mindig optimista – írta a napi feljegyzésében Leiningen-Westerburg Károly. – Bármily kevésbé tudom áltatni magam az ítélet szigorúsága felől, mégis örvendek, hogy a pör közeledik eldöntéséhez”.⁹⁹ Poeltenberg optimizmusáról Gáspár András emlékirata is tanúskodik: „Valahányszor alkalmunk volt egymásnak hírt adnunk, Poeltenberg mindig azt üzent, hogy ő beszélt a muszákkal, nem lesz semmi baj, csak késlekednek”.¹⁰⁰

A vallomások felolvasása után a hadbírószak tagjai előtt, a vádlottak távollétében olvasták fel a csatolt iratokat, majd a votum informatívumot. Ezt követően a bíróság tagjai tanácskozára vonultak vissza, s aztán rendfokozat szerint diktálták jegyzőkönyve a javasolt ítéletet, amely megegyezett Ernst javaslatával. A vádlottakat kötél általi halálra ítélték, kivéve Schweidelt, akit lőpor és golyó általi halálra, és Gáspár Andrást, akit tízéves várfogságra.¹⁰¹

Az ítélet meghozatalát követően Ernst és Johann Moser ezredes, a hadbírószak elnöke kegyelmi felterjesztést írtak Haynauhoz. A felterjesztésben négy személyt, Lázár Vilmost, Dessewffy, Schweidelt és Poeltenberget ajánlották Haynau kegyelmébe. Dessewffy és Lázár esetében arra hivatkoztak, hogy ők nem az oroszok, hanem a cs. kir. csapatok előtt tették le a fegyvert, emellett Lázár nem is tábornok, hanem csupán ezredes volt a magyar hadseregben, s csupán Dessewffyvel való kapcsolata miatt került a haditörvényszék elé. Schweidelnél arra hivatkoztak, hogy csupán Schwechatnál harcolt a cs. kir. csapatok ellen, azután pedig csupán adminisztratív beosztásokban szolgált. Végül Poeltenberg esetében kiemelték, hogy jól bánt azt osztrák hadifoglyokkal, s a kihallgatás alkalmával „eltévelyedése” miatt „sűrű könnyhullatással tanúsított megbánása”, illetve korábbi tiltakozása az ellen, hogy ezredével Magyarországra jöjjön, szintén „arra készíti a legalázatosabban alulírottakat, hogy ezt a vádlottat is nagyméltóságod kegyelmébe ajánlják”. Ernstnek azonban mégis kételyei lehettek Poeltenberg megkegyelmeztetésével kapcsolatban, mert amikor másnap, szeptember 27-én felterjesztette Haynau-nak a vizsgálati és haditörvényszéki iratokat és az ítéleteket, kérte Haynaut, „szíveskedjék magas megfontolás és mérlegelés tárgyává tenni, milyen mértékben vehető figyelembe a haditörvényszék elnöke által és általam előterjesztett mellékelt kegyelmezési javaslat Schweidel, Dessewffy és Lázár vádlottak érdekében” – azaz Poeltenberget már kihagyta ebből a sorból.¹⁰² Haynau október 1-jén az ácsi főhadiszálláson kapta meg az iratokat, s még aznap jóváhagyta az ítéleteket, azzal a hozzátétellel, hogy azokat 24 órával a kihirdetés után hajtásá végre. (Utasításában külön kifogásolta, hogy Gáspárra nem mondták ki

⁹⁷ Novotny, Alexander: 1848. Österreichs Ringen um Freiheit und Völkerfrieden vor hundert Jahren. Graz – Wien, 1948. 205.

⁹⁸ Katona Tamás I. 193.

⁹⁹ Katona Tamás I. 152.

¹⁰⁰ Bartha Albert: Az aradi 13 vértanú pörének és kivégzésének hiteles története. Budapest, 1930. 214.

¹⁰¹ Katona Tamás II. 214-223.

¹⁰² Katona Tamás II. 224-225.

a vagyonelkobzást, s magyarázatot kért e hiányosságra.) Október 2-án az ítéleteket felterjesztette Ferenc Józsefnek is tudomás végett. Johann Susan vezérőrnagy, Haynau főhadsegéde arra utasította Ernstet, hogy a végrehajtásra „reggel, kellő időben kerüljön sor”, s az elítéltek „elrettentő példaként egész nap közszemlére legyennek kitéve a veszőhelyen”. Haynau csupán Lázár és Dessewffy esetében gyakorolt „kegyelmet”, ami az ő esetükben azt jelentette, hogy őket is, akárcsak Kiss Ernőt és Schweidelt, lőpor és golyó általi halálra ítélték.¹⁰³

Az ítélelhozatal után ketten nyújtottak be még beadványt: Lázár azt bizonygatta, hogy ő nem volt önálló vezér vagy táborok, s mégis ebbe a csoportba sorolták; Poeltenberg pedig felcséggének a 4. huszárezred póttelépénél maradt vagyontárgyaival kapcsolatban kérte Ernst közbenjárását.¹⁰⁴

A foglyok természetesen mit sem tudtak a meghozott és felterjesztett ítéletről. Sőt, többségük amnesztiában reménykedett. A remények azonban rövidesen a semmibe tűntek. Október 5-én reggel hétkor a hadbíróság felolvasta a vádlottaknak a halálos ítéletet. A hadbíróság ekkor közölte Kiss Ernővel és Vécseyvel is az ítéletet. A vádlottakat ezt követően visszakisérték a cellájukba, s mindegyikükre ötfőnyi őrség vigyázott a továbbiakban. A várparancsnokság a délutáni órákban az aradi minorita kolostorból papokat kért az elítéltek vizsgáztatására.

Másnap, október 6-án a hajnali órákban főbe lőtték Kiss Ernőt, Dessewffy Arisztidot, Schweidel Józsefet és Lázár Vilmost. Az elítéltek nem akarták hagyni, hogy bekössék a szemüket, de ezt végül csak Kissnek engedték meg. Kiss az első sortűz után csak megebesült; erre egy tiszt közvetlen közelről fejbe lőtte.

A többi elítélteket október 6-án reggel hat órakor a lelkészek kísérték a veszőhelyre. Mindannyian polgári ruhában voltak, kivéve Leiningent, aki megvesztegette az őrköt, így őt honvédtábornoki egyenruhában vezették a bitófa alá. Poeltenberg állítólag így szólt társaihoz: „Szép deputáció megy Istenhez a magyarok ügyében reprezentálni”. Mondta-e Poeltenberg e szavakat, vagy csak a hatásos megfogalmazásokat kedvelő utókor szeretett volna ilyen frappáns mondatot hallani az első vértanú szájából? Nem tudni. De a megfogalmazás, ha nem is hiteles, legalább is hihető, s a kivégzettekről aligha lehet pontosabb jellemzést adni.¹⁰⁵

Az ítéletek felolvasása után a foglár katonai szokás szerint háromszor egymás után kegyelmet kért az elítéltektől. „Istennél a kegyelem” – hangzott mindannyiszor a válasz. Ezután a foglár odalépett Poeltenberghez, tisztelgett, majd így szólt: „Kérem, kapitány úr”, majd levette kezéről és lábáról a bilincseket. Poeltenberg egy pillanatnyi haladékot kért, odalépett bajtársaihoz, és sorra megcsókolta őket. Ezután a porkoláb a hóhérhoz vezette.

Poeltenberget Komárom egykori parancsnoka, Török Ignác követte, aki a kivégzéscélőtti éjszakán is Vauban francia hadmérnök munkáját olvasta. Majd Láhner György, a szabadságharc hadiiparának irányítója következett. Jó lelkiismeretét mutatja, hogy az utolsó éjszaka fuvoláján Donizetti Lammermoori Luciájából a haldokló Edgar búcsúáriáját játszotta. Aztán három volt hadtestparancsnok, Knezić Károly, Nagysándor József és Leiningen-Westerburg Károly következett. „Ma nekem, holnap neked” – mondta Nagysándor a had-

¹⁰³ Katona Tamás II. 229-232.

¹⁰⁴ Katona Tamás II. 228. és 230-231.

¹⁰⁵ Először Szilágyi Sándor jegyezte le: A magyar forradalom férfiai 1848/9-ből. 2. átdolgozott kiadás. Pest, 1850. 130. Valószínűleg innen került át Varga Ottó Poeltenbergéről írott életrajzába. In: Aradi vértanúk albuma. Szerkesztette: Varga Ottó. 5. kiadás. Budapest, é. n. 72. A szövegnek van egy másik, szintén nem szemtanútól származó lejegyzése. Eszerint Damjanich mondta volna: „Valóban, a bátraknak az elképzelhető legszebb küldöttsége megy előre az Isten trónusához. Jó fogadtatást fog készíteni számomra”. [Jósika Miklós]: Zur Geschichte des ungarischen Freiheitskampfes. Leipzig, 1851. 71. Magyar fordításban, a kézirat alapján Márki Sándor: Adalékok a szabadságharc történetéhez. HK 1916. 399.

bírónak. Mielőtt az akasztófa alá lépett, Leiningen rövid szónoklatban tiltakozott azon vád ellen, hogy Buda bevételekor osztrák hadifoglyokat gyilkoltatott volna meg. „Odafenn igazságosabban ítélnék fölöttünk” – mondta. Leiningent a szabadságharc utolsó hadügyminiszterec, Aulich Lajos követte. Majd a hősök hőse, a szabadságharc veretlen hadvezére, a lábtöréséből még mindig fel nem épült szálfatermetű Damjanich következett. „Azt gondoltam, hogy utolsó leszek, ki mindig első voltam a csatában” – mondta Sujánszky Euszták minorita szerzetesnek. Amikor a bitófa alá lépett, így szólt a hóhérhoz: „Kérem, ne borzolja össze a szakállamat”. Vécsey Károlynak már nem volt kitől elbúcsúznia.¹⁰⁶

Az október 6-i tizenöt kivégzést az elkövetkező hetekben továbbiak követték. Október 8-án Pesten lőtték föbe Gonczeczky Jánost, a mezőhegyesi katonai ménecs tábori lelkesztő az uralkodó és az uralkodóház elleni prédikációért. Gonczeczkyért hiába próbált meg közbenjárni Hám János cserdögömi érsek; az ítéletet végrehajtották.¹⁰⁷

Október 10-én Csány Lászlót, előbb a dunántúli hadsereg, majd Erdély kormánybiztosát, később a Szemere-kormány közlekedés- és közmunkaügyi miniszterét, és Jeszenák János bárót, Nyitra és Pozsony megyék kormánybiztosát vezették a bitófa alá. Csány volt a cs. kir. csapatok kezére került három miniszter egyike: Aulich Lajost már október 6-án kivégezték, Duschek Ferenc eljárása még folyamatban volt. Csány legfőbb bűne azonban nem annyira a miniszterség lehetett, hanem az a szakadatlan tevékenység, amit kormánybiztosként a dunántúli, majd az erdélyi hadsereg harcképességének, s az ezen országrészekben található erőforrások biztosításának érdekében kifejtett. Jeszenák legfőbb bűne Lipótvár 1848 október biztosítása és a szlovák felkelés elnyomása lehetett. Az ítélet nem is bíbelődött a részletekkel: „az ő különféle, a forradalmi kormány által rájuk ruházott hivatalos állásukban kezdettől fogva a forradalmi mozgalom végéig minden hatalmukban álló eszközt a forradalom győzelmére használták fel; az erre szükséges határozatokat és rendszabályokat maguk vezették és hajtották végre, s így elsősorban azon voltak, hogy a legmagasabb trón megdőljön, s az államkötelék kettészakadjon”.¹⁰⁸

Október 18-án Kolozsvár mellett, Szamosfalván végezték ki Tamás András alczredest és Sándor László századost. Tamás bűne az volt, hogy egyike volt a csíkszéki ellenállás legfőbb szervezőinek, s kiáltványokban szólította fel a székeltyeket az ellenállásra. Kihirdette a Függgetlenségi Nyilatkozatot, s júniusban mozgósította a csíki nemzetőrséget a cs. kir. csapatok ellen. Sándor Lászlót azzal vádolták, hogy 17 román foglyot, akiket Székelyudvarhelyre kellett volna szállíttatnia, útközben agyonlővetett. Együttes kivégzésük azt a törekvést jelzi, hogy a cs. kir. hatóságok össze akarták kapcsolni a katonai-politikai és a köztörvényes színezetű ügyeket.¹⁰⁹

Október 20-án a szabadságharc három nem magyar származású tisztjét vezették a bitófa alá. A francia nevű, de lengyel Karol d'Abancourt de Franqueville százados, hasonlóan Or-

¹⁰⁶ A korábbi szakirodalom szerint Vécsey odatérdepelt volt haragosa, Damjanich holttestéhez, s megcsókolta a kezét. A jelenet megtörténtét hatásosan cáfolja Pelyach István: Egy „legendás” kapcsolat. Vécsey Károly és Damjanich János. Rubicon, 1999. 4. 28.

¹⁰⁷ Zakar Péter: A magyar hadsereg tábori lelkesztői 1848-49-ben. Budapest, 1999. 100-101., 133.; Kempen 155.; Spira György 675. Az ítéletet lásd HHStA Geh. N. Schw. Karton 13. Fasc. VIII. No. 402.

¹⁰⁸ Molnár András: Csány László utolsó levelci. In: Kossuth kormánybiztosa, Csány László 1790-1849. Szerkesztette: Molnár András. Zalacgerszeg, 1990. 284.; Hentaller Lajos: Verrózsák. Budapest, 1906. II. kötet. (a továbbiakban: Hentaller Lajos II.) 183.; Kempen 155.; Spira György 675-676. Csány és Jeszenák peranyaga elveszett, a votum informatívumokat és ítéleteket lásd HHStA Geh. N. Schw. Karton 13. Fasc. VIII. No. 402.

¹⁰⁹ Bona Gábor 1987. 316.; Bona Gábor, 1988. 701.; Hentaller Lajos II. 183-185.; Gál Ignác: Miért végezték ki Tamás Andrást és Sándor Lászlót? 1848-49. TL 1895. 170.; Bárányffy Jánosné Wessclényi Jozsefa bárónő emlékirata 1848-49-i élményeiről. Sajtó alá rendezte Kelemen Lajos. Cluj – Kolozsvár, 1931. 81-82.

mai Norberthez, politikai fogolyként szabadult 1848-ban.¹¹⁰ A német Peter Giron alezredes részt vett a bécsi forradalomban, majd a német légió szervezője és parancsnoka volt.¹¹¹ A lengyel Miczyński Woroniccki herceg egy cs. kir. dicsőítőszerepéről kilépve előbb egy vadászcsapatot szervezett, majd az erdélyi lengyel légió soraiban harcolt, majd honvéd alezredesként Dessewffy Arisztid tábornok egyik segédtszerepe volt. Augusztus 5-én Szőregnél esett fogságba.¹¹² Az ő együttes kivégzésük azt volt hivatva szimbolizálni, hogy a magyar szabadságharc nem magyar ügy volt, hanem veszélyes nemzetközi kalandorok vállalkozása.¹¹³

Őket követte október 24-én három politikus. Szacsay Imre, a képviselőház jegyzője és Perényi Zsigmond, a felsőház elnöke az országgyűlés azon tisztségviselői közé tartoztak, akiknek aláírása szerepelt a Függetlenségi Nyilatkozaton.¹¹⁴ Csernyus Manó (Emmanuel) kivégzésének okai már nem ilyen egyértelműek. A korábbi történeti irodalom szerint a hadbíróság egyszerűen összetévesztette őt Csernátorny Cs. Lajossal, Kossuth titkárával és a Marczius Tizenötödike szerkesztőjével. Valójában erről szó sincs. Csernyus már 1848 tavaszán felhívta magára a figyelmet, amikor a Magyar Királyi Kamaránál magyar nyelvű adminisztrációt követelt. Később Kossuth pénzügyminisztériumában dolgozott. 1849 januárjában Pesten maradt, s az osztrák polgári közigazgatásban dolgozott. Márciusban azonban Debrecenbe ment, s felajánlotta szolgálatait a magyar kormánynak. Állítólag hírszerzői szolgálatot is teljesített, de erről nem esik szó az ítéletben.¹¹⁵

Az 1849. évi végrehajtott halálos ítéletek egy aradi kivégzéssel értek véget. Október 25-én reggel 7 órakor lőtték főbe Kazinczy Lajos ezredet, aki egy északkelet-magyarországi hadosztály és az észak-erdélyi csapatok maradványainak parancsnokaként augusztus 24-25-én Zsibónál feltétel nélkül megadta magát Grotenhjelmen tábornok orosz csapatainak. Kazinczy 1846-ban huszár főhadnagyként, tiszti jellegének megtartása nélkül lépett ki a cs. kir. hadseregből. Az oroszok rövidesen átadták őt Clam-Gallas vezérőrnagy cs. kir. csapatának. Szeptember 8-án érkezett meg Aradra hadtestének mintegy 20 törzs- és főtisztje társaságában. Először október 1-jén, majd 2-án hallgatták ki. Október 6-án – nyilván az aznapi kivégzésekről értesülve – rövidke levelet intézett Ernst törzshadbíróhoz. Kérte, vegye figyelembe azt a tényt, hogy nem volt több, s nem rendelkezett több befolyással, mint a hadsereg bármelyik ezredese. „Ezzel az igazságnak megfelelő eljárással talán egy emberéletet lehet megmenteni”.¹¹⁶ Október 9-én újabb beadványt intézett Ernsthöz, amelyben kérte: állapítsák meg, hogy ő soha sem volt tábornok és hadtestparancsnok, s csupán egy napig viselte a hadtestparancsnokságot, s ezt is arra használta fel, hogy letegye a fegyvert. „Nem akarom,

¹¹⁰ Bona Gábor 1988. 69.; Kovács István: „...mindvégig veletek voltunk”. Lengyelek a magyar szabadságharcban. Osiris, Budapest, 1998. (a továbbiakban: Kovács István 1998.) 429-430. Abancourt – francia neve ellenére – lengyel volt, ennek ellenére keresztnevét Charles-nak, s nem Karolnak írja Spira György 677.

¹¹¹ Bona Gábor 1987. 159.; Katrin Sitzler: Solidarität und Söldnertum. Die ausländischen Freiwilligenverbände im ungarischen Unabhängigkeitskrieg 1848-1849. Osnabrück, 1980. 109-111.

¹¹² Bona Gábor 1987. 337-338.; Kovács István 1993. 253-254. – Valószínűleg vele tévesztette össze az emigrált, ám a szerző által a kivégzettek közé sorolt József Wysockit Várady Géza: Ezernyelcszáznegyvennyolc, te csillag. Budapest, 1976. 265. – Mindhárom kivégzett votum informatívumát és az ítéletket lásd HHStA Geh. N. Schw. Karton 13. Fasc. VIII. No. 401.

¹¹³ Hentaller Lajos II. 185-187.; Kempen 156.

¹¹⁴ Körmöczy Katalin: A vértanú Szacsay Imre relikviái. Folia Historica 16. Magyar Nemzeti Múzeum, 1991. 71-84.; Csáthy György: Bárány Perényi Zsigmond utolsó levelei és emléke Ugocsában. In: Levéltári kalászatok. Ungvár – Budapest, 1993. 152-159.; Fónagy Zoltán: Perényi Zsigmond báró. Rubicon, 1999. 4. 47-48.

¹¹⁵ Kacziány Géza 106-108.; F. Kiss Erzsébet 503.; Pálffy János 115-116.; Hentaller Lajos II. 187-188.; Kempen 157. – A kivégzettekre lásd még Spira György 677. Mindhárom kivégzett votum informatívumát és az ítéletket lásd HHStA Geh. N. Schw. Karton 13. Fasc. VIII. No. 400.

¹¹⁶ Katona Tamás II. 235-236.; Pásztor Emil: A tizenötödik aradi vértanú. Budapest, 1979. (a továbbiakban: Pásztor Emil) 128-129.

hogy más sorsban részesüljek, mint a bajtársaim, de egy végzetes tévedésnek az Önök részéről áldozatul csni mégsem akarok.”¹¹⁷ Ugyanczen a napon megfogalmazta védőiratát is.¹¹⁸ Ernst teljesítette Kazinczy kérését: október 10-én kihallgatta Molnár Ferdinánd, Bayer József és Dobay József czredest, akik egybhangzóan állították, hogy Kazinczy csak czredest volt.¹¹⁹ Október 11-én ismét kihallgatták Kazinczyt, aki czúttal a korábbinál is részletesebb tájékoztatást adott a zsidói fegyverletétel körülményeiről. Érezte, hogy az életéről van szó, ezért többször is visszatért arra, hogy ő nem tábornok és nem hadtestparancsnok.

Ernst október 13-ára készült el a votum informativummal, s Kazinczyt felségsértés bűnében találta vétkesnek. Úgy vélte, hogy az a tény, hogy Kazinczy nem volt tábornok, s hogy előnyös harcászati állása ellenére döntött a fegyverletétel mellett, csak kegyelmi úton vehető figyelembe. Ezért teljes vagyonelkobzásra és lőpor és golyó általi kivégzésre javasolta ítélni. Az ítéletet a haditörvényszék még ezen a napon egyhangúlag elfogadta, majd Haynau is jóváhagyta. Október 24-én kihirdették Kazinczy előtt, s október 25-én Kazinczyt az aradi vár sáncárában agyonlőtték.¹²⁰

A kivégzések óriási nemzetközi felháborodást keltettek. Nemcsak a nyugati közvélemény és a kormányok bírálták az osztrák udvar politikáját, de maga a volt szövetséges, I. Miklós is megdöbbenve fogadta az aradi kivégzések hírért. „Az osztrák kormány magatartása felfoghatatlan; agyonlövők és felakasztják azokat, akik nekünk önként megadták magukat Aradon, ugyanakkor pedig a komáromi makacs lázadóknak nemcsak az életüket hagyják meg, hanem kedvező feltételeket is biztosítanak nekik, sőt megengedik, hogy szabadon elhagyják az ország területét! Mivel magyarázható ez az ellentmondás?” – írta Paszkevicznek.¹²¹

Az osztrák kormány is kénytelen volt érzékeltetni a felháborodást, s ezért október 26-án Bach belügyminiszter indítványozta a kivégzések felfüggesztését. Erre Schwarzenberg közölte a miniszterekkel, hogy az uralkodó éppen most küldött parancsot Haynaunak és Wohlgemuth altábornagynak, Erdély kinevezett katonai és polgári kormányzójának, hogy Magyarországon és Erdélyben állítsák le a további kivégzéseket. Haynau dühöngött, mondván, hogy ő is éppen most akarta értesíteni a hadbírókat: nem fog több halálos ítéletet aláírni, s most megakadályozták ebben. Schwarzenberg azonban valahogy lecsillapította a dühöngő fővezért.¹²² Október 28-án Schwarzenberg tudatta Buol-Schaunstein szentpétervári nagykövettel, hogy az osztrák kormány elhatározta, „hogy czután a legutóbbi felkelés során elkövetett egyetlen politikai bűntett esetében sem fogják a halálbüntetést alkalmazni”.¹²³ Október 30-án nem hivatalos közleményben tudatták ezt a közvéleménnyel is.¹²⁴

A politikai okokból történő kivégzések valóban szüneteltek, a köztörvényes színezetű ügyekben hozott halálos ítéletek végrehajtása előtt viszont nem volt akadály. Ez arra is jó volt, hogy a cs. kir. hatóságok mintegy kriminalizálják a magyar forradalom és szabadságharc történetét. 1850. január 11-én Kőszegen kivégeztek kilenc olyan személyt, akiket azzal vádoltak, hogy 1848. október 12-én részt vettek a kőszegi börtönben őrzött horvát hadifoglyok legyilkolásában.¹²⁵

¹¹⁷ Pásztor Emil 129.

¹¹⁸ Pásztor Emil 130-133.

¹¹⁹ Pásztor Emil 133-136.

¹²⁰ Katona Tamás I. 49.; Katona Tamás II. 235-254.; Hentaller Lajos II. 189-190.; Rózsa – Spira 463. Kazinczyra lásd még Pribelszki János: Kazinczy Lajos a szabadságharcban. HK 1992. 2. (a továbbiakban: Pribelszki)

¹²¹ Alekszandr Petrovics Scserbatov: Paszkevicsek Magyarországon. Fordította: Gerencsér Zsigmond. Sajtó alá rendezte Katona Tamás. Budapest, 1984. 333.

¹²² Angyal Dávid: Az ifjú Ferenc József. Budapest, é.n. (a továbbiakban: Angyal Dávid) 114-115.; Kempen 156. 23. jz.

¹²³ Katona Tamás II. 257-259.

¹²⁴ Berzeviczy Albert I. 131.

¹²⁵ Kacziány Géza 62. és 124.; Bernstein Béla 161.

1850. január 23-án Pesten akasztották fel Kolosy György honvédszázadost, Lamberg egyik gyilkosát,¹²⁶ valamint Márkus Jánost és Pállik Ignácot, akik 1849. július 26-án a Mátrában megtámadták, megölték és kirabolták Hacke cs. kir. alezredest. Börcsök Istvánt egy hadifogoly szlovák legionista meggyilkolásáért, Zehnmark Jánost két orosz tábori szállító megöléséért és kirablásáért Kassán akasztották fel 1850. január 30-án. Január 31-én hajtották végre a halálos ítéletet Istók Imre somfalvai szolgabíró, aki 1849. február 14-én a helyi lakosok élén megtámadott egy cs. kir. járőrt, egy főt közülük megölt, a többiket pedig elfogta.¹²⁷

Kazinczy kivégzése után Aradon is felfüggesztették az ítélet-végrehajtásokat. Azonban ez a felfüggesztés csak ideiglenes volt. 1850 februárjában egy tizenhatodik honvédtisztet is kivégeztek. Ludwig Hauk 1826-ig szolgált a cs. kir. hadseregben, majd hadnagyként, rangjának megtartása nélkül kilépett. A márciusi bécsi forradalom után egy radikális lap, a *Constitution* szerkesztőjeként tüzes cikkeket közölt a kamarilla ellen, majd részt vett az október 6-i bécsi forradalomban. A forradalom elfojtása után bujkált, majd sikerült átjutnia Magyarországra. 1849. január 23-án honvéd őrnaggyá nevezték ki, s Csány Lászlóval együtt Erdélybe küldték. 1849. április közepétől részt vett Bem bánási hadjáratában. Július végén Szegedre ment, majd a visszavonuló magyar csapatokkal együtt jutott Temesvár alá. Az augusztus 9-i vereség után Lugoson Vécsey Károly tábornok csapataihoz csatlakozott, majd csek borosjenői fegyverletétele után megpróbált visszajutni Pestre. Biharkeresztesen azonban letartóztatták. Haukot először szeptember 17-én, Váradolasziban hallgatták ki. Haukot ekkor már üldözte a balszerencse. Megtalálták nála egyik saját kéziratát, amely *Az uralkodóház utolsó órái* címet viselte, nemcsak a bécsi forradalom krónikáját tartalmazta, hanem meglehetősen vitriolos hangon nyilatkozott Ferenc Józsefről és családjáról is. Valószínűleg ez okozta vesztét. A kihallgatás után Pestre szállították, s itt várta további sorsát.

Hauk ellen ugyanis, mint a forradalom résztvevője ellen, Bécsben távollétében már lefolytattak egy eljárást. Ennek végén 12 év fogházra ítélték. Ha Haukot Bécsben fogják el, talán az életét megmenhetheti. A cs. kir. hatóságok sem tudták eldönteni, mit tegyenek. Kempen altábornagy, a budai katonai kerület parancsnoka úgy vélte, hogy a Hauk elleni eljárást Bécsben kellene lefolytatni. Euthym Nedelkovich törzshadbíró ellenben úgy vélte, hogy Hauk ellen, mint volt honvédtiszt ellen Pesten, illetve Aradon kellene lefolytatni a vizsgálatot. Haynau december 11-én úgy döntött, hogy Aradra kell őt szállítani. Először december 22-én, majd 1850. január 25-én hallgatták ki. Január 28-án Ottenberg hadbíró elkészült a hadbírói előterjesztéssel, amely Haukra felségárulásért és fegyveres lázadásért halálos ítéletet javasolt. Január 31-én a hadbíróság halálra ítélte, majd az ítéletet felterjesztette Pestre, Haynauhoz, aki február 8-án megerősítette az ítéletet. Schwarzenberg a korábbi kivégzések kelte nemzetközi felháborodás miatt azt javasolta Haynau-nak, hogy Haukot ítéljék kegyelem útján 20 év váragságra: ennek a végét már aligha éli meg. Haynau azonban nem hallgatott Schwarzenbergre. Február 18-án a hadbíróság kihirdette az ítéletet, s 19-én reggel Haukot Aradon felakasztották. Schwarzenberg ezért elégedetlenségét fejezte ki, mondván, hogy a korábbi kivégzések által egész Európában, még „támogatóink és barátaink között is keletkezett elégedetlenséget” csak azáltal lehetett lecsillapítani, hogy azokra szükség volt, s hogy a továbbiakban tisztán politikai bűnöket nem fognak halálbüntetéssel sújtani.¹²⁸

Az utolsó olyan személy, akit 1849-es cselekedeteiért végeztek ki, Potoczky Gyula (alias Posztóczky István, Mosóczy István, Almássy Gyula) gerillahadnagy volt. Kis csapata 1849. július 26-án éjszaka megtámadta és megölte Hacke cs. kir. alezredest, a kíséretében lévő orosz törzstiszteket pedig elfogta. Hacke iratait szintén elvették. Ezt követően Hellmann Jó-

¹²⁶ Bona Gábor 1988. 323-324.; Urbán Aladár, 1996. 1102-1105.

¹²⁷ Kacziány Géza 126.

¹²⁸ Bona Gábor 1987. 169.; Angyal Dávid 115-116.; Hermann Róbert: A tizenhatodik aradi vértanú – Ludwig Hauk, Magyar Honvéd, 1996. okt. 4. No. 40.

zsef csapatával együtt Gyöngyös környékén portyázott, s zaklatta a „jó érzelműeket”. A csapat ellen az oroszok és az osztrákok egy 250 főnyi különítményt küldtek, amely augusztus 20-án a benci pincénél hat gerillát elfogott. Az orosz tiszt elfogatásáról értesülve a Nagyváradon, orosz fogságban lévő Görgci augusztus 19-én felszólította a Miskolc, Diósgyőr és Eger közti vidéken portyázó szabad- vagy védsergei csapat parancsnokát, hogy a továbbiakban halálbüntetés terhe alatt tartózkodjon a hasonló akcióktól. Hellmann csapata augusztusban a komáromi várórséghez csatlakozott, Potoczky és társai ott-tartózkodásáról azonban nincs adatunk. Gerillacsapatának két tagját, Pallik Ignác egri érseki uradalmi vadászt és Márkus János patai születésű, sári segédtanítót még 1849. novemberében fogták el, 16-án állították elő Pesten, majd 1850. január 2-án és 14-én hallgatták ki. A hadbíróság január 22-én mindkettőjüket halálra ítélte, s az ítéletet másnap, 23-án a pesti Újépület melletti fapiacon hajtották végre. Márkussal és Pallikkal együtt akasztották fel Kolosy György honvédszázados, Lamberg altábornagy egyik gyilkosát is. Potoczkyt csak 1850. június elején fogták el, 11-12-én és 22-én kihallgatták, majd június 30-án körél általi halálra ítélték. Az ítéletet másnap, július 1-jén reggel Gyöngyösön, a hatvani országút mellett hajtották végre, reggel 8 órakor. Potoczky volt az utolsó olyan személy, akin 1848-49. évi cselekedetei miatt végrehajtották a halálos ítéletet.¹²⁹

Ezzel véget értek az 1849-1850. évi kivégzések.

Külön meg kell még emlékeznünk a szabadságharc egyetlen olyan vértanújáról, aki az orosz hadseregből állt át a honvédséghez: a podóliai születésű Konrad Rulikowskiról, a voznieszenszki dzsidáscezd egyik zászlósáról. Rulikowski 1849. július 23-án Poroszlónál állt járőrrel, s levélben ajánlotta fel Korponay János ezredesnek, a Tiszafürednél álló magyar csapatok parancsnokának, hogy embereivel együtt elfogadja magát. Ez meg is történt: a magyarok itatás közben meglepték a 13 főből álló orosz őrsöt, s közülük 8 főt megsebesítettek. Rulikowski beállt a lengyel légióba, ahol főhadnagyi rangot kapott. A szabadságharc leverése után azonban vissza akart térni alakulatához, azt állítva, hogy fogoly volt. Az átállást felajánló levele azonban az orosz csapatok kezére került, s így az augusztus 23-án a simándi főhadiszálláson jelentkező Rulikowskit hadbíróság elé állították, s 28-án a nagyváradi temető falánál kivégezték.¹³⁰

A megtorlás mérlege

A győztes hatalom – jelenlegi ismereteink szerint – nem összegezte a halálos ítéletek számát. Az a nyomtatott kimutatás, amelyre Deák István mint a magyar szabadságharc „Who is who”-jára hivatkozik, sem nem teljes, sem nem pontos.¹³¹ Annál buzgóbban gyűjtögettek a magyar „rémuralom” áldozatainak neveit.¹³²

¹²⁹ Kacziány Géza 126., 128., Dezséri Bachó László: Gyöngyös város 1848/49-ben. Gyöngyös, 1939. 103. Görgci levelét lásd MOL R 306. Katonai iratok. 20. csomó. dátum szerint. Ismerteteti Görgcy István: 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika. III. kötet. Budapest, 1888. 646-647.

¹³⁰ Rosonczy Ildikó: A cári hadsereg tisztikarának magatartása 1849-ben Magyarországon. In: Hungaro-Polonica. Tanulmányok a magyar-lengyel történelmi és irodalmi kapcsolatok köréből. Emlékkönyv Wacław Felczak 70. születésnapjára. Szerkesztette: Kiss Gy. Csaba és Kovács István. Budapest, 1986. és In: Pod wspólnym sztandarem – Közös lobogó alatt (1848-49.) Polacy w Węgierskiej Wiosnie Ludów – Lengyelek a magyar szabadságharcban. Szerkesztette: Alicja Nagy és Ábrán László. Budapest, 1999. 145.; Az intervenció cári hadsereg tisztjeinek és katonáinak rokonszenve 1849-ben a magyar szabadságharc iránt. (Újabb adalékok). Századok, 1968. 3-4. szám, 558-559.; A magyarországi hadjárat 208-210., 586.

¹³¹ „Verzeichniß der wegen Hochverrathes durch Theilnahme an der ungarischen Revolution gefällten kriegsrechtlichen Urtheile”. MOL R 33. Az 1848-49-es forradalomban részt vettek elítélésére vonat-

Az adatok gyűjtése pedig a magyar oldalról komoly akadályokba ütközött. Kossuth titkára és iratai jelentős részének megőrzője, Vörös Antal a napisajtó, a hirdetmények és „biztos magánúton” szerzett információk alapján írta össze a Habsburg Birodalom egész területén vizsgálat alá vont, elítélt és kivégzett személyeket. Az ő adatai szerint 1848 októberc után összesen 1765 haditörvényszéki ítéletet hoztak, s ezek közül 897 esik Magyarországra. Egy másik feljegyzésben több mint 6000 tételben sorolja fel a vizsgálat alá vont, elítélt vagy kivégzett személyeket; egy-egy tételszám alatt sokszor többet is. Az ő feljegyzéseiben sem szerepelnek azonban az összes kivégzettek; és sajnos azt sem közli, hogy melyik személyt hol, mikor és miért ítélték el. Emellett pedig – tágan értelmezve a megtorlás fogalmát – nemcsak a rögtönítélő vagy a rendes haditörvényszékek által elítélteket és kivégzetteket, hanem a nemzetiségi fölkelők áldozatául esetteket vagy például a börtönében éhségsztrájkban elhalálozott Hatvani Imre szabadcsapat-parancsnokot is a kivégzettek közé sorolja. Sőt az 1849. július 12-én Nagyigmándon kivégzett csákberényi református és katolikus papok kétszer is szerepelnek a listákon: egyszer mint lovasberényi (!), egyszer pedig mint nagyigmándi papok.¹³³ Horváth Mihály munkájában az 1849 októberc előtt kivégzettekkel együtt összesen 34 nevet sorol fel.¹³⁴ A többi összefoglaló munkák is megelégedtek a nevesebb vértanúk felsorolásával.¹³⁵

Az osztrák Walter Rogge az Augsburger Allgemeine Zeitung tudósítására hivatkozva arról ír, hogy 1849 novemberéig 25 halálos ítélete hajtottak végre, s 800 főt ítélték el.¹³⁶

Az első komoly próbálkozás a vértanúk számának összesítésére a múlt század végén történt. Szentkatolnai Bakk Endre, a Kolozsvárott megjelenő *1848-49. Történelmi Lapok* 1893. évi kötetében tette közzé *Az 1848. év végétől 1854. év végéig kötél és golyó által kivégzetteknek emlékezete* című írását. Ebben 99 név szerint ismert és 24 névtelen vértanút sorol fel. Ezt a névsort közölte újra (az adatok részletezése nélkül) Gracza György, azzal a megjegyzéssel, hogy Hentaller Lajos kutatásai szerint 1848. december 7. és 1854. április 27. között 162 politikai kivégzésre került sor. Hentaller részletezett adatait azonban nem sikerült fellelnünk. Hentaller kutatásaira hivatkozik Hamvay Ödön is az aradi vértanúkról írott munkájában.¹³⁷ Beksics Gusztáv 500 meghozott és 114 végrehajtott halálos ítéletet említ.¹³⁸ Busbach Péter 1046 hadbíróági ítéletről, ezen belül 573 halálos ítéletről, ezen belül 54 végrehajtott ítéletről tud, hozzátéve, hogy „kivégeztettek ezen kívül még megszámlálhatatlan százai a bujdosóknak azon ürügy alatt, hogy útonállók”. Eredetileg várfogságra ítélték 371 főt, kegyelem útján 362 főt, sánctagságra 53 főt, kegyelem útján 13 főt.¹³⁹

Szintén a Szentkatolnai Bakk Endre által közölt névsor alapján indult el Kacziány Géza, aki a *Magyar vértanúk könyve* című munkájában 105 vértanút említ név szerint.¹⁴⁰ A későbbi munkák általában az ő adataik alapján indultak el. Így Berzeviczy Albert is, aki lényegében

kozó iratok. Összesen 759 nevet sorol fel. A név szerint ismert 123 vértanú közül 95 fő neve hiányzik V. ö. Deák István 350.

¹³² Lásd a 18. jegyzetet.

¹³³ MOL R. 123. Vörös Antal iratai. 4. csomó. No. 276. V. ö. Beksics Gusztáv 413.

¹³⁴ Horváth Mihály III. 500-506.

¹³⁵ Csuday Jenő: A legújabb kor története 1815-1885. Menzel, Bulle, Rogge és mások műve után. Nagybeckercsek, 1893. III. kötet. 301-302.

¹³⁶ Walter Rogge: Oesterreich von Világos bis zur Gegenwart. I. Leipzig und Wien, 1872. 157.

¹³⁷ Gracza György: Az 1848-49.iki magyar szabadságharcz története V. kötet. Budapest, é. n. [1898.] 1326-1327., Hamvay Ödön: Az aradi tizenhárom. 1. kiad. Budapest, é. n. [1899.] (a továbbiakban: Hamvay Ödön é. n.) 246. Hamvay Ödön: Az aradi tizenhárom. 2. bővített kiadás. Budapest, 1904. (a továbbiakban: Hamvay Ödön 1904.) 408-409. Hentaller Lajos II. 172-198. több ítélet magyar szövegét tette közzé.

¹³⁸ Beksics Gusztáv 412-413. A 114 fő szerepel még Heinrich Friedjung I. 227.

¹³⁹ Busbach Péter: Egy viharos emberöltő. Budapest, 1898. I. kötet. 238.

¹⁴⁰ Kacziány Géza

összegezte az addig megjelent munkák adatait.¹⁴¹ A legáltalánosabban elfogadott adatok 110-120 főre teszik a haditörvényszéki ítélettel kivégzettek számát. Jászi Oszkár munkája révén a 114 kivégzetről szóló adat bukkan fel egy újabb osztrák munkában is.¹⁴²

1989-1990, a politikai rendszerváltás, az 1956-os megtorlásokkal kapcsolatos kutatások szabadabb válása visszamenőleg is aktualitást adott a magyar politikai megtorlások témájának. Először a Svájcban élő magyar történész, a 20. századi publikációiról ismert Gosztönyi Péter figyelt fel a témában rejlő lehetőségekre. Előbb egy cikksorozatban, majd egy önálló kötetben foglalkozott a „magyar Golgotával”. Gosztönyi azonban az 1848-49-es megtorlásokkal kapcsolatban nem folytatott önálló kutatásokat, s a meglévő – egyébként nem túlzottan nagy – szakirodalmat sem használta fel. Emellett kritikai vizsgálat nélkül újraközölte a Szentkatolnai Bakk Endre által összeállított névsort.¹⁴³ A röviddel a 150. évforduló előtt megjelent népszerű összefoglalóban Bona Gábor, Zakar Péter s a jelen sorok írója foglalta össze a megtorlásra vonatkozó ismereteinket.¹⁴⁴ Legújabbban Bona Gábor írt rövid összefoglalót a megtorlásról, s tanulmányában körülbelül 150 főre tette az összes halálos áldozatok számát.¹⁴⁵

A különböző névsorok összevetése több szempontból is tanulságos. A Vörös Antalnál már említett „duplázás” ugyanis gyakori eset. Néhány kivégzésnél pedig igencsak kétséges, hogy megtörténtek-e egyáltalán, illetve hogy létező személyekről csik-e szó a különböző feldolgozásokban.¹⁴⁶

A részletkutatások tekintetében valamivel jobban állunk. Kumlik Emil még a század elején közzétette a szabadságharc Pozsonyban kivégzett, illetve Pozsonyban született vértanúinak életrajzát.¹⁴⁷ A szabadságharc tizenhárom, Ausztriában kivégzett huszár-mártírjának nevét Rédvay István tette közzé az 1848-49-ben hazaszököő huszárok emlékéért megörökítő kötetében.¹⁴⁸ Az aradi vértanúk pörét a legendagyártó és pontatlan feldolgozások után egy szakszerű bevezetővel ellátott forráskiadványból Katona Tamás jóvoltából ismerhetjük meg.¹⁴⁹ Tudományos értékű feldolgozása mindmáig csak Török Ignác, Dessewffy Arisztid, Poeltenberg Ernő és Kazinczy Lajos életpályájának, illetve a börtönében elhunyt Lenkey Jánosénak van.¹⁵⁰ Batthyány Lajos pörének anyagát Károlyi Árpád német nyelvű közlése után

¹⁴¹ Berzeviczy Albert I. 131.

¹⁴² Jászi Oszkár: A Habsburg-birodalom felbomlása. Fordította: Zinner Judit. Az előszót írta Hanák Péter. Budapest, 1982. (a továbbiakban: Jászi) 172., Schmidt-Brentano, Antonio: Die Armee in Österreich. Boppard am Rhein, 1975. 364., 373.

¹⁴³ Gosztönyi Péter: A magyar Golgota. Kritika, 1991. 10. szám; Gosztönyi Péter: A magyar Golgota. Budapest, 1993. Az előbbi bírálatát lásd Hermann Róbert: Az 1848-49 utáni megtorlásokról. Kritika, 1992. 7. szám.

¹⁴⁴ 1848-1849. A szabadságharc és forradalom története. Szerkesztette, az előszót és a kronológiát írta Hermann Róbert. Írták: Bona Gábor, Csikány Tamás, Dobszay Tamás, Estók János, Fónagy Zoltán, Hermann Róbert, Kedves Gyula, Pelyach István, Urbán Aladár, Zakar Péter. Budapest, 1996. 405-406., 414-418.

¹⁴⁵ Bona Gábor: A megtorlás és a magyar katonai emigráció. In: A szabadságharc katonai története. Szerkesztette: Bona Gábor. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1998. 272-276.

¹⁴⁶ Így járt legutóbb Spira György 666. és 676. Fekete Ferenc, Matherny János és Molnár István esetében.

¹⁴⁷ Kumlik Emil

¹⁴⁸ Rédvay István 101-107.

¹⁴⁹ Katona Tamás I-II.

¹⁵⁰ Vidos Géza: Nemescsói Török Ignác tábornok. Székesfehérvár, 1941.; Pásztor Emil; Pribelszki; Mcrényi-Metzger Gábor: A tizenhatodik aradi vértanú. Lenkey János tábornok emlékezete. HK 1994. 3. szám; Hermann Róbert: Mindig az első között. Poeltenberg Ernő honvédtábornok élete. Budapest, 1997.; Hajagos József: Dessewffy Arisztid, a vesztes ütközetek bajnoka. In: Egy küzdelmes év katonái. Mátrai Tanulmányok. Szerkesztette: Horváth László. Gyöngyös, 1998.; Hajagos József: Török Ignác, a szabadságharc hadmérnök vértanúja. (Török Ignác szabadságharc alatti tevékenységéhez kapcsolódó okmánytár). Uo. – A századelőig megjelent irodalom alapján írta meg Damjanich életrajzát Hamvay

Urbán Aladár sajtó alá rendezésében végre magyarul, újabb forrásokkal kiegészítve olvashatjuk.¹⁵¹ A szabadságharc katonamártírjait pedig Bona Gábor két monográfiájából ismerhetjük meg.¹⁵² A megtorlások regionális vonatkozásait feldolgozó közlemények közül külön meg kell említenünk Fáncsy József kitűnő tanulmányát, amely az abszolutizmus rendszerének Baranya megyei kiépítését dolgozta fel. E sorok írója a Heves- és Külső-Szolnok megyei megtorlás történetét dolgozta fel egy tanulmányban.¹⁵³ Az 1849 utáni függetlenségi mozgalmakat követő megtorlások áldozatairól pedig Lukács Lajos és Andrassy Antal munkáiból tudhatjuk meg a legtöbbet.¹⁵⁴

Hamvay Ödön a saját és Hentaller Lajos kutatásai alapján 20 aradi, 2 temesvári és 62 pesti vértanút sorol fel. A névsor alaposabb vizsgálata azonban arra mutat, hogy az aradiak közül le kell vonnunk a börtönében megőrült Lenkey Jánost, a nem létező Nagy Bálint és Ákos honvédtiszteket, valamint a Haynau által állítólag halálra botoszott, ám szintén nem létező Zombory Iván tüzérfőhadnagyot.¹⁵⁵ A pestieknél is hasonló a helyzet: Hamvay név szerint említi az október 12-én kivégzett Molnár István ügyvédet, népfőlkelő-parancsnokot, valamint Matherny Jánost, Irányi Dániel sógorát, akit állítólag október 14-én végeztek volna ki. Ám e két személynek a neve sem fordul elő a pesti hadbíróság anyagában. Sajátos duplázás credményeként Fekete Imre kőspallagi földműves, gerillaszázados kétszer is szerepel a névsorban (egyszer szeptember 1-jén Fekete Imre, majd október 8-án Fekete Ferenc néven). Hasonlóan bizonytalan az az adat, hogy augusztus 11-én 3 Pest megyei polgárt, október 14-én pedig 19 főt lőttek volna agyon hadbírószági ítélet nélkül. Végül pedig az 1853. március 3-án kivégzett öt személy nem az 1849 utáni megtorlások áldozata volt, hiszen őket a Noszlopy-összesküvésben való részvételért érte ez a súlyos büntetés.¹⁵⁶

Hamvay Ödön szerint az Újépületben 1849-1859 között 2500 fogoly fordult meg, s a pesti hadbíróság összesen 154 halálos ítéletet hozott. Ezek nagy részét azonban szabadságvesztésre cnyhítették.¹⁵⁷

A becslések meglehetősen eltérők. A szerzők többsége 114 halálos ítéletről és 1765 bebörtönzésről tud.¹⁵⁸ Egy 1930-as népszerű magyar összefoglaló – valószínűleg Hamvay fenti adata alapján – 154 végrhajtott kivégzésről vél tudni, azonban név szerint mindössze 39 főt említ, köztük a ki nem végzett Nagy Ákost és Bálintot, Matherny Jánost és Molnár Istvánt.¹⁵⁹ Robert Endres szerint Haynau összesen 490 volt cs. kir. tisztet állított hadbíróság

Ödön: Damjanich János élete története és szemelvények nevéhez intézett leveleiből. Budapest, 1904. Leiningen naplója alapján ad összefoglalást Bencze László: Gróf Leiningen-Westerburg Károly honvédtábornok. MH Módszertani Központ, 1990. Inkább csak elrettető példának tekinthető Bodó László: Knezić Károly honvédtábornok. Studia Agriensia, 19. Dobó István Múzeum. Eger, 1998.

¹⁵¹ Károlyi Árpád I-II. kötet. Budapest, 1932., Urbán Aladár 1991.

¹⁵² Bona Gábor 1987., Bona Gábor 1988.

¹⁵³ Fáncsy József; Hermann Róbert: Megtorlás Heves és Külső-Szolnok vármegyében 1849-1851. In: Mátrai tanulmányok. Szerkesztette: Horváth László. Gyöngyös, 1995.

¹⁵⁴ Lukács Lajos: Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak 1849-1867. Budapest, 1955., Andrassy Antal: Noszlopy Gáspár 1820-1853. Somogyi Almanach 43-44. szám. Kaposvár, 1987.

¹⁵⁵ Régi Honvéd [Tipula Gyula]: A szabadságharcz többi vértanúí Aradon. Vasárnapi Ujság, 1890. 65. Innen vette át Hamvay Ödön é. n. [1899.] 238-242.; Hamvay Ödön 1904. 376-380.; Kacziány Géza 76.

¹⁵⁶ Hamvay Ödön é. n. [1899.] 244.; Hamvay Ödön 1904. 407-409.; Kacziány Géza 102.

¹⁵⁷ Hamvay Ödön é. n. [1899.] 246.

¹⁵⁸ Jászi 172.; Viktor Bibl: Der Zerfall Österreichs. II. 208.; Karl Tschupik: Franz Joseph I. Der Untergang eines Reiches. H. n., 1928. 31.; Viktor Bibl: Die Tragödie Österreichs. Leipzig und Wien, 1937. 232.; Manfred Botzenhart: 1848/49: Europa im Umbruch. Paderborn – München – Wien – Zürich. Schöningh, 1998. (a továbbiakban: Manfred Botzenhart) 239.; Alan Palmer: Franz Joseph I. Kaiser von Österreich und König von Ungarn. München, 1997. 89.

¹⁵⁹ Markó Miklós: Haynau rémuralmának 81-ik évfordulóján. (A bresciai hiéna magyar áldozatai). In: Boldog napok – szomorú évek. Visszaemlékezések I. Ferenc József születésének 100-ik évfordulóján

elé, 231 főt ítéltek halálra, majd később börtönbüntetésre, további 155 főt pedig 1-től 20 évig terjedő börtönbüntetésre.¹⁶⁰ Egy másik összefoglaló szerint 475 tisztból 281 főt ítéltek halálra, majd a megkegyelmezettekkel együtt 386 fő szenvedett közülük 11-től húsz évig terjedő fogságot.¹⁶¹ Robert A. Kann az aradi tizenhárom és Batthyány kivégzése mellett 2000 bebörtönzésről tud.¹⁶² Szabad György körülbelül 1200 bebörtönzöttről, s ennél is több átmeneti időre fogságba kerültről tud.¹⁶³ A besorozottak számával kapcsolatban is elterjedt az adatok: 40-50 000 fő,¹⁶⁴ 50 000 fő,¹⁶⁵ 70 000 fő.¹⁶⁶

Szabad György közel 120 főre teszi az ítélet alapján kivégzettek számát, de úgy véli, „ennél lényegesen nagyobb volt az ellenállóként vagy szökevényként felkoncoltak száma”.¹⁶⁷ Somogyi Éva száznál többre becsüli a kivégzetteket, s ezernél többre a bebörtönzöttek számát.¹⁶⁸ Csorba László mintegy 100 főre teszi hadbíróági ítélettel kivégzettek és 1200 főre a bebörtönzöttek számát.¹⁶⁹

Bona Gábor számításai szerint a honvédsereg tábornoki és törzstiszti karából 22 főt végeztek ki, 14 fő fogságban halt meg, 273 fő szenvedett 2-9 évig terjedő várfogságot, 138 fő egy éven belül amnesztiában részesült, 27 főt közlegényként besoroztak a cs. kir. hadseregbe, 27 főt felmentettek, 5 főt kiutasítottak a Habsburg Birodalom területéről. 131 fő az eszéki, pétervárad és komáromi kapituláció révén mentesült a felelősségre vonás alól.¹⁷⁰ A századosok közül 364 fő került hadbíróság elé, közülük 7 főt hajtottak végre a halálos ítéletet. 245 fő 1-20 évig terjedő várfogságot kapott, többségük ítélete 6, 10 vagy 12 évre szólt. 20 év kényszermunkával büntették Takáts Zsigmond huszárszázadost, aki részt vett Lamberg meggyilkolásában. 81 főt hosszabb-rövidebb vizsgálati fogság, és tiszti rangtól való megfosztás után szabadlára helyeztek. Legalább 226 főt besoroztak a cs. kir. hadseregbe, de ez a szám a besorozott századosok minimumát jelenti.¹⁷¹ Legalább 3500 volt honvéd főhadnagyot és hadnagyot soroztak be a cs. kir. hadseregbe; Bona Gábor számításai szerint a besorozott honvédtisztek teljes létszáma meghaladta a 4000 főt.¹⁷² Szintén ő 50 000 főre teszi a besorozott közhonvédek számát.¹⁷³

(1830-1930). Társadalmi és katonai események írásban és képben. Szerkesztette és kiadja: Markó Miklós. Budapest, 1930. 114-116.

¹⁶⁰ Robert Endres 181. Ugyanezt ismétli meg Priscilla Robertson: *Revolutions of 1848. A Social History*. New York, 1960. (a továbbiakban: Priscilla Robertson) 303.

¹⁶¹ Joseph Redlich: *Kaiser Franz Joseph von Österreich*. Berlin, 1929. 70.; Edward Crankshaw: *The Fall of the House of Habsburg*. London, 1972. 74.

¹⁶² Robert A. Kann: *Geschichte des Habsburgerreiches 1526 bis 1918*. Wien – Köln, 1990. 288.

¹⁶³ Szabad György: *Az önkényuralom kora (1849-1867)*. In: *Magyarország története 1848-1890*. 6/1. kötet. Főszerkesztő: Kovács Endre. Szerkesztő: Katus László. Budapest, 1979. (a továbbiakban: Szabad György) 451.

¹⁶⁴ Heinrich Friedjung I. 252.; Szabad György 451.

¹⁶⁵ Priscilla Robertson 304.

¹⁶⁶ Busbach Péter I. 238.

¹⁶⁷ Szabad György 451.

¹⁶⁸ Somogyi Éva: Ferenc József. Budapest, 1989. 40. Egy másik munkájában nem ír a számokról. Somogyi Éva: *Abszolutizmus és kiegyezés 1849-1867*. Budapest, 1981.

¹⁶⁹ Csorba László – Velkey Ferenc: *Reform és forradalom (1790-1849)*. Debrecen, 1998. 240. Több mint 100 kivégzésről, 1200 bebörtönzött tisztről és több száz bebörtönzött polgáriról ír Gergely András: *A forradalom és az önvédelmi háború (1848-1849)*. In: *19. századi magyar történelem 1790-1848*. Szerkesztette: Gergely András. Budapest, 1998. 288.

¹⁷⁰ Bona Gábor 1987. 85-86. A statisztikát a kötet függeléke alapján újrászámoltam.

¹⁷¹ Bona Gábor 1988. 61-62.

¹⁷² Bona Gábor 1998. I. 12.

¹⁷³ Bona Gábor 1998. I. 12.

Kumlik Emil szerint a pozsonyi Katonai Vizsgáló Bizottmány és a hadbíróság 1849 végéig összesen 13 végrehajtott halálos ítéletet hozott, s 146 férfit és 3 nőt ítélt hosszabb-rövidebb ideig tartó szabadságvesztésre (váfogság vagy sáncmunka).¹⁷⁴

Galsai Kovách Ernő szerint Aradon összesen 400 foglyot ítélték váfogságra, közülük 183 főt vasra. A büntetés alól 46 személyt mentettek fel, 17 főt helyeztek vissza beosztásába vagy nyugdíjba. A 400 főből 304 főt ítélték 10 éven felüli váfogságra (közülük összesen 2 főt 20 évre), 96 főt 1-10 évig terjedő fogsággal sújtottak. Az utolsó halálos ítéletet 1850. március 20-án hozták meg. Az elítéltek közül 129 főt szállítottak más várakba, így Olmützbe, Munkácsra, Kufsteinbe, Königsgrätzbe, Josefstadtba és más helyekre.¹⁷⁵ Nagyszombatból is szállítottak Aradra elítélteket: 1852 februárjában 32 főt.¹⁷⁶ Csutak Kálmán szerint 479 katonát és 10 polgári személyt ítélték el Aradon. Közülük 16 főt végeztek ki, 40 főt golyó, 169 főt kötél általi halálra ítélték, de ítéletüket kegyelem útján váfogságra változtatták. 3 főt sáncmunkára, 182 főt váfogságra ítélték, 69 főt besoroztak.¹⁷⁷

1850 elején a fennálló hat haditörvényszék összesen 2617 purifikációs (igazolási) eljárást tárgyalt, ebből 2080-at befejezett, 537-et még vizsgált.¹⁷⁸

A cs. kir. hatóságok Erdélyben külön hajtóvadászatot indítottak a székely felkelés résztvevői ellen, „a székelyeket okolván azért, hogy 1848-ban a császári erőknél nem sikerült Erdélyből hátba támadni, s ezzel idejekorán elfojtani a magyar forradalmat”.¹⁷⁹ Hozzávetőleges számítások szerint csupán Erdélyből 72 honvédtisztet és 25 polgári személyt ítélték halálra, 13 honvédtisztet és 10 polgári személyt pedig – köztük a magyar forradalmat támogató románokat – súlyos börtönbüntetésre. Rajtuk kívül 52 polgári személy – nagyobb részét képviselők, megyei, székely és városi tisztviselők – szenvedett hosszabb-rövidebb ideig tartó vizsgálati fogságot.¹⁸⁰ Ugyanakkor az erdélyi megtorlás kétségkívül enyhébb volt a magyarországinál; Tamás András és Sándor László kivégzésén kívül más végrehajtott halálos ítéletről nem tudunk.¹⁸¹ Erdély a maga „véradóját” már az 1848-49-es polgárháborúban megfizette, s talán ez is visszatarthatta a cs. kir. hatóságokat a súlyosabb megtorlástól. A kíméletesebb eljárásban szerepe lehetett Ludwig Wohlgemuthnak, aki ugyan igazi clefántként viselkedett a politika porcelánboltjában, de nem volt olyan labilis lelki alkat, mint Haynau, s mindent a katonai racionalitás szempontjából nézett. Szeptember elején egyenesen utasítást kért Bécsből, hogy milyen állaspontra helyezkedjék a haditörvényszéki ítéletek végrehajtásával kapcsolatban. (Jellemző, hogy az osztrák minisztertanács válaszul megküldte neki a Haynauknak küldött utasításokat.)¹⁸²

Felvetődik a kérdés, mennyire volt súlyos ez a megtorlás a korabeli európai és Habsburg Birodalmon belüli megtorlásokhoz képest? Az 1848. júniusi prágai felkelés utáni megtorlásról nincsenek pontos adataink; az irodalomban csupán a felkelés körülbelül 400 halottjáról

¹⁷⁴ Kumlik Emil 160.

¹⁷⁵ Szarka Lajos 137.

¹⁷⁶ Pintér Lajos: Az aradi tizenhárom vértanú. Bukarest, 1973. 77.

¹⁷⁷ Csutak Kálmán: Aradi fogságom alatt írt adatok az 1848/9. évi szabadságharc, különösen az Erdélyi havesai ellen vezetett hadjáratról. Pest, 1868. 185-206. Egy ettől eltérő összegzést közöl Zombat István: Névjegyzéke az aradi várban fogva volt honvédtiszteknek. In: Vahot Imre – Gánóczy Flóris: Honvédek könyve. Történelmi Adattár az 1848-ki és 1849-ki magyar hadjárattól. Pest, 1861. II. kötet, 141-156.

¹⁷⁸ Berzeviczy Albert I. 178.

¹⁷⁹ Szász Zoltán 1426-1427.

¹⁸⁰ Ürmössy Lajos: Tizenhét év Erdély történetéből. 1849. július 19. – 1866. április 17. Temesvár, 1894. (a továbbiakban: Ürmössy Lajos) 23-26. Ez a névsor az erdélyi születésű személyeket tartalmazza, egy részüket azonban nem az erdélyi, hanem például az aradi és pesti haditörvényszékek ítélték el, a képviselők pedig nagyobb részét a pesti Újépület foglyai voltak.

¹⁸¹ Ezt kiemeli Ürmössy Lajos 22. is. Ugyancsak ő cáfolja a Horváth Mihálynál feljegyzett szóbeszédet a 24 református lelkész főbelövetéséről. Lásd még Szász Zoltán 1426-1427.

¹⁸² Katona Tamás II. 226.

tudósít, s arról, hogy ezt követően Windisch-Grätz az osztrómállapotot egész Csehországra kiterjesztette. (A halottak száma nagyjából megegyezett a bécsi forradalom védelmében elcsettékével.)¹⁸³

Az októberi bécsi forradalom leverése után 9 nap telt el az első ítéletek meghozataláig. A cs. kir. hadbíróság 1848. november 9. és 1849. május 9. között összesen 144 főt ítelt el. Ezek közül 24 főt hajtottak végre halálos ítéletet, ám e számban benne van például az 1849. január 18-án Pozsonyban kivégzett Daniel Christian Dressler is. 1848 novemberében 19 főt ítéltek el, közülük 10 főt lőttek főbe. A kivégzettek között volt Robert Blum, a frankfurti német nemzetgyűlés képviselője, Wenzel Caesar Messenhauser, a bécsi nemzetőrség parancsnoka, s a forradalom vezetői közül Alfred Julius Becher és Hermann Jellinek. Decemberben 21 ítélet született, közülük 3 főt agyonlőttek, egyet felakasztottak. Januárban 46 személyt ítéltek el, közülük 4 főt lőttek agyon. Februárban 18 elítéltekből hármat lőttek agyon. Márciusban 26 fő elítéléséről tudunk, közülük 3 személyt végeztek ki a Latour meggyilkolásában játszott szerepükért. Áprilisban 12, májusban 3 személy elítéléséről tudunk. A kivégzettek között volt két magyar is; mindkettőjüket Horváth Jánosnak hívták, egyiküket november 14-én, a másikat december 7-én lőtték főbe. A kivégzettek között feltűnően nagy a volt cs. kir. katonák száma (7 fő), a többiek között pedig a nem ausztriai születésűeké (8 fő).¹⁸⁴ A megtorlás enyhébb formái sokkal több személyt érintettek. A cs. kir. hatóságok több ezer főt tartóztattak le, közülük azonban már december 7-én 1540 főt szabadon engedtek.¹⁸⁵ Egy újabb munka szerint összesen 2400 főt tartóztattak le 1848 novemberében és 1849 áprilisa között, közülük 2045 főt állítottak hadbíróság elé, s ezek közül 1320 főt mentettek fel. Még 1849 novemberében is 200 fő volt vizsgálati fogságban. Az 532 elítelt közül 72 főt ítéltek halálra, közülük 25 főt hajtották végre a halálos ítéletet.¹⁸⁶ Más ausztriai városokban, így például Grazban az osztrómállapot kihirdetése és a katonaság fellépése után nem került sor ilyen széles körű megtorló intézkedésekre.¹⁸⁷

Egy kimutatás szerint a Bécsben működő Központi Katonai Vizsgáló Bizottmány (Militär-Zentraluntersuchung-Kommission) 1848. november 1. és 1850. december 30. között összesen 4628 eljárást folytatott le. Az érintettek között volt 24 tábornok, 71 törzsiszt, 376 főtiszt, 39 katonai hivatalnok, 29 egyéb katonai személy, 354 legénységi állományú, 1448 polgári személy és 39 polgári hivatalnok. 426 esetben már az előzetes vizsgálat során megszüntették az eljárást, 1822 esetet politikai úton intéztek el. A 24 tábornok közül egyet halálra ítélték, majd kegyelem útján három másikkal együtt többéves várfogságra ítélték; 5 elvezítette rangját, nyugdíját és kitüntetésait, kettőt rehabilitáltak, 9 főt tisztáztak, háromnál az eljárás még nem ért véget, egy meghalt a vizsgálat során. A 71 törzsisztből kettőt bebörtönöztek, négyet rang- és nyugdíjvesztésre ítélték, kettőt felmentettek, eggyel fegyelmi úton bántak el, 53 főt tisztáztak és rehabilitáltak, 9 ügyben még nem fejeződött be a nyomozás. A kimutatás azonban egyszerre tartalmazza az 1848 októbertől utáni ausztriai eljárásokat, valamint a magyarországi eljárások egy részét; az említett tábornokok és törzsisztok nagy része az 1848-49 telén a magyar hadsereget elhagyók közül került ki.¹⁸⁸

¹⁸³ Manfred Botzenhart 120. Ugyanezen kötet szerint a bécsi forradalom leverése során a forradalmárok 411 halottat és 750 súlyos sebesültet vesztettek. Manfred Botzenhart 138.

¹⁸⁴ Dunder, W. G.: Denkschrift über die Wiener October-Revolution. Wien, 1849. 903-908. (a továbbiakban: Dunder); lásd még Herre, Franz: Kaiser Franz Joseph von Österreich. Sein Leben – seine Zeit. Köln – Wien, 1978. 74.

¹⁸⁵ Springer, Anton: Geschichte Oesterreichs seit dem Wiener Frieden 1809. Zweiter Theil. Die österreichische Revolution. Leipzig, 1865. 58.

¹⁸⁶ Robert Endres 159.

¹⁸⁷ Pfeisinger, Gerhard: Die Revolution von 1848 in Graz. Wien, 1986. 279-285.

¹⁸⁸ Kiszling, Rudolf: Die Revolution im Kaisertum Österreich 1848-1849. Mit Beiträgen von M. Ehn, G. Hubka und E. Steinitz. Wien, 1948. II. 293.; Kiszling, Rudolf: Fürst Felix zu Schwarzenberg. Der politische Lehrmeister Kaiser Franz Josephs. Graz – Köln, 1952. 106.

A halálos ítéletekkel kapcsolatban az újabb osztrák kutatás is felvetette azt, hogy egy részüknek egyes csoportok elrettentése révén szimbolikus jelentősége is volt. Az ítéletek célja tehát nem annyira a tettek büntetése, hanem a csoportok példaszzerű megbüntetése volt. Robert Blum kivégzésével a hatalom birtokosai a frankfurti parlamentnek üzentek; Messenhauserével a forradalom oldalára került kilépett cs. kir. tiszteknek, Becherével és Jellinekével a forradalmi sajtónak; a már október 25-én a forradalmi haderőből kilépett Eduard Jelowickit pedig nagy valószínűséggel a másik lengyel, az elszalasztott József Bem helyett végezték ki.¹⁸⁹

Egy 1850-ben Lipcsében megjelent lista 1848. november 1. és 1849. október 31. között összesen 45, a Habsburg uralom alatti olasz területeken kivégzett személy nevét sorolja fel.¹⁹⁰ Múlt századi adatok szerint 1848 augusztusa és 1849 augusztusa között mintegy 1000 olasz forradalmárt végeztek ki a cs. kir. hatóságok. Egy újabb összefoglaló szerint az itáliai forradalmi mozgalmak leverése után Milánóban 15 férfit és 2 nőt korbácsoltak meg, s ha elájultak, ecettel élesztették fel őket. Állítólag 900 főt végeztek ki fegyverrejtegetésért, házaikat pedig felgyújtották. A gazdagokat vagyonelkobzásra ítélték.¹⁹¹

Európai összehasonlításban a legvéresebb megtorlásra az 1848. júniusi párizsi munkásfelkelés után került sor. Több mint 25 000 főt tartóztattak le, közülük augusztus 3-án 11 057 főt tartottak fogva gyanúsítottként.¹⁹² Más adatok 15 000 foglyról beszélnek, akik közül 6000 főt néhány napon belül szabadon engedtek, a többiek közül jó néhányan körülbelül másfél év múlva szabadultak. 1850-ben még mindig 468-an voltak fogságban, többségüket Algériába deportálták. A deportáltak csak 1859-ben térhettek haza.¹⁹³ Egy 1848. október 7-i kimutatás szerint azonban a júniusi eseményekben való részvételért 14 189 fő volt a börtönökben. Körülbelül 4300 embert deportáltak, 1500 főt végeztek ki ítélet nélkül.¹⁹⁴ Más adatok szerint 3000 főt végeztek ki, több mint 12 000 főt tartóztattak le, s közülük 4500 főt deportáltak Algériába.¹⁹⁵

A németországi felkeléseket követő megtorlások ennél enyhébbek voltak. A 80 halottat követelő szeptember 17-18-i frankfurti felkelés után 600 főt tartóztattak le.¹⁹⁶ A 1849. májusi drezdai felkelés 250 halálos áldozatot követelő leverése után tucatjával mészárolták le, lökték ki az ablakon vagy fojtották vízbe a foglyokat, s 869 bírósági eljárást indítottak a résztvevők ellen. Közülük 727 főt ítélték börtönbüntetésre, egy részük csak 1863-ban szabadult. Ezzel együtt Szászországban 9000 főt ügyében indult vizsgálat.¹⁹⁷ A május-júliusi

¹⁸⁹ Häusler, Wolfgang: Von der Massenarmut zur Arbeiterbewegung. Demokratie und soziale Frage in der Wiener Revolution von 1848. Wien – München, 1979. 401-402.

¹⁹⁰ Die rothe Liste des Hauses Habsburg vom Jahre 1848/49. Leipzig, 1850.

¹⁹¹ Andics Erzsébet: 1849 augusztus. Ismeretlen adalékok az 1848-49-es magyar forradalom és szabadságharc végnapjairól. In: Andics Erzsébet: 1848-1849. Tanulmányok. Budapest, 1968. 385. 57. jz. Priscilla Robertson 360.

¹⁹² Urbán Aladár: Európa a forradalom forgószélében 1848-1849. Budapest, 1970. 64.; Dautry, Jean: Az 1848-as francia forradalom és a köztársaság. Fordította: Hegedűs Éva. Budapest, 1981. 257-262.

¹⁹³ Priscilla Robertson 96.

¹⁹⁴ Manfred Botzenhart 48.; Guillemin, Henri: La première résurrection de la République. Paris, 1967. 445.

¹⁹⁵ Sperber, Jonathan: The European Revolutions, 1848-1851. Cambridge, 1997. 199. Egy német munka szerint 3000 embert végeztek ki, 25 000 főt tartóztattak le, ezek közül 3500 főt deportáltak, 11 500 főt pedig bíróság elé állítottak. Walter Schmidt – Gerhard Becker – Helmut Bleiber – Rolf Dlubek – Siegfried Schmidt – Rolf Weber: Illustrierte Geschichte der deutschen Revolution 1848/49. 2. kiadás. Berlin, 1975. (a továbbiakban: Illustrierte Geschichte) 185.

¹⁹⁶ Manfred Botzenhart 114.; Speck, Ulrich: 1848. Chronik einer deutschen Revolution. Frankfurt am Main – Leipzig, 1998. (a továbbiakban: Ulrich Speck) 95.

¹⁹⁷ Manfred Botzenhart 223.; Bloss, Wilhelm: Die Deutsche Revolution. Geschichte der Deutschen Bewegung von 1848 und 1849. Stuttgart, 1891. (a továbbiakban: Wilhelm Bloss) 542-544.; Illustri-

badeni forradalmat követő kivégzéseknek 27 (egy újabb munka szerint 51) áldozata volt, közülük 19 fő a rastatti erőd védői közül került ki. Rajtuk kívül körülbelül 1000 főt ítéltek börtönbüntetésre, s az ostromállapotot csak 1852-ben függesztették fel.¹⁹⁸

A magyarországi megtorlás tehát – tekintve az események időtartamát s a társadalom érintettségét – nem volt olyan véres, mint a polgárháborúként is felfogható franciaországi és németországi forradalmakat és felkeléseket követő bosszú, s nem érte el az észak-itáliai megtorlás mértékét sem. A magyar társadalom számára azonban komoly sokkot jelentett, hiszen 1795 óta először került sor arra, hogy nagy számban hajtottak végre politikai okokból halálos ítéleteket. A magyarországi kivégzéseket az is megkülönböztette a többi európai forradalmat követőktől, hogy Magyarországon a megtorlás számarányát meghaladó mértékben érintette a politikai és katonai elit tagjait. A cél tehát nem egyszerűen az elrettentés volt. A győztesek meg akarták fosztani az országot a politikai és katonai elitől, hogy az országot czáltal képtelenné tegyék egy újabb, hasonló szabadságharcra.

erte Geschichte 289., 292., 325-326.; Hein, Dieter: Die Revolution von 1848/49. München, 1998. (a továbbiakban: Dieter Hein) 130.; Ulrich Speck 142.

¹⁹⁸ Wilhelm Bloß 594-600.; Illustrierte Geschichte 326-327.; Dieter Hein 131.; Ulrich Speck 157-158.

A kivégzettek névsora

Név	Kivégzés napja	Helye	Módoja	Életkor	Születési hely	Lakóhely	Családi állapot	Vallás	Foglalkozás
Abancourt de Franqueville, Karol	1849. 10. 20.	Pest	kötél	38	Lemberg		nős	r. katolikus	honvéd százados
Aulich Lajos	1849. 10. 06.	Arad	kötél	56	Pozsony		nőtlen	r. katolikus	honvéd vezérőrnagy
Baldini, Giovanni	1849. 03. 27.	Pozsony	golyó	30	Capo d'Istria	Pozsony	nős	r. katolikus	honvéd főhadnagy
Barta József	1849. 03. 30.	Pozsony	golyó	32	Léva	Pozsony	nős	r. katolikus	megyei hajdú, honvéd őrmester
Barthány Lajos, gróf	1849. 10. 06.	Pest	golyó	42	Pozsony		nős	r. katolikus	politikus, miniszterelnök, képviselő
Bencze Farkas (Schöntag Bernát)	1850. 01. 11.	Kőszeg	kötél	19	Nemescsó	Nemescsó	nőtlen	izraelita	mészáros
Bortos Mihály	1850. 01. 11.	Kőszeg	kötél	30		Nagycsömöte	nős	r. katolikus	napszámos
Böröcsök István	1850. 01. 30 (31.)	Kassa	kötél	59	Elcs (Gömör vm.)				rokkant katona
Brezán N.	1849. 06. 10.	Turony	lekaszabolták						kalácsütő
Bugyik József	1849. 07. 23.	Pozsony	golyó	28	Tardoskcsd	Tardoskcsd	nős	r. katolikus	béres
Burghardt György	1849. 06. 15.	Pécs	golyó			Pécs			
Burus Mihály	1849. 06. 13.	Bősárkány	golyó	25		Bősárkány	nős	r. katolikus	csizmadia mester
Csány László	1849. 10. 10.	Pest	kötél	59	Alsócsány	Nagykanizsa	nőtlen	r. katolikus	politikus, kormánybiztos, miniszter, képviselő

<i>Név</i>	<i>Kövégzés napja</i>	<i>Hebye</i>	<i>Mótája</i>	<i>Éler- kor</i>	<i>Születési hely</i>	<i>Lakóhely</i>	<i>Családi állapot</i>	<i>Vallás</i>	<i>Foglalkozás</i>
Csernyus Manó (Emmánuel)	1849. 10. 24.	Pest	kötél	41	Lice	Szalatna- puszta	nős	r. katolikus	pénzügyminisz- tériumi tanácsos
Csókör Isrván	1849. 06. 13.	Bősárkány	lekasza- bolták	28			nős	r. katolikus	szolga
Csőmy Zsigmond	1849. 01. 31.	Pest	golyó	36	Aranyos	Pest	nőtlen	evangélikus	molnár
Damjanich János	1849. 10. 06.	Arad	kötél	45	Staza		nős	g. katolikus	honvéd vezérőrnagy
Deák János	1849. 07. 06.	Marburg	golyó	34	Solt		nőtlen	református	huszár tizedes
Dessewffy Arisztid	1849. 10. 06.	Arad	golyó	47	Csákány		nős	evangélikus	honvéd vezérőrnagy
Dressler (Kurz), Daniel Christian	1849. 01. 18	Pozsony	golyó	34	Pozsony	Pozsony	nőtlen	evangélikus	színházi sugó
Dreyszker Pál	1849. 03. 20.	Sopron	golyó	46		Frankó	nős		paraszt
Dudó, alias Pyrisznyák György	1850. 01. 11.	Kőszeg	kötél	35		Nagycsömöte	nős	r. katolikus	földműves
Egy ismeretlen	1849. 07. 23.	Pest, Magyar Nemzeti Mú- zeum udvara	golyó					?	honvéd
Egy ismeretlen	1849. 07. 24.	Pest, Magyar Nemzeti Mú- zeum udvara	golyó	39		Szatmár megye	nős	?	honvéd, volt bányász
Egy ismeretlen	1849. 07. 06.	Dernő	lekasza- bolták			Krasznahosz- szúrét		?	kaszár
Egy ismeretlen lakos	1849. 06. 30.	Csanak és Nagyigmánd között	lekasza- bolták	?		Bóny		?	?

Név	Kivégzés napja	Helye	Módja	Életkor	Születési hely	Lakóhely	Családi állapot	Vallás	Foglalkozás
Egy paraszt	1849. 06. 16.	Zsigárd	golyó			Negyed vagy Farkasd			
Farkas Péter	1849. 07. 06.	Marburg	golyó	28	Karcag		nőtlen	református	huszár
Fekete Imre	1849. 10. 06.	Pest	golyó ¹⁹⁹	30	Kóspallag	Kóspallag	özvegy	r. katolikus	földműves, gerilla százados
Fényes András	1849. 03. 01. [?]	Eger	golyó		Maklár	?	nős	?	
Förster Ferenc	1849. 02. 12.	Esztergom	golyó						kőszénbánya-bérlő
Fülöp György	1849. 08. 30	Pest	golyó			Dunavecse			jegyző, gerillacsapat vezető
Gábel Mátyás	1849. 09. 12.	Pest	golyó	61		Selmecbánya			bányamester
Gáncs Pál	1849. 08. 14.	Pest	golyó	39	Székesfehérvár	Székesfehérvár	nős	r. katolikus	szücsmeister
Giron, Peter	1849. 10. 20.	Pest	kötél	51	Achen, Poroszország		özvegy	református	honvéd alezredez
Gonczeky János	1849. 10. 08.	Pest	golyó	46	Pest	Mezőhegyes	nőtlen	r. katolikus	katolikus tábori lelkész
Gödrössy (Gruber) Fülöp	1849. 06. 05.	Pozsony	kötél	29	Pest		nőtlen (élet-társi viszony)	r. katolikus	honvéd százados
Gyökeres András	1849. 07. 06.	Marburg	golyó	29	Karcag		nőtlen	református	huszár tizedes
Halász(y) Károly	1849. 07. 26.	Ócsa	golyó	36	Ragály (Rákoscsaba)	Ócsa	nős	református	tanító, nemzetőr százados

Név	Kövérzés napja	Helye	Módi	Életkor	Születési hely	Lakóhely	Családi állapot	Vallás	Foglalkozás
Hauk, Ludwig	1850. 02. 19.	Arad	kötél	50 (51)	Bécs	Bécs	nős	r. katolikus	honvéd alezredes
Havetka Ferenc	1849. 08. 14.	Pest	golyó	29	Székesfehérvár	Székesfehérvár	nős	r. katolikus	cserzővarga
Hegyi András	1849. 03. 01. [?]	Eger	golyó		Maklár	?	nős	?	
Herczeg Károly	1849. 07. 06.	Marburg	golyó	25	Kecskemét		nőtlen	református	huszár
Hoky István	1849. 07. 06.	Dernő	leckaszabolták	30		Rozsnyó	nőtlen	r. katolikus	paptanár
Hrubý Gyula	1849. 08. 20.	Temesvár	golyó	23	Versec		nőtlen	r. katolikus	honvéd őrnagy
Hübner András	1849. 08. 14.	Pest	golyó	45	Székesfehérvár	Székesfehérvár	nős	r. katolikus	cserzővarga
Hyóss Sándor	1849. 02. vége – 1849. 03. eleje	Hatvan	golyó	?	?	Győr	nős	?	
Imró János	1849. 06. 10.	Turony	golyó			Garé			
Istók Imre	1850. 01. 31. (02. 15.)	Kassa	golyó	38		Somfalva	nős		szolgabíró
Jeszenák János, báró	1849. 10. 10.	Pest	kötél	49	Pozsony	Bori	nős	evangélikus	politikus, főispán, kormánybiztos
Kantsur András	1849. 08. 27.	Pest	golyó	57		Szokola		református	református lelkész
Kazinczy Lajos	1849. 10. 25.	Arad	golyó	29	Széphalom		nőtlen	református	honvéd ezredes
Kigyóssy (Stigyóssy) Lajos	1849. 05. 01.	Temesvár	golyó			Arad			
Kiss Ernő	1849. 10. 06.	Arad	golyó	50	Temesvár		özvegy	r. katolikus	honvéd vezérőrnagy
Klabuchich Pál	1849. 03. 20.	Sopron	golyó	22		Frankó	nős		paraszt

Név	Kövérzés napja	Helye	Módija	Életkor	Születési hely	Lakóhely	Családi állapot	Vallás	Foglalkozás
Knezić Károly	1849. 10. 06.	Arad	kötél	41	Veliki Gradevac		nős	r. katolikus	honvéd vezérőrnagy
Kocsis Pál	1849. 06. 23.	Bruck an der Mur	golyó	27	Jászapáti		nőtlen	r. katolikus	huszár tizedes
Kolossy György	1850. 01. 23.	Pest	kötél	24	Kövesd	Pest	nőtlen	r. katolikus	honvéd százados
Kovács Lajos	1849. 06. 23.	Bruck an der Mur	golyó	28	Nánapuszta		nőtlen	r. katolikus	huszár
Koczó György	1850. 01. 11.	Kőszeg	kötél	40		Ludad	nős	r. katolikus	szabó
Kőmíves János	1849. 07. 06.	Marburg	golyó	28	Jászberény		nőtlen	r. katolikus	huszár tizedes
Kuczka Mihály	1849. 08. 14.	Pest	golyó	49	Kecskemét	Székesfehérvár	nős	r. katolikus	kovácsmester
Kuklits János	1849. 06. 23.	Bruck an der Mur	golyó	28	Majsa		nőtlen	r. katolikus	huszár
Láhner György	1849. 10. 06.	Arad	kötél	54 (53)	Necpál		nős	r. katolikus	honvéd vezérőrnagy
Lázár Vilmos	1849. 10. 06.	Arad	golyó	34	Nagybecskerek		nős	r. katolikus	honvéd ezredes
Leiningen-Westernburg, Karl, gróf	1849. 10. 06.	Arad	kötél	30	Ilbenstadt, Hessen		nős	evangélikus	honvéd vezérőrnagy
Lengváry Pál	1849. 07. 06.	Marburg	golyó	26	Szolnokabony		nőtlen	r. katolikus	huszár tizedes
Loncsák György	1850. 01. 11.	Kőszeg	kötél	42		Nagycsömöte	nős	r. katolikus	napszámos
Mágocs János	1849. 06. 15.	Pécs	golyó			Hosszúhetény			
Major Ferenc	1849. 06. 13.	Bősárkány	golyó	35		Bősárkány	nős	r. katolikus	gazda
Malinák	1849. 07. 06.	Dernő	lekasza-bolták			Pacsa			bíró
MannsbARTH Antal	1849. 07. 12.	Nagyigmánd	golyó	27	Tata	Csákerény	nőtlen	r. katolikus	katolikus lelkesz
Márkus János	1850. 01. 23.	Pest	kötél	19		Sár	nőtlen		segédtanító

Név	Könyvtárazás napja	Helye	Műve	Életkor	Születési hely	Lakóhely	Családi állapot	Vallás	Foglalkozás
Mednyánszky László, báró	1849. 06. 05.	Pozsony	kötél	30	Beckó	Beckó	nős	r. katolikus	honvéd őrnagy
Mészáros Dávid	1849. 07. 14.	Pozsony	golyó	49	Hosszúfalu	Soponya	nőtlen	r. katolikus	katolikus plébános
Mezey József	1849. 08. 22.	Pest	golyó	28		Kajászó-szentpéter			jegyző
Mille János	1849. 06. 23.	Bruck an der Mur	golyó	27	Karcag-Ujszállás		nőtlen	református	huszár tizedes
Murmann Sámuel	1849. 08. 25.	Temesvár	golyó	32	Sopron	Sopron	?	evangélikus	nemzetőr őrnagy
Nagy György	1850. 01. 11.	Kőszeg	kötél	22		Kiscsőmőte	nőtlen	r. katolikus	földműves
Nagy István	1849. 08. 21.	Juta	golyó	28	Lengyeltóti	Juta	nős	r. katolikus	jegyző
Nagysándor József	1849. 10. 06.	Arad	kötél	45	Nagyvárad		nős	r. katolikus	honvéd vezérőrnagy
Nimnichter János	1849. 05. 31.	Pozsony	kötél	34	Losonc	Pozsony	nőtlen	r. katolikus	sütőmester
Novák Tivadar	1849. 03. 14.	Pest	golyó	38	Szamosújvár	Pest	nőtlen	r. katolikus	nyugalmazott cs. kir. hadnagy
Ormai (Auffenberg) Norbert	1849. 08. 22.	Arad	kötél	36	Dobrány, Csehország		nős	református	honvéd ezredes
Oskey Gergely	1850. 01. 11.	Kőszeg	kötél	60		Kispőse	nős	r. katolikus	napszámos
Pállik Ignác	1850. 01. 23.	Pest	kötél	19		Solymos (Héves vm.)	nőtlen		vadászlegény
Perényi Zsigmond	1849. 10. 24.	Pest	kötél	66	Ardó		nős	r. katolikus	politikus, főispán, a felsőház elnöke
Petőcz György	1849. 05. 24.	Pozsony	golyó	44	Ebersdorf	Pozsony	nős	r. katolikus	másodalispán
Poeltenberg, Ernst	1849. 10. 06.	Arad	kötél	36 (42)	Bécs		nős	r. katolikus	honvéd vezérőrnagy

Név	Kivégzés napja	Helye	Módija	Életkor	Születési hely	Lakóhely	Családi állapot	Vallás	Foglalkozás
Potoczky Gyula (Posztóczy István, Mosóczy István, Almásy Gyula)	1850. 07. 01. (05.)	Gyöngyös	kötél	30	Csetnek	Gyöngyös	?		csapos, gerilla
Pretsch Mihály	1849. 03. 20.	Sopron	golyó	54		Frankó	nős		napszámos
Pretsch Vida	1849. 03. 20.	Sopron	golyó	52		Frankó	nős		napszámos, zsellér
Raffay Imre	1850. 01. 11.	Kőszeg	kötél	36	Torony	Kispöse	nős	r. katolikus	földműves
Rázga Pál	1849. 06. 18.	Pozsony	kötél	50	Bazin	Pozsony	nős	evangélikus	evangélikus lelkész
Redl Antal	1849. 01. 15.	Pápa	golyó	35	Tamási	Tamási	nős	r. katolikus	ács
Rettig Vilmos	1849. 07. 21.	Sárvár	golyó	30		Sárvár	?	r. katolikus	asztalos
Ricsovitzky	1849. 07. 06.	Dernő	lekasza- bolták						festő
Rulikowski, Konrad (Kazimierz)	1849. 08. 28.	Nagyvárad	golyó	35	Zwiahel, Galí- cia		?	r. katolikus	honvéd százados
Sándor László	1849. 10. 18.	Kolozsvár (Szamosfálva)	kötél	53	Csik-Tapolca		nős	r. katolikus	nemzetőr százados
Sánta, alias Koczon János	1850. 01. 11.	Kőszeg	kötél	18		Kispöse	nőtlen	r. katolikus	földműves
Schweidel József	1849. 10. 06.	Arad	golyó	53	Zombor		nős	r. katolikus	honvéd vezérőrnagy
Schweitzer József	1849. 08. 27.	Pest	golyó	47	Buda	Buda	nős	r. katolikus	nyomdász
Sikár András	1849. 03. 01. [?]	Eger	golyó		Maklár	?	nős	?	
Sipos Gábor	1849. 06. 23.	Bruck an der Mur	golyó	29	Kunhegyes		nőtlen	r. katolikus	huszár tizedes

Név	Kivégzés napja	Helye	Móddja	Életkor	Születési hely	Lakóhely	Családi állapot	Vallás	Foglalkozás
Slawski, Feliks	1849. 02. 06.	Pest	golyó	?	Krakó	Pest	nős	r. katolikus	szabó
Söll, Witalis	1849. 01. 30.	Pest	golyó	24	Marburg, Stájerország		nőtlen	r. katolikus	honvéd őrnagy
Stift József	1849. 07. 20.	Pozsony	golyó	23	Sarluska	Nagyrippény	nőtlen	r. katolikus	feldbírtokos
Streith Miklós	1849. 09. 07.	Pest	golyó			Vértesboglár	nőtlen	r. katolikus	katolikus plébános
Szabó József	1849. 06. 23.	Bruck an der Mur	golyó	23	Jászárokszállás		nőtlen	r. katolikus	huszár
Szacsvay Imre	1849. 10. 24.	Pest	kötél	31	Kiskereki		nőtlen	r. katolikus	politikus, a képviselőház jegyzője
Szalay Gábor	1849. 01. 15.	Pápa	golyó	43	Győr	Győr	nős	r. katolikus	hajóslegény
Szikszay János	1849. 07. 12.	Nagyigmánd	golyó	50	Fok-Szabadi	Csákszerű	nős	református	református lelkész
Szilva János	1849. 10. 02.	Pécs	golyó ²⁰⁰			Arván		?	
Szokolay János	1849. 07. 06.	Marburg	golyó	25	Cegléd		nőtlen	evangélikus	huszár őrmester
Szweilka Rotas	1849. 06. 29.	Győr	golyó	37	Arad	Győr	nőtlen	?	elbocsátott szolgál
Tamás András	1849. 10. 18.	Kolozsvár (Szamosfalva)	kötél	65	Madéfalva			r. katolikus	nemzetőr alezredes
Tipari András	1849. 03. 01. [?]	Eger	golyó		Maklár	?	nős	?	
Tóth János	1849. 06. 13.	Bőszárkány	golyó	68		Bőszárkány	nős	r. katolikus	zséllér
Tóth József	1849. 07. 23.	Pozsony	golyó	30	Tardoskcedd	Tardoskcedd	nős	r. katolikus	foldesgazda
Török Ignác	1849. 10. 06.	Arad	kötél	54	Godólló		nőtlen	r. katolikus	honvéd vezérőrnagy

<i>Név</i>	<i>Kövégzés napja</i>	<i>Hebe</i>	<i>Módja</i>	<i>Életkor</i>	<i>Születési hely</i>	<i>Lakóhely</i>	<i>Családi állapot</i>	<i>Vallás</i>	<i>Foglalkozás</i>
Treksler Ferenc	1849. 07. 23.	Pozsony	golyó	32	Esztergom	Tardoskecd	nőtlen	r. katolikus	községi jegyző
Uitz Ignác	1849. 08. 14.	Pest	golyó	23	Székesfehérvár	Székesfehérvár	nőtlen	r. katolikus	kőműveslegény
Varga Mihály	1849. 08. 14.	Pest	golyó	68	Székesfehérvár	Székesfehérvár	nős	r. katolikus	szűcsmester
Vécsey Károly, gróf	1849. 10. 06.	Arad	kötél	42 (40)	Pest		nős	r. katolikus	honvéd vezérőrnagy
Vertike Gábor	1849. 10. 02.	Pécs	golyó ²⁰¹		Bodony				
Woitic (Wortitz) Adolf	1849. 06. 29.	Győr	golyó	21	Győr	Győr	nőtlen	izraelita	
Woroniecki, herceg	1849. 10. 20.	Pest	kötél	24	Skurowa, Galícia		nőtlen	r. katolikus	honvéd alezredes
Zehnmark János	1850. 01. 30 (31.)	Kassa	golyó	41	Neutitschen, Morvaország	Tornalja			kocsmabérlő

²⁰¹ hóhér hiányában, kötél helyett

Nem a magyarországi események miatt kivégzettek

Név	Kivégzés napja	Helye	Módja	Életkor	Lakóhely	Családi állapot	Foglalkozás
Horváth János ²⁰²	1848. 11. 14.	Bécs	golyó	33	Hernals	nős	cipész
Horváth János ²⁰³	1847. 12. 07.	Bécs	golyó	44		nőtlen	kovácslegény
Melkó Nándor ²⁰⁴	1849. 05. 21.	Bécs	golyó	30			kereskedő

Kétes hitelűek

Név	Kivégzés napja	Helye	Módja	Lakóhely	Vallás	Foglalkozás
Bolczé[r] János ²⁰⁵	1849. 01. 14.	Siklós	golyó	Siklós		nemzetőr százados
Csoma Mihály ²⁰⁶	1849.	Pest		Buda		szatócs
Fekete Ferenc ²⁰⁷	1849. 09. 04.	Pest	golyó	Hont		üggyvéd
Frohmann János ²⁰⁸	1849. 06. 22.	Dobrova	kötél			gyógykovács
Galitzenstein Mór ²⁰⁹	1849. 08.	Pest	golyó		izraelita	honvéd csapláros
Garay Ferenc ²¹⁰	1849. 07.		golyó	Ócsa		bíró

²⁰² Dunder 903.

²⁰³ Dunder 904.

²⁰⁴ Kacziány Géza 62-64.

²⁰⁵ Kacziány Géza 58.

²⁰⁶ Horváth Mihály III. 505. Csoma budai polgárt említi. Spira György 676. azonosítja őt Csoma Mihállyal. Horváth azonban valószínűleg a februárban kivégzett Csómy Zsigmondra gondolt.

²⁰⁷ Kacziány Géza 82. Azonos Fekete Imrével. Hamvay Ödön 1904. 408. szerint szeptember 1-jén végezték ki Fekete Imre kőspallagi földművest, október 8-án Fekete Ferencet. Spira György 666. továbbra is megtróttátnak veszi a kivégzést, de Kacziány munkáján kívül más bizonyítékkal nem szolgál. Hangsúlyoznunk kell, hogy Fekete Ferenc neve nem fordul elő a pesti hadbíróság iratanyagában.

²⁰⁸ HM KEM 90.171.1.; Kacziány Géza 66.

²⁰⁹ „Spitzer Lajos volt honvéd, budapesti lakos elbeszélése, kinek nevezett Galitzenstein unokafivére volt. Közlelbbi adatkra azonban, sajnos, már nem emlékszik”. Bernstein Béla 161. és 221. 27. jz. – Elképzelhető azonban, hogy Galitzenstein azonos a július 24-én a Magyar Nemzeti Múzeum udvarán kivégzett személlyel.

Név	Kivégzés napja	Helye	Modja	Lakóhely	Vallás	Foglalkozás
Geyer Nándor ²¹¹	1849. 07.	Pécs	golyó			ügyvéd
Materny Lajos (János) ²¹²	1849. 10. 12. vagy 1850. ősze	Pest	golyó	Toporc	evangélikus	tanító
Molnár István ²¹³	1849. 10. 14.	Pest	golyó			népfolkelő parancs- nok
Nagy Ákos ²¹⁴	1849. 08.	Arad	golyó			honvédtiszt
Nagy Bálint ²¹⁵	1849. 08.	Arad	golyó			honvédtiszt
Szathmáry József ²¹⁶	1849. 08. 24.	Pest	golyó			honvéd százados
Vörösmarty József ²¹⁷	1849. 07.	Pécs	golyó	Ócsa	református	református lelkész (falusi jegyző)
19 fő ²¹⁸	1849. 10. 14.	Pest	golyó			
3 Pest megyei polgár ²¹⁹	1849. 08. 11.	Pest	golyó			
A nyitrai bíró ²²⁰	1849. 07. 19.	Pozsony	golyó	Nyitra		bíró

²¹⁰ HM KEM 1990. 162.1., 90. 168.1. (Ez utóbbi szerint nem végeztek ki.) 90.169.1.

²¹¹ Kacziány Géza 70.

²¹² Kacziány Géza 102.; Hamvay Ödön 1904. 408.; HM KEM 90.159.1. – Megtróttának tekint a kivégzést Spira György 676. Materny neve azonban elő sem fordul a pesti hadbíró iratanyagában.

²¹³ Kacziány Géza 102.; Hamvay Ödön 1904. 408. – Megtróttának tekint a kivégzést Spira György 676. Molnár neve azonban elő sem fordul a pesti hadbíró iratanyagában.

²¹⁴ Hamvay Ödön 1904. 376-377.; Kacziány Géza 76.

²¹⁵ Hamvay Ödön 1904. 376-377.; Kacziány Géza 76.

²¹⁶ Kacziány Géza 76. A kivégzés megtróttát cáfolja Spira György 661. 245. jz. – Elképzelhető, hogy ez a Szathmáry azonos azzal az ismeretlen honvédtiszttel, akit július 23-án Magyar Nemzeti Múzeum udvarán végeztek ki; százados azonban semmi csetre sem lehetett.

²¹⁷ Kacziány Géza 70.; HM KEM 1990. 162.1., 90.168.1. (Ez utóbbi szerint nem végeztek ki.) 90.169.1.

²¹⁸ Kacziány Géza 102.; Hamvay Ödön 1904. 408. – Spira György 676. úgy véli, hogy a kivégzésekre 12-én vagy 14-én került sor. A 20 kivégzett közé sorolja Mathernyt, Molnárt, Csoma Mihályt s – Hunfalvy Pál szóbeszédén alapuló naplójegyzetére hivatkozva – egy ismeretlen lányt s egy 14 éves inasgyereket.

²¹⁹ Hamvay Ödön 1904. 407.

HERMANN, RÓBERT

The executions in 1849-1850

There are still a number of unanswered questions concerning the retributions in Hungary after the revolution. The public, as a rule, knows the name of Premier Lajos Batthyány as one of the executed, people know about the thirteen martyrs of Arad (even if they cannot name them all), but there is a great amount of uncertainty in the literature concerning the exact number of the imprisoned and the executed. The temporal limits of the retributions are also vague.

The paper tries to establish the number of the executed and the various kinds of executions employed. The first chapter discusses the intellectual justification of the executions. It describes the retribution used by the Hungarian government against the rebelling nationalities during the civil war in Hungary and Transylvania as well as the atrocities committed by the Magyar population and army. It is pointed out at the same time that the number of the victims to the atrocities committed by the rebelling nationalities was much higher. The Magyar atrocities, on the other hand, were later useful to justify the retributions.

The second chapter discusses the machinery of retribution. Windisch-Grätz created the *Militär und Politische Zentral Kommission*, and this organization, and/or one of its subdepartments, the *Militär Untersuchungs Kommission* carried on the investigations in the cases of more serious offenders. The machinery of retribution was transformed in July 1849, when at Haynau's order the Extraordinary Military Tribunals (*Außenordentliche Kriegsgericht*) and the Summary Courts (*Standgericht*) were set up. At the same time, military commanders were also authorized to pass and execute capital sentences within their own jurisdictions.

Chapter three describes the various kinds of executions. These were the following: executions on the spot, after summary proceedings, without trial; executions after summary proceedings and trial; executions after regular trial before a military tribunal. This latter subsection describes the Austrian code of court martial procedure and the general characteristics of the trials.

Chapter four draws up the balance of the retributions. It points out that the victorious Austrian party never added up the numbers of the executed and that probably fostered various legends. Collecting data was difficult in Hungary before 1918 because the court martial papers were not accessible. The „fictitious executions” are also discussed; in such cases the persons in question did not exist or were not executed. Finally, the data concerning the retributions in the wake of the European revolutions are summed up, concluding that the Hungarian retribution, with regard to the temporal duration of the events and the extent the society was involved, was less bloody than those in France and Germany, and was more moderate than even the retribution in Northern Italy. However, it meant a severe shock for Hungarian society as it was the first time since 1795 that a great number of people were executed for political reasons. What additionally set the Hungarian executions apart from those following the other revolutions in Europe was that the retribution involved the members of the military and political elite to an extent far beyond their proportion in society. Thus, the goal was not simply deterrence; the victors wanted to divest the country of its political and military elite so that it should be incapable of another similar war of independence.